T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AHMET HAMDİ TANPINAR'IN ESERLERİNDE GEÇEN EDEBİYAT TERİMLERİ VE KAVRAMLARI

Megumi Machi
2501040699

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Kâzım YETİŞ

İSTANBUL 2008

AHMET HAMDİ TANPINAR'IN ESERLERİNDE GEÇEN
EDEBİYAT TERİMLERİ VE KAVRAMLARI

Megumi MACHİ

ÖZ

Bu çalışmada Ahmet Hamdi Tanpınar'ın eserlerinde geçen edebiyat terimleri ve kavramları ele alınmıştır.

Konu, bu yazarın bütün eserlerinde geçen edebî terimlerin tespiti ve sözlüğün hazırlanmasıdır. Taradığımız edebî terimleri yazarın hangi eserlerinde nasıl kullandığını tespit etmek için eserin adı ve sayfa numaraları ile beraber bir veya duruma göre iki örnek alındı ve kullanılan diğer yerleri, sayfa numaraları eklendi.

Bu çerçevede, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın bütün eserlerini inceleyerek, Türk edebiyatının, özellikle edebiyat tarihi, edebî tenkit, roman, deneme ve şiir gibi edebî türün her alanında eser kaleme alan yazarın, edebiyat terimlerini nasıl kullandığını örneklerle ortaya çıkarılmıştır.

ABSTRACT

This study focuses on the literary terms and expressions used in the works of Ahmet Hamdi Tanpınar.

The main subject is to determine the literary terms and to prepare a vocabulary. In order to introduce the utilization of the literary terms by the author, these terms, cited with the source of the literary work and the related page numbers, are sampled – for multiple times according to circumstances.

In this context, all of the literary works of Ahmet Hamdi Tanpınar, who had managed to create works of art in multiple fields of Turkish Literature, such as history of literature, literary critic, novel writing, essay and poem writing, is analyzed and his utilization of literary terms is introduced by examples.

ÖNSÖZ

Ahmet Hamdi Tanpınar, Türk edebiyatının önemli şahsiyetlerinden biridir. Edebiyat tarihçisi, münekkidi, romancı, hikâyeci, deneme ve tiyatro yazarı ve şair kimliğine sahip olan yazar, tabiî olarak hemen hemen bütün eserlerinde edebiyat ile ilgili terimler ve kavramları kullanmıştır. Biz, yazarın eserlerinde kullandığı edebî terimleri ve kavramları tespit etmeye çalıştık.

Bu çalışma, esas itibarıyla, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın eserlerinde, edebiyatla ilgili terim ve kavramlarını hangi eserlerinde nasıl kullandığını tespit etmeye ve sözlük hazırlamaya dayanmaktadır.

Tezimiz sekiz bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümümüzde genel olarak edebiyat terimleri ele alınmıştır. İkinci bölümde halk edebiyatı terimleri, üçüncü bölümde edebî devirler, akımlar, dördüncü bölümde şiir terimleri, beşinci bölümde roman terimleri, altıncı bölümde nesir terimleri, yedinci bölümde tiyatro ve sinema terimleri olarak yazarın bütün eserlerinde bulunan edebiyat terimlerini değerlendirdik. Sekizinci bölümde ise Ahmet Hamdi Tanpınar'ın edebî sanatlara bakışı ve onları kullanış sıklığı başlığı altında değerlendirme yaptık.

Burada terimlerin ayrılmasında bazı tereddütler yaşadık. Birinci bölümde genel anlamdaki terimleri söz konusu ettik. Halk edebiyatı daha özel bir alan idi. Edebî devirler ve akımlarla şiiri, romanı da içine alan ama başlı başına alınması anlamayı kolaylaştıran bir tasniftir. Esasen ilim tasniftir. Bizim bu tasniften maksadımız da anlamayı kolaylaştırmaktır. Şiir ve nesir terimleri elbette kolay anlaşılan bir gruplandırmadır. Romana özel bölüm açmamız bu konudaki kavram ve terimlerin bolluğudur. Üstelik romanın artık bütünüyle edebiyat demek gibi bir anlayışa doğru gidilmektedir. Tiyatro ve sinema terimlerine de ayrıca yer vermek istedik. Çıkardığımız her edebî terimin anlamını vererek o terimle ilgili en az birer örnek gösterdik. Ve o terimin geçtiği eserin adı ve sayfa numaralarını neşir

tarihlerine göre kaydettik. Eser adlarını kısaltma şeklinde gösterdik. Kısaltmalarımız ve taradığımız eserleri ayrıca kısaltma listesinde sıraladık. Örneklerin seçiminde izlediğimiz yol, örnekler arasından en güzel kullanılmış olanı bulup ortaya çıkarmaktır. Bir terimden bir tane örnek bulduğumuzda tabiatıyla onu aldık.

Çalışma sırasında en belirgin sıkıntı, bazı kelimelerin edebiyat terimi olup olmadıkları konusunda yaşanmıştır. Kullanılma alanı çok geniş olan "sanat" ya da "şaheser" gibi kelimeleri, edebiyatla alâkalı olarak kullanıldığı takdirde buraya aldık.

Çalışmamız, bu sekiz bölümün ardından, elde edilen bilgilerin ve yapılan tespitlerin değerlendirildiği "Sonuç" bölümü, "Kaynakça" ve "Terim – Kavramlar Dizini" kısmı ile sonuçlanmaktadır.

Çalışmanın tüm aşamalarında bilgisi ve hoşgörüsü ile desteğini hiçbir zaman esirgemeyen danışman hocam, Prof. Dr. Kâzım Yetiş'e; terimlere anlam verme aşamasında bana yardım eden arkadaşım Seçil Topak'a buradan teşekkür diyorum.

Megumi MACHİ
2008

İÇİNDEKİLER

ÖZ (ABSTRACT) iii
ÖNSÖZ iv
İÇİNDEKİLER vi
KISALTMALAR vii

GİRİŞ 1

I. BÖLÜM: EDEBİYAT TERİMLERİ 3

II. BÖLÜM: HALK EDEBİYATI TERİMLERİ 63

III. BÖLÜM: EDEBÎ DEVİRLER, AKIMLAR 78

IV. BÖLÜM: ŞİİR TERİMLERİ 94

V. BÖLÜM: ROMAN TERİMLERİ 137

VI. BÖLÜM: NESİR TERİMLERİ 150

VII. BÖLÜM: TİYATRO VE SİNEMA TERİMLERİ..... 160

VIII. BÖLÜM: AHMET HAMDİ TANPINAR'IN EDEBÎ
SANATLARA BAKIŞI VE ONLARI KULLANIŞ SIKLIĞI..... 175

SONUÇ 180
KAYNAKÇA 183
TERİM - KAVRAMLAR DİZİNİ..... 185

KISALTMALAR

ADŞS	Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü
a.g.e	Adı Geçen Eser
ATDETS	Ansiklopedik Türk Dili ve Edebiyatı Terimleri Sözlüğü
bk.	Bakınız
bs.	Baskı
BŞ	Beş Şehir
c.	Cilt
DLT	Dictionary of Literary Terms & Literary Theory
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
ED	Edebiyat Dersleri
EÜM	Edebiyat Üzerine Makaleler
FONO	Fono Fransızca Büyük Sözlük
Hi	Hikâyeler
Hu	Huzur
MB	Mahur Beste
MBTS	Misalli Büyük Türkçe Sözlük
MS	Mücevherlerin Sırrı
OATET	XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi
OT	Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat
RS	Roman Sanatı 1
s.	Sayfa
SAE	Saatleri Ayarlama Enstitüsü
SD	Sahnenin Dışındakiler
Ş	Bütün Şiirleri
TB	Tanpınar'la Başbaşa
TDEA	Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi
TDK	Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük
THES	Türk Halk Edebiyatı Sözlüğü
TM	Tanpınar'ın Mektupları
YK	Yahya Kemal
YG	Yaşadığım Gibi

GİRİŞ

Edebiyat, duygu, düşünce ve hayallerin okuyucuda heyecan, hayranlık ve estetik zevk uyandıracak şekilde sözle ifade edilmesi sanatıdır.[1]Edebiyatın diğer manası ise teorik meseleleri ele alan bilim alanıdır.

Terim kelimesi "ilim ve sanat kollarında kullanılan, bunların müfredatına ve disiplinine tabi bulunan ve belirli bir kavramın, nesnenin, olayın veya durumun karşılığı"[2] olarak tanımlanabilir.

O halde edebiyat terimlerine edebiyat sahasında sınırlı şekilde kullanılan kelimeler denebilir.

Türk edebiyatı, başlangıçtan günümüze çeşitli devrelerden geçmiş, birçok alanda diğer ülkelerin dil ve edebiyatları ile yakın ilişkide bulunmuştur. Bu süreçte çok sayıda kelime ve kavram (türler, devirler, akımlar, ...) ortaya çıkmıştır.

İslamiyeti kabulünden sonra Arap ve İran tesirinde kalmış, aruz vezni başta olmak üzere şiir şekilleri ve şiir sanatları da Türk edebiyatına girmiştir. Bunları ifade etmek için terimlerin çoğu tabiatıyla Arapça'dan alınmıştır. İslâm medeniyeti içinde bulunması, Arapça'nın ilim dili olması bu sonucu doğurmuştur. Arapça'nın uzun yıllar hâkimiyetini sürdürmesi yüzünden, terimler "edebiyat" kelimesinde görüldüğü gibi Arapça kaidelere göre yapılmıştır. Batı medeniyeti çerçevesine girmesinin hızlandığı Tanzimat döneminden itibaren Avrupa ülkelerinden, özellikle Fransız edebiyatının tesiriyle Türk edebiyatına yeni kavramlar, yeni edebi türler ve yeni sanat akımları girmiş ve yeni terimlere ihtiyaç duyulmuştur. Türkçülük ve Türkçecilik cereyanının doğuşu ile bunu takip eden yıllarda dilin sadeleşmesi yanında terimlerinde Türkçeleştirilmesi yoluna gidilmiştir.

---

[1] "Edebiyat", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, 1994, c.10, s.395

[2] "Terim", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, İstanbul, Dergah Yayınları, 1998, c.8, s.322

Ahmet Hamdi Tanpınar, Türk edebiyatında önemli şahsiyetlerin arasındadır. Onun yetiştiği ve eserlerini verdiği dönemler düşünüldüğünde önemi daha da artacaktır: Eski ile yeninin arasında kalarak "Mazi daima mevcuttur. Kendimiz olarak yaşayabilmek için, onunla her an hesaplaşmaya ve anlaşmaya mecburuz."[3] diyen yazarın üslubuna da bu fikri yansımıştır. Edebiyat terimi açısından baktığımızda da bu durum özellikle *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi* ve diğer edebiyat ile ilgili makaleleri için geçerlidir.

Tanpınar eski şiirin etkisini hocasından aldığını şöyle anlatmaktadır: "Yahya Kemal'in derslerinden ayrıca eski şiirlerin lezzetini tattım. (...) Yahya Kemal'in üzerimdeki asıl tesiri şiirlerindeki mükemmeliyet fikri ile dil güzelliğidir."[4] Ayrıca Tanpınar kendisinde asıl tesirin Fransız edebiyatından kaynaklandığını söylemektedir. Bunu yine kendisi şöyle anlatmaktadır: "Bende asıl büyük tesir, Fransız şiirinden ve bu şiirin, Baudelaire-Mallarmé-Valéry kolundan geliyor.(...) Nihayet bütün bunlara bence en sevdiğim romancı olan Marcel Proust'u da ilâve gerekir. Asıl estetiğim Valéry'yi tanıdıktan sonra, (1928-1930) yıllarında teşekkül etti."[5] Bu, ondaki birikim ve kültür zenginliğini, derinliğini göstermesi bakımından önemlidir. Onun bu özelliği bizi bu çalışmayı yapmaya itti.

Ayrıca ilim adamı olarak edebiyat hocalığı ve edebiyat profesörlüğü yaptı ve çok sayıda öğrenciye Türk edebiyatı dersleri anlattı. Tanpınar ilmî yanıyla beraber roman, hikâye, piyes, şiir ve deneme türlerinde de eserler meydana getiren bir sanatkârdır. Böyle hem sanat eserleri meydana getiren hem de edebiyat ilmiyle uğraşan, kısacası bütünüyle edebiyatla ilgilenen yazar, her yerde edebiyat terimlerini de çok kullanmıştır. Bu yönüyle incelendiğinde yazarın eserlerinde kavram ve terimlere çok sık rastlanmaktadır.

Ahmet Hamdi tanpınar'ın bütün eserlerini tarayarak, eserlerinde hangi edebiyat terimlerini ve bu terimleri nasıl kullandığını irdeleye çalıştık.

---

[3] Ahmet Hamdi Tanpınar, **Beş Şehir**, 20. bs., İstanbul, Dergâh Yayınları, 2005, s.8.
[4] Haz. Zeynep Kerman, **Tanpınar'ın Mektupları**, 3. bs., İstanbul, Dergâh Yayınları, 2001, s.273.
[5] a.g.e., s.274

I. BÖLÜM
EDEBİYAT TERİMLERİ

Acem Edebiyatı / Fars Edebiyatı / İran Edebiyatı
Farsça ile meydana getirilen edebiyat.

"Cevdet Paşa, Acem edebiyatına dair küçük bir eser sahibi olmakla beraber, Arapça ile daha yakından meşguldü." (EÜM, s.210) OATET, s.19,22,168,180,380,427,541; YK, s.100, 108, 114; EÜM, s.76,105,210,235; ED, s.59,207

Açık Mektup
Bir husûsu açıklamak, bir fikri savunmak için basın yoluyla yayımlanan, mektup şeklinde kaleme alınmış yazı. (MBTS, s.17)

"(...)Sultan Aziz'e hitaben Paris'ten yazdığı Fransızca açık mektubun, meşrutiyet fikri etrafında başlayacak olan mücadelenin ilk beyannâmesi olduğu inkâr edilemez." (OATET, s.207) OATET, s.207

Âhenk
Uzunluk, düzen, armoni. Nesirde veya şiirde bir sözün kulağa hoş gelecek şekilde ve pürüzsüz söylenmesidir. Tekrarlar, zincirleme, tamlamalar ve aliterasyon hârici zorunlu olarak yapılan ses tekrarları şiirde âhengi giderici hususlardandır. (ADŞS, s.11)

"Ahengi, telkin kudreti, ses şekli, rengi ile o, sanatın nizamında kâh bir ham boya parçası, kâh renkli bir mozaik taşı ve kâh bir ses ve çok defa bütün bunların hepsi birden olacaktır." (EÜM, s.18)

"Ses ve mâna gibi, ayrı ayrı iki unsura dayandığı için, şiirde söz ve ahenk (ritm, musiki, ne derseniz deyin) ekseriya birbirine karışmadan akan iki muvazi suya benzer." (EÜM, s.395)

"Fakat bizim biz olabilmemiz için bazı şeyleri muhafaza etmemiz lâzımdır. Meselâ eski şiirin ahengi hiç de ihmal edilecek bir şey değildir." (MS, s.239) OATET, s.20, 21,90,247,248,287,310,457,461,478; YK, s.24,55,56,72,91,115,116,119,131,140;

EÜM, s.16,18,20,26,229,345,346,365,395,472; YG, s.317; ED, s.51,77,83,105,115, 131,132,211,225; MS, s.23,29,52,158,190,200,239,246; TB, s.292

Alegori - Allegori

Bir fikri bir duyguyu, bir düşünceyi ya da kavramı sembollerle ifade etme sanatı. (ATDETS, s.19)

"Corneille'in *Polyeucte*'undan az çok adapte edilmişe benzeyen bu piyesin şahısları yerlerini alegorik adlarına bırakırlar. Onlar artık muayyen insanlar değil Despot, Tiran gibi alegoriler veya mefhumlardır." (OATET, s.508) OATET, s,26,337,508; YK, s.133,139; ED, s.113, 149

Aliterasyon - Alliterasyon

Şiirde art arda gelen mısralar içinde birbirine benzeyen ses(harf veya hece)lerin, bir ahenk yaratacak biçimde tekrarlanması. (TDEA, c.1, s.118)

"Kur'an seci'li, tekrarlı, alliterasyonlu, vâzıhtır; yani, kendinden önce bir nesir vardır diye kabul ettirir." (ED, s.99) ED, s.99; TB, s.279

Alman Edebiyatı

Almanca ile meydana getirilen edebiyat.

"Alman edebiyatının en beşerî ve hattâ en kozmopolit siması gibi göründüğü söylenen Goethe'nin gençliğinde Alman katedralleri hakkında yazmış olduğu küçük bir etüdü okurken yaptığı mukayese beni şaşırttı. (EÜM, s.95) EÜM, s.95

Amerikan Edebiyatı

ABD yazarlarının düzyazı ve şiir alanındaki eserlerini kapsayan edebiyat.

"Amerikan edebiyatında romantizm, asrın ortalarında başlıyor, Avrupa'dan genişliyor." (ED, s.31) ED, s.31

Anekdot

Bir olayın başlı başına bütünlük gösteren parçası. Bu anlamı ile kısa hikâye, menkıbe, fıkra yerine de kullanılmaktadır. (TDEA, c.1, s.138)

"Bilirdi ki, anekdot, güzel mısra gibi, bize kadar gelmiş canlı hayat parçasıdır." (EÜM, s.362) BŞ, s.43; OATET, s.40,239,415,429,441,510; YK, s.34,35,64,140; EÜM, s.118,207,362; YG, s.111; TM, s.142,260; AK, s.61; ED, s.187; TB, s.188, 195,229,297

Anlatma Sanatı

Bir duyguyu, bir düşünceyi, bir konuyu söz veya yazı ile bildirme, ifade sanatı.

"Homiros'tan *Binbir Gece*'ye kadar nev'in en güzel mahsulleri bunu tecrübe etmiştir. Anlatma sanatı zannetmem ki bu oyundan vazgeçsin." (EÜM, s.449) EÜM, s.449

Ansiklopedi

Bütün ilim dallarına ait bütün bilgileri veya bir ilim dalına ait bütün bilgileri ayrıntıları ile ele alıp, sözlüklerdeki gibi kelimelerin açıklaması ile yetinmeyip, geniş kapsamlı bilgilere yer veren eserler. (TDEA, c.1, s.143)

"Kimi adını ancak ansiklopedide göreceğiniz bir şâir için en geniş bibliyografi malûmatını verir, kimi Corot'ya veya Rubens'e atfedilen bir eser hakkında en selâhiyetli münakaşayı açar." (YG, s.65) OATET, s.229,413; YK, s.94; EÜM, s.48; YG, s.65; TM, s.177; AK, s.36; TB, s.155

Antoloji

Çeşitli eserlerden derlenmiş seçme parçalardan meydana gelen kitap. (MBTS, s.147)

"Bir şair tasavvur edin ki, her manzumesi antolojilere kabul edilecek bir kudrette olsun." (EÜM, s.317) OATET, s.37,379,533; YK, s.67,135; EÜM, s.21,266,317,394; YG, s.348; TM, s.160,194,195,270; ED, s.162,170,172; MS, s.128; TB, s.20,57,336

Arap Edebiyatı
Arapça ile meydana getirilen edebiyat.

"Arap edebiyatında bir "yaşanan hayat" fikri fazla yer tutuyor. Şair, kabile hayatını, kendi harplerini anlatıyor." (ED, s.59) OATET, s.19,380,427,446,541; YK, s.108, 114; EÜM, s.105; ED, s.59,99,100

Aşk Hikâyesi
Konusu aşk olan hikâye türü.

"Bariz Şeyh Galib tesir altında yazılan bu küçük mesnevîde şairin bütün eski aşk hikâyelerini, kahramanlarını kendi etrafında bir araya toplaması fikri yeni bir şeydir." (OATET, s.94) BŞ, s.99; Hu, s.73; OATET, s.94,104,420,433,434,460; EÜM, s.242, 386,512; YG, s.62,129; SD, s.47; Hi, s.230; ED, s.23; MS, s.29;

Aşk Masalı
Konusu aşkı olan masal türü.

"O bir taraftan tıpkı *Liberte* gibi bir ihtiras ve hürriyet aşkı eseridir, öbür taraftan da bir aşk masalıdır." (OATET, s.518) OATET, s.518

Aşk Mektubu
Aşk duygularını iletmek için yazılan mektup.

"Ben Nuran'a mektup yazdım, bunu biliyor musun? Dedi. Bir aşk mektubu!" (Hu, s.297) Hu, s.197,297

Atasözü
Atalarımızın uzun gözlem ve tecrübeler sonunda vardıkları hükümleri hikmetli düşünce, öğüt ve örneklemeler yolu ile veren; birçoğu mecazî anlam taşıyan; yüzyılların oluşturduğu biçimle kalıplaşmış bulunan; daha çok sözlü gelenek içinde nesilden nesle geçerek yaşayan; anonim nitelikteki özlü söz. (TDEA, c.1, s.214)

“Tâ Necâtî’den başlayarak, eski şiirimizde bir çığır hâlinde devam edegelen atasözlerinden yapılmış mısra ve beyitler, sade dille yazılmıştır.” (OATET, s.184) OATET, s.184; YK, s.94; EÜM, s115; SD, s.304; AK, s.233; ED, s.147; MS, s.105

Atıf

Bir kelime veya ifadenin hükmüne tâbi olmak şartıyle ona bağlanması. (TDEA, c.1, s.222)

“Fakat birinci mısraın evvelâ lüzumsuz bir atıf işareti ile başlaması, sonra (başında) kelimesinin, defineden çok uzakta olması kıt’ayı mufluç halde bırakıyor.” (TM, s.29) TM, s.29

Atıf Sîgası (Siga-i atfîyye)

Bağlama ulacı. (OT, s.951)

“Fakat paşa, eskilerde çok derbeder ve nizamsız olan bu konuşma şekline bir nevi plastik eda vermiştir; atıf sîgalarının bolluğuna rağmen onun cümlesi daha derli topludur.” (OATET, s.168) OATET, s.167,168; EÜM, s.210

Avangard – Avant-garde

Fikir ve sanat cereyanlarında öncülük eden, çığır açan kimse, öncü. (MBTS, s.213)

“Yahya Kemal’de her şey ciddiydi ve esaslıya doğru giderdi. Haşim ise daima avant-garde kalmayı isterdi. Biri sürüklemenin, alıp götürmenin, öbürü şaşırtmanın peşindeydi.” (YK, s.37) YK, s.37,42; TM, s.206; Hi, s.277

Avrupa Edebiyatı / Avrupaî Edebiyat

Avrupa’da Avrupalı milletler tarafından meydana getirilen edebiyat.

“Biz edebiyatımızı Avrupalılaştırmağa başladığımız zaman Avrupa edebiyatı romantizme girmişti.” (ED, s.269) OATET, s.24,269,380; YK, s.48; EÜM, s.112, 128,214,229,254,321,499; ED, s.32,59,102,174,192,207,233,269,291; MS, s.56

Bedî'

Belâgat ilminin ifadeyi güzelleştirme usul ve kaidelerinden bahseden dalı. Bir edebiyat terimi olarak bedî', edebî sanatlarla örülü ifadenin lafız bakımından kusursuz, mâna bakımından mâkul ve aynı zamanda bir âhenge sahip olmasının usul ve kaidelerini inceleyen ilim demektir. (DİA, c.5, s.320)

"Filhakika Arabın "bedî" ve "beyân"ı ve "belâgat"iyle ilk hesaplaşmamız onunla başlar." (OATET, s.446) OATET, s.446; YK, s.114

Belagat

1. Sözün ve yazının açık, düzgün ve sanatlı olması ile fikirlerin doğru, güzel ve yerinde anlatılmasını konu edilen bilim dalı. Belâgat üç ana bölümde incelenir; Maâni (yerinde söz söylemek), beyân (sözü en açık biçimde ifâde etmek) ve bedî (sözü süsleyip söylemek). (ADŞS, s.64)

"Çünkü Ekrem Bey, kitabında o zamana kadar belâgat kaidelerinden ibaret sanılan bir öğretme şeklini yıkıyor ve yerine bir nevi Avrupaî estetik usûllerinin mebâdisi ile karışık bir kitap getiriyordu." (EÜM, s.255) OATET, s.21,45,161,170,254,397, 446,461,541; YK, s.101,115; EÜM, s.205,255,269

2. Güzel söz söyleme sanatı.

"Bütünü ile bakılınca bu hayal ve sembollerin, bu aşk tarzının ve sevgili tipinin alelâde bir belâgat oyununda kalmadığını, asırlar boyunca süren bir çalışmanın neticesi olsa bile şairin hayat şartlarıyla olduğu kadar, içtimaî nizamla da alâkalı bir sistemi ortaya koydukları inkâr edilemez." (OATET, s.23) BŞ, s.25; OATET, s.23,36,260,344,358,399,469,476,509,512,514,515,540; EÜM, s.14,55,115,183,243, 320,347,394,404,405,472,485; YG, s.86,144,245,257,464; SD, s.239; ED, s.160,234; TB, s.279

Belagatçı

Belagatla ilgilenen kimse.

“Eskilerce o kadar beğenilen cinas sanatı –bütün Arap belâgatçılarında bu sanata dair düşüncelere rast geliriz- her türlü şakaya ve şüpheli mânâya imkân vermesi dolayısıyla çok defa aksülamelin mekanizmasını temin ediyordu.” (OATET, s.27) OATET, s.27, YG, s.176

Bent

Bütünden ayrılan, ancak kendi içinde bir bütün teşkil eden nesir veya manzum yazı parçası. Nesirde her paragraf bir bend sayılır. Tanzimat’tan Cumhuriyet’e kadar gazete makalelerine de bend veya bend-i mahsus adı verilirdi. Nazımda ise bend, 2,3,4,5,6 vb. mısralı bölümler halinde yazılan şiirin tek parçasıdır. Bir bendin bütün mısraları aynı vezinle yazılır. (TDEA, c.1, s.394)

“1274’te yazılan Reşid Paşa mersiyesinin birinci bendinde Ziya Paşa, biraz da mevzuun yardımı ile feleğin yakasına iyice yapışır.” (OATET, .s.293) OATET, s.37, 95,198,200,284,287,288,293,299,304,323,340; YK, s.52,53,154; EÜM, s.147,230; ED, s.127,168

Benzetme

Anlamı güçlendirmek, anlatılanı daha ilgi çekici kılmak için aralarında ortak taraflar bulunan iki şeyden zayıfını kuvvetlisine benzetme sanatı, teşbih. (MBTS, s.332)

“Divan edebiyatının mühim bir kısmı benzetme ve kelime oyunlarıdır.” (ED, s.115) OATET, s.30,32,255,390,398; SAE, s,114; EÜM, s.140; TM, s.224; AK, 233; ED, s115,281;

Beyân

Belâgatın teşbih, mecaz, kinâye, istiâre gibi anlatım yollarını, sanatlarını gösteren bölümü. (MBTS, s.347)

“Vâkıa bu edebiyatın poetikası demek olan “bedi’ ve beyan”, Aristo’dan delme bir eserdir.” (YK, s.114) OATET, s.446; YK, s.114

Beynelmilel Edebiyat

Uluslararası edebiyat.

"(...)şiirde Valérisme, romanda Gide ve Proust'un açtığı çığırlar Fransız Edebiyatında ve hatta beynelmilel edebiyatta –şüphesiz daha başka isimler de araya giriyordu." (YK, s.63) YK, s.63

Bilmece

Halk edebiyatı türlerinden. Somut ve soyut bir çok kavramlarla ilgili üstü kapalı bir soruyu, uzak yakın ilişki ve çağrışımlarla düşünce ve dikkatimize aksettirerek karşılığını bulmayı hedef tutan, belli bir geleneğin gereği olarak oyun, yarışma, üretim faaliyetlerinde zamanı değerlendirme, bilgi gösterisi gibi fonksiyonları üstlenen, pek çoğu kalıplaşmış şiirli sözlerdir. (TDEA, c.1, s.432)

"Bu kapalı âleme, her kelime kendi hususî mânâları ve çağrışımları ile gelir, ancak bilmece çözüldüğü zaman gizliden gizliye kurmuş olduğu bu kıyaslarla ve oyunun araya koyduğu psikolojik mesafeden söylemek istediğini söyler, yahut çok defa ima ederdi." (OATET, s.28) OATET, s.28

Cahiliye Kasidesi

Arap edebiyatında Cahiliye döneminde yazılan kasideler.

"Böylece Kur'an klasik kaidesini geçmiştir. Ama önce bir nesir yok. Câhiliye kasidesi var." (ED, s.99) OATET, s.19; ED, s.99,100

Contrepoint

Edebiyatta çeşitli motifleri birbirine ahenkli şekilde uydurabilme. (TB, s.352)

"Romana başlayacak zamanım geldi. Roman başka türlü contrepoint olacak." (TB, s.174) TB, s.174,239,291

Çağrışım

Düşüncelerin yer, zaman, sebep, sonuç, tesir bakımlarından aralarında bulunan birlik, benzerlik ya da karşıtlık gibi bağlantılar dolayısıyla birbirini uyandırması olayı. Tedâî. (TDEA, c.2, s.109)

"Şüphesiz bu iki mısrada da bu sanat oyunları vardır; gece ile yıldızlar, kelime ile mâna birbirlerini karşılarlar, fakat imaj sistemi yahut çağrışım ve seçiş ayrıdır." (YK. s.127) OATET, s.28; YK, s.125,127,144

Çağrışım Sistemi

Bir sözcük veya sözcük grubunun başka sözcük veya sözcük gruplarını, düşünceleri veya hisleri akla getirmesi suretiyle kurulan sistem.

"Şayan-ı dikkat bir çağrışım sistemi ve ihsaslar arasında yer değiştirmeler oldukça mahdut birkaç ana kelimenin etrafında günün bütün saat ve manzaraların, kendi intibaksız ruhunun hayret ve cuşişlerini yalnızlığı ve sebepsiz kederleriyle bu örgüye bir peri masalı gibi geçiriyordu." (YK, s.84)YK. s.84

Çocuk Edebiyatı

Geniş anlamda, çocuklara yönelik bütün yayınları içine alan bir terimdir. Dar anlamı ile de, çocuklar için oluşturulmuş sözlü ve yazılı edebî ürünleri anlatır. (TDEA, c.2, s.154)

"Müsaadenizle bu üçünden başka çocuk edebiyatı tanımadığımı yahut bu kısa listeye ancak Omiros, Molière, Lafontain ve benzerlerini ilâve edebileceğimi arzedeyim." (MS, s.100) Hi, s.233; MS, s.100

Dâsitan

bk. Destan

Destan

1. Milletlerin eski çağlardaki din, fazîlet ve millî kahramanlık mâcerâlarını, başlarından geçenleri dile getiren büyük manzum hikâye, epope.

"Aşağı yukarı büyük destanlar iki medeniyetin, iki ayrı kıymet manzumesinin çarpıştığı devirlerin mahsulüdür ve hakikî hüviyetler, milliyeti duyan asıl çizgilerine de buradan, yani cemaatin şuurunda bir zaman uyanmış olan ihtilâlden alırlar. "(MS, s.29) BŞ, s.92,99; OATET, s.41,46,371,416; YK, s.68,81,93,94,106,154,155,157; EÜM, s.30,62,97,98,100,115,171,172,410; YG, s.26,231,315, ED, s.20,22,59,278, 289; MS, s.29,30,89; TB, s.177

2. Halk üzerinde etki bırakan savaş, musîbet vb. üzücü bir olayı, gülünç bir vak'ayı veya bir aşk hikâyesini anlatan, çoğu besteli, on bir hecelik koşma biçimindeki halk şiiri, bir âşık edebiyâtı türü. (MBTS, s.683)

"Hasankale'den gelen bir saz şairinin bu destanı bilmesi ihtimalinden bahsettiler ve çarşının biraz ötesindeki bir köprünün hemen yanında çukur bir yerde halk kahvesini salık verdiler." (BŞ, s.47) BŞ, s.47,55,164; Hu, s.94; OATET, s.42,54,108,244,339, 412,540; YK, s.53,59,67,69,153; EÜM, s.101,102,103,325,357,380,443; YG, s.175, 229,280,396; SD, s.230; SD, s.230; TM, s.121; ED, s.103,141,187; MS, s.74,88, 109,201; TB, s.184,291

Dinî Edebiyat

Dini konu eden edebî eserler, edebiyat.

"Gotik'in hâkim olduğu devirde Avrupa'da dinî edebiyat, şövalye edebiyatı ve halk edebiyatı vardır, hatta saray edebiyatı da vardır." (ED, s.288) ED, s.288

Dinî Hikâye

Konusu din olan hikaye.

“Dinî hikâyeler azdır. Evvelâ mit yok; Müslümanlık vâzıh bir din olduğu için masal tarafı yoktur, sembol yoktur.” (ED, s.187) ED, s.187

Dîvân

1. Edebiyatta bir şâirin şiirlerini belli bir düzene göre toplayan mecmuâya dîvân denir. Eskiden herhangi bir konu ile ilgili olarak yazılmış eserlere bu ad verilirdi. Kelimenin bu anlamı zamanla daralmış ve içinde seçme şiirler olan kitaplar divân adını almıştır. Daha sonraları belli bir yazarın şiirlerinden oluşan kitaplara da divân denilmiştir. Divân kelimesi en özel ve en yaygın kullanımını, İslâm edebiyatlarında, bir şâirin klâsik edebiyat çerçevesine uygun olarak yazdığı şiirlerin belli bir düzen içinde derlendiği dergi-kitaplarda bulmuştur.

Tanpınar ise şöyle anlatıyor; “Bizim eski kültürümüzde Divan, müstakil eser değildi. Müstakil eserleri toplayan bir dergi bütünü idi. Çünkü eski şiirde kitap yoktu. Gazel, kaside, rübaî, mesnevî gibi şekiller vardı.” (MS, s.88) BŞ, s.86,104,199; Hu, s.39; OATET, s.19,35,87,89,91,92,93,94,95,101,175,178,182,186,187,193,232,236, 238, 239,240,241,281,287,313,334,427,430,431; YK, s.21,73,107,137; EÜM, s.139,140, 144,185,226,227,335,419; YG, s.142,378,443; AK, s.71; ED, s.21,87, 116,127,129, 153,159,160,162,177,185,186; MS, s.88

2. Halk edebiyatında saz şâirlerinin peşrevden sonra okudukları usulsüz fasılalara da divân denir. Yine saz şâirleri tarafından aruzun “Fâilatün Fâilatün Fâilatün Fâilün “ kalıbıyla yazılan şiirlere de divân adı verilir. (ADŞS. s.119)

“Eserine bütünüyle bakılacak olursa âşık an’anesine çok sıkı bağlı olduğu görülür. Bununla beraber, ara sıra kullandığı aruzun tesiriyle, o da klasik zevke yakın bir zevkte koşmalar, divanlar yazmıştır.” (OATET, s.104) OATET, s.104; YK, s.106

Diyalog

Roman, hikâye, tiyatro gibi eserlerde iki veya daha çok kimsenin karşılıklı olarak söyledikleri sözler. Tiyatro veya sinema için hazırlanan konuşma metinlerine de diyalog denir. (ATDETS. s.85)

“Tiyatroda diyalog, aksiyonun ilerlemesinden başka her şeye kapısını kapatan şeydir.” (ED, s.237) OATET, s.88,171,182,195,260,499,501,521,525,540; EÜM, s.64,271,448,449,451; ED. s.37,105,236,237

Dünya Edebiyatı

Çeşitli ülkelerde, bütün dünyada meydana getirilen ve öne çıkaran edebiyat.

“Dilin iç-insanla olan alâka ve münasebetleri, şiirin hakikî mahiyeti, bu son onbeş senelik dünya edebiyatının belli başlı mevzu’udur.” (YG, s.297) YK, s.157; YG,s.297,376

Ecnebî Edebiyat

Türkiye dışındaki ülkelerde meydana gelen edebî eserleri kapsayan edebiyat.

“Beşir Fuad’ın *Volter* ve *Hugo* adlı eserleri sadece Türkçede bir ecnebî edebiyatına dair çıkmış ilk etüdler olmakla kalmazlar, aynı zamanda hayal ve insanla sanat arasındaki muvazene ve alâkayı ciddiyetle araştıran tecrübeler olmak itibarıyle de ehemmiyetlidir.” (EÜM, s.78) OATET, s.264; EÜM, s.78; MS, s.24

Edebî Cereyanlar

Belli bir edebî görüşlere bağlı olarak gelişen anlayış, temayül, akım.

“(...)asıl vasfı olan objektif görüşe hitap eden, belirli ve elle tutulur meselelerden bahsederken veya memleketteki, mevcut edebî cereyanları tenkit ederken –mecmualar dolayısıyla– Süleyman Sadi, bütün bir vuzuh ve şahsiyet sahibidir.” (YK, s.57)YK, s.57

Edebî Dil – Edebî Lisan

Edebî özellikleri bulunan (sanat, ifade şekli... bakımlarından) günlük dil ve bilim dilinden farklı olan; anlatım ve anlama bakımından güçlü ve etkileyici dil. (ATDETS, s.94)

“Tanzimat’la bizde edebî dil teşekkül etti. Nesrin teşekkülü, lisanın kaide altına alınmasını ve müşterek imlâyı ister.” (ED, s.209) YK, s.24; ED, s.59,209,290

Edebî Eser

Edebiyat sanatı bakımından sanat değer taşıyan eser. (ATDETS, s,94)

“Bahsettiğimiz içtimaî karakter ne kadar kuvvetli olursa olsun bir edebî eser her şeyden evvel kendisidir ve getirdiği duygu, görüş ve düşünüşü yüküdür.” (OATET, s.16) OATET, s.16,46,386; YK,s.112; EÜM, s.248,490; ED, s.244; MS, s.200

Edebî Moda

Zaman zaman edebiyat çevrelerinde kendini gösteren farklı anlayışlar.

“Şüphesiz bütün bunlar biraz edebî moda, biraz hususî estetik hattâ dışarıdan, bilhassa tasavvuftan gelme terbiyedir.” (EÜM, s.154) EÜM, s.154

Edebî Nevi

bk. Nevî

Edebî Sanat

Anlatıma güzellik ve canlılık kazandırmak için, edebiyat sanatının inceliklerinden ve ustalıklarından yararlanmak suretiyle, sözü etkili bir şekilde kullanma. (ATDETS, s,95)

“Şiir, nesirden ziyade mûsikî , resim, heykel, mimar, vs. gibi sanatlara yakın olan edebî sanattır.” (ED, s.89) ED, s.89; MS, s.185

Edebî Şekil

bk. Şekil

Edebî Telakki

Bir neslin edebiyat bakışı ya da algılayışı.

“Bu yolun zarurî karışıklığı biraz daha düşünce sistemlerinin ve edebî telakkilerin – isterseniz mektep deyin- mutlak şekilde birbirinden ayrılmış âlemler olmaması, hiç olmazsa on seneden on seneye büyük bir muharririn tesirinin bir yığın zıt düşünceye zarurî şekilde bir dört yol ağzı vazifesini görmesidir.” (YK, s.62) YK, s.62,96

Edebî Zevk

Edebî eserlerde güzeli seçme yeteneği.

“Gazeteler edebî zevkin gittikçe aşağılaşmasına yardım ettiler. Yavaş yavaş bundan vazgeçiyorlar.” (MS, s.163) OATET, s.154; SAE, s.7; EÜM, s.78; MS, s.41,163

Edebiyat

1. Duygu, düşünce ve hayallerin sözlü veya yazılı olarak güzel ve etkili bir şekilde anlatılması sanatı.

“Şüphesiz ki, bütün edebiyatlar, nesillerin ifadesidir. Yalnız o nesiller geçtikten sonra, o edebiyata kendi hususiyetlerinin hâricinde veyahut kendi hususiyetlerini, kendilerinden evvelkine ilâve etmek şartıyla bir öz kalır.” (EÜM, s.403)

“Bir edebiyatın behemehal güzellik hissini tatmin etmesi ve orada kalması icap etmez, belki böyle olması istenir.” (EÜM s,.425)

“Bir edebiyat için lâzım olan şey hakikî, beşerî ve güzel olmasıdır ve bunlar olunca tabiî olarak cemiyetle o, mekanizmasını tahlil dahi mümkün olmayan büyük rabıtasını bulur.” (MS, s.182)

“(...) hakikaten edebiyat ismine lâyık bir edebiyat cemiyetin meselelerini yani hummasını yaşadığı ihtiyaçları, zaruretleri mevzu olarak almaya mecburdur ve alır.” (MS, s.182)

BŞ, s.25,187,205; Hu, s.159,173,377; OATET, s.20,28,42,46,83,96,100,141,161, 162,166,170,181,184,187,219,228,231,232,261,265,267,270,271,274,275,300,316,31

7,318,319,322,327,332,333,337,344,347,348,362,373,379,391,395,397,416,418,420,427,428,429,432,433,434,450,460,481,502,503,527,528,532,541; YK, s.21,25,44,50,64,74,82,102,156; EÜM, s.21,22,51,52,53,55,57,62,65,66,74,76,77,78,79,87,89,90,91,92,93,96,97,103,107,109,121,123,126,140,143,156,200,205,206,236,246,252,257,270,284,286,287,319,320,333,346,350,361,366,367,368,371,379,403,424,425,426,427,432,434,437,438,440,455,469,479,487,498; YG, s.29,73,78,129,130,167,169,179,241,252,299,301,307,309,310,312,325,330,348,408,464; TM, s.62,119,133,147,164,245,256,270; AK, s.18,72; ED, s.22,26,27,28,32,36,37,38,40,43,47,48,53,59,63,64,70,71,74,80,82,83,86,89,97,99,112,115,120,131,141,159,164,169,172,173,176,179,188,190,197,200,201,205,210,214,217,222,223,224,226,232,244,246,250,264,272,286,287,291; MS, s.29,30,54,87,128,162,163,169,171,182,183,192,197,198,199,201,216; TB, s.19,52,54,155,162,177,187,274,280,292,300,301,310

2. Bu sanatın kuralları ve verdiği eserlerle uğraşan ilim kolu.
"Tanzimat'tan beri memleketimizde dışarıdaki edebiyat hareketlerini daima yakından takip eden bir münevver kitlesi vardır." (EÜM, s.119)

OATET, s.15,29,275,379,382,394,397,429,434,446,543,544; YK, s.23,43,65,85,93,100; EÜM, s.78,82,94,97,106,111,119,128,172,209,235,248,251,252,255,262,270,288,301,360,423,437,440,448,463,470; YG,s.179,181,253,266,300,304,305,310,319; TM, s.154,270,279; AK, s.70,171; ED, s.37,182,185,216,221,273,291; MS, s.91,156,162,195,201,215,228,239; TB, s.305

3. Bir millete, bir çağa, bir ülkeye âit edebî eserlerin bütünü. (MBTS, s.801)

-ımız BŞ, s.141,164,183; OATET, s.15,23,27,37,82,84,86,89,96,89,96,97,101,122,144,179,181,193,197,201,241,244,249,250,252,255,256,257,260,262,264,266,267,274,275,300,306,319,347,363,370,378,381,382,393,402,405,417,418,420,427,430,434,444,446,447,448,462,464,467,470,497,533,544; YK, s.29,48,63,64,65,69,71,72,74,75,80,81,82,83,84,97,101,105,115,120,132,137,153,155,156; EÜM, s.14,21,51,69,73,75,76,77,89,90,91,92,93,95,98,102,105,108,111,112,113,114,119,120,124,125,127,128,139,142,155,165,166,178,184,199,200,218,220,248,259,260,266,284,286,287,309,312,316,319,32

0,323,325,346,357,364,365,378,416,429,436,438,439,440,464; YG, s.45,83, 295,298,299,304,305,308,309,310,311,312,313,325,329; ED, s.45,72, 102, 130,138,169,176,214,215,216,261,266,268,269,279,281; MS, s.54,55,56,57, 135,138,170,183,190,192,197,198,201,202,216,219,221,231,237; TB, s.281

Diğer BŞ, s.190; OATET, s.19,23,252, YK, s.65,78,81,88,89,94,95, 101,102,111,114,116, EÜM, s.67,89,90,93,94,96,104,105,106,107,127,139, 350,403; YG, s.184; ED, s.28,162,289,291; MS, s.56,138,194

Bunun dışında kalanlar için bk. Acem Edebiyatı, Alman Edebiyatı, Amerikan Edebiyatı, Arap Edebiyatı, Avrupa Edebiyatı, Beynelmilel Edebiyatı, Dünya Edebiyatı, Fransız Edebiyatı, İngiliz Edebiyatı, İslâm (Müslüman) Edebiyatı, Latin Edebiyatı, Modern Edebiyat, Rus Edebiyatı, Türk Edebiyatı, Yunan Edebiyatı

Edebiyat Dili
bk. Edebî Dili

Edebiyat Nevi
bk. Nevî

Edebiyat Telakkisi
bk. Edebî Telakki

Edebiyat Sanatı
bk. Edebî Sanat

Edebiyat Tarihi
Tarihî şartlar içinde gelişen bir sanat olarak edebiyatı da diğer toplum müesseseleri gibi tarihin içinde ele alan bir disiplin. (TDEA, c.2, s.443)
"Edebiyat vâkıalarını zaman çerçevesi içinde olduğu gibi sıralamak, birbirleriyle olan münasebetlerini ve dışardan gelen tesirleri tayin etmek, büyük zevk ve fikir cereyanlarını ayırmak, hulâsa her türlü vesikanın hakkını vererek bir devrin edebî

çehresini tespite çalışmak, edebiyat tarihinden beklenen şeylerin en kısa ifadesidir." (OATET, s.15)

"Edebiyat tarihi, tarih sentezidir. Bir de üniversite tedkik yapıyor. Bundaki, edebiyat tarihinde gördüğümüzden usullerdir. Edebiyat tarihi edebî vak'alar arasındaki münasebetleri bulup devir ve nesli bulmaktır." (ED, s.226)

"Edebiyat tarihi zamanın içine yerleştirilerek tedkik edilir." (ED, s.256) OATET, s.15,16,19,201,447; YK, s.83,96; EÜM, s.236,410,416; ED, s.172,190,226,256

Edebiyat Zevki

bk. Edebî zevki

Edîp

Edebiyat ile meşgul olan. Edib edebiyata mensup, nesir ve nazıma hâkim demek olduğu halde bazan yalnız nesir yazan anlamına kullanılmıştır. (TDEA, c.2, s.449)

"Tanzimat ediplerinin ekserisi artık medrese yerine bu resmî mekteplerde okumuşlardır." (YK, s.151) YK, s.151

Efsâne

Tabiat üstü nitelikler gösteren kişilerin hayatlarını, halk muhayyilesinin veya şairlerin meydana getirdiği tarih olaylarını anlatan, olağanüstü olaylarla süslü hikâyelere verilen isimdir. Efsâneler, halkın özlemlerini, dünya görüşünü, muhayyilesinde yarattığı ideal insan tipini diğer edebî türlerden daha keskin bir biçimde ortaya koyar. (TDEA, c.3, s.7)

"Halk muhayyilesinden doğmuş ve yaşamış bir mevzua, bir efsane veya masala ne dereceye kadar tasarruf edebiliriz?" (EÜM, s.100) BŞ, s.50,93; Hu, s.178; OATET, s.512; EÜM, s.33,93,99,100,102,327,396; YG, s.137; SD, s235; Hi, s.19; ED, s.109, 210,229

Ekol

Felsefede, ilmin herhangi bir dalında, resim, edebiyat vb. sanat kollarında bir kimsenin başlattığı ve diğerlerinin devam ettirdiği, belli özellikleriyle kendisine benzer olanlardan ayrılan tarz, usûl, yol, okul, mektep. (MBTS, s.822)

"Edebî ekol, olsun diye kurulmaz... Bunun olabilmesi için, edebiyatımızın arkasında çok orijinal bir düşünce hayatı ve değişiklik ihtiyacı bulunmalıdır. Her şeyden evvel bir memleketin münevverleri, birtakım meseleleri kendi aralarında halledebileceklerine inanmalıdırlar." (MS, s.216) EÜM, s.78,112; TM, s.70; ED, s.82,102,134; MS, s.162,216;

Emprunts

İktibas. (OATET, s.394)

"Onlar küçük, âdeta müstakil, bazen eseri ağırlatan almalar (emprunts) şeklinde kalmıştır. (OATET, s,394) OATET, s.394

Epizot

Şiirde, romanda ana konuya bağlı ikinci derecede olay. (TDEA, c.3, s.57)

"Çok defa bir epizodu yazdıktan sonra bütünün plânını yaparım." (YG, s.308) OATET, s.520,543; YG, s.308; MS, s.89

Espri - Esprit

Nükte, şaka, Lâtife, mizah. İnce anlamlı söz. (TDEA, c.3, s.105)

"Şiirde esprit, evvelâ, gayri muntazam kafiye ile yapılır." (ED, s.175) YK, s.57, 144; EÜM, s.359; AK, s.147; ED, s.59,100,175;

Estet - Esthéte

Güzelden, estetikten anlayan ve bunu kendine iş edinen kimse. (TDEA, c.3, s.108)

“I. Murad, ufak tefek çizgi değişiklikleriyle Yıldırım Bayezıt, 1402 felaketinden sonra imparatorluğu derleyip toparlayan o kadar akıllı ve iradeli I. Mehmed, büyüklükle sadeliği birleştiren devrinin birinci sınıf devlet ve harp adamı, sırasına göre şair ve estet II. Murad az çok onun ileri zamana vurmuş akisleri gibidirler.” (BŞ, s 99) BŞ, s 99; Hu, s.172; EÜM, s.289,293; YG, s.156,253; Hi, s.164; AK, s.200

Estetik

1. Güzelliği ve güzelliğin insan üzerindeki etkilerini konu olarak alan felsefe kolu, bedîiyat.

“O zamana kadar söz sanatlarında bahsedenler, daima Arap edebiyatına bağlı idiler. Ve Aristo’dan, Araplara intikal etmiş estetik kaideleri içinde onun gelişmesinin verdiği verilere dayanarak konuşurlardı.” (OATET, s.446)
OATET, s.446,454; SAE, s.315; YK, s.46,54,57,88,115,135,138; EÜM, s.30,65,112, 298,364,464; YG, s.176,335,435; MB, s.103; AK, s.180; ED, s.211

2. Güzellik duygusuyle ilgili, insanda güzellik duygusu uyandıran. (MBTS, s.882)

“Yukarıda daha XVII. asırdan itibaren aruzun Türkçeye maledildiğini biliyoruz. XIX. asrın başında ise hakikaten Türkçe klasik denecek mısralar doğuruyordu. Fakat ilk yenilenme devri şairleri estetiklerini bu mısralar üstüne kurmayı düşünemediler.” (OATET, s.247)
Hu, s.159; OATET, s.22,29,32,37,90,96,108,242,247,252,254,257,337,433,438,446, 447; YK, s.28,43,49,53,54,56,69,75,104,109,120,129,130,132,133,160; EÜM, s.29, 61,115,119,154,164,183,188,252,255,294,295,297,319,326,351,354,361,362,363,380 ,398; YG, s.153,304,306,317,350,351,376,378,382,461,462,464; SD, s.37; TM, s.148,153,194,273,274; ED, s.48,82,84,89,92,97,102,103,104,125,186,197,199,211, 221,222,228,230; MS, s.60,170; TB, s.22,23,119,154,156,164,221,246,291,300,309

Estetik Zevk

Estetiği anlama yeteneği.

“Ne yazık ki estetik zevklerimiz zihnî hazırlıklarımıza, duruş ve giyiniş tarzlarımıza çok bağlıdır.” (Hi, s.222) SD, s.96; Hi, s.222

Estetizm

Güzelliği ön planda tutan, bir sanat eserini bütün ahlâkî, zihnî ve faydacı kaygılardan uzak olarak sâdece güzelliği için sevme anlayışında olan görüş. (MBTS, s.882)

“Bir çeşit nihilizme kadar giden garip bir estetizmde bütün meseleleri, hatta en ıstıraplı şekilde aktüel olanlarını inkâr ederek sadece ihsaslarıyla, hatta fantezisiyle yaşayan şaire varabilmeniz için birçok Haşim''lerin arasından geçmeniz lâzımdı. (YK, s.35) OATET, s.404; YK, s.35; EÜM, s.108,121,211,285

Etüt

Belli bir konuyu inceleyen eser. (MBTS, s.895)

“*Türk Tarih Encümeni Mecmuası*’nda Kemal Bey’in neşrettiği birçok vesika ve mühim etüdleri bu tesadüfe borçluyuz.” (EÜM, s.417) OATET, s.46,111,128,164, 221,222,226,228,332,360,420,440,446; SAE, s.7,17,261; YK, s.52; EÜM, s.78,95, 230,296,413,414,417,472; YG, s.175,388,390; TM, s.195; AK, s.155; TB, s.35,257, 266,286

Fabl - Fable

Genellikle kahramanları hayvanlar olan ve sonunda bir ahlâk dersi veren, daha çok manzum alegorik hikâye. (MBTS, s.911)

“Rusya, Petro, Katerina zamanında klasik Avrupa’yı, Voltaire, Racine gibilerini aldı. Klasik trajedi ve fable’ı buldular.” (ED, s.207) ED, s.207

Fransız Edebiyatı

Fransızca ile meydana gelen edebiyat.

“Dikkat ediniz, Fransız edebiyatının en güzel tarafları, en asil tarafları akademinin ekseriyet itibarıyla dışında kalmıştır.” (MS, s.157) OATET, s.178,427; YK, s.32,55, 63,74,111,112; EÜM, s.112,438; YG, s.258; ED, s.28,32,70,82,181,197,217,232, 244; MS, s.157,162,170; TB, s.320

Frenk Edebiyatı

bk. Avrupa Edebiyatı

Garp Edebiyatı / Garplı Edebiyat

bk. Avrupa Edebiyatı

Genre

Edebî eserlerin şekil ve konu bakımından yapılan sınıflandırmasında ayrıldıkları bölümler. Nevi, tür.

“Bir de roman tefrikası başlıyor ve entrika romanı diye bir genre çıkıyor.” (ED, s.35) ED, s.35

Gotik Edebiyat

Korku konularını işleyen, insanlara korku veren ürkütücü eserler, roman, hikâye vb.

“Bununla beraber teşmil yoluyla Saint Thomas’a ve devamlı olanlara gotik denebilirse de gotik edebiyat tasavvur edilemez.” (YK, s.100) YK, s.100

Harp Edebiyatı

Savaşı konu alan şiir, hikâye, roman, tiyatro vb. edebî eserler.

“Bu sefer La Madelone, Madelone’i, dinlemeye mecbur kaldım. Sonradan yaptıkları harp edebiyatında o kadar adı geçen bu türkü tüylerimi diken diken etti.” (SD, s.13) SD, s.13

Hatîb

Hitap eden, konuşan. Cuma günleri hutbe okuyan görevliye verilen isim. Güzel ve etkili konuşan kişiler de bu kelime ile tavsif edilirler. (TDEA, c.4, s.158)

"Halktan hatibe ve hatipten artiste gelen karşılıklı tesirler insanı çok defa kendi sözünün sarhoşu ve konuşan ağzını bir nevi lakırdı değirmeni yapar." BŞ, s.39; SAE, s.144,146; YK, s.18; EÜM, s.269, 276,295,405; YG, s.75,85,110,279; ED, s.173; MS, s.137;

Hâtrat / Hâtralar

Bir kimsenin bizzat yaşadığı veya şâhit olduğu olayları, bunlar hakkındaki duygu ve düşüncelerini yazdığı eser, hâtıra. (MBTS, s.1206)

"Hâtıraların romana fâik olduğu bir taraf vardır ki, o da bu ikincisinde insan, vak'anın devamı boyunca dağıtılmış bulunmasına, bir ve kat'î çehre yerine müşterek alâkanın ve vaziyetlerin silip yaptığı birçok izafî çizgilere taksim edilmiş olmasına karşılık, hâtıralarda zarurî surette mütekâsif ve yekpâre olarak kalmasıdır." (EÜM, s.418) BŞ, s.161,162,183,193,204; OATET, s.20,63,74,116,143,165,166,257,283, 305,449,457,503; SAE, s.10,11,17,20,21,24,25,52,53,132,365; YK, s.70,76; EÜM, s.87,83,211,212,247,248,249,259,382,418; SD, s.11,25,109,179,183,184,188,214, 222,278,287,306; TM, s.12,151,152; MB, s.146; AK, s.13; ED, s.37,38,67,144,170, 181,257

Hayal

Bir şeyin zihinde cisimlenen sureti. Aslı esası olmadan zihinde tasarlanan şey. Kuruntu, vehim. Bir nesnenin su, ayna, cam gibi parlak zeminlerde bıraktığı akis. İmge. (TDEA, c.4, s.167)

"Şiirimizde birdenbire bir bütün hâlinde görülen ve o kadar zevk değişikliğine rağmen asırlarca devam eden bu hazır hayallerin, değişmez sembollü ve renkli hususî bir dil yarattığı muhakkaktır." (OATET, s.22) OATET, s.22,23,24,25,29,30,31,32,33,

34,35,84,90,92,93,96,101,102,106,108,133,183,185,190,201,238,253,255,256,264,293,336,339,342,358,363,366,369,377,380,394,395,396,397,430,447,464,466,469,480,483,484,487,532,540,541; YK, s.36,40,122,125,126,127,131,132,133,135,136,137,138,139,142,143,144,146,147,148,149,150,151,162,164; YG, s.183; EÜM, s.19,20,26,27,34,35,36,37,38,41,112,114,116,130,145,148,149,158,159,175,176,179,180,188,189,200,242,243,252,253,309,332,333,340,358,385,429,451; ED, s.49,52,104,115,130,165,166,169,192,243; MS, s.52,82,251; TB, s.23,153,254,257

Hayal Sistemi

Bir edebiyatın sistematize edilebilecek olan hayal dünyası.

"Eski şiir Fars edebiyatından yalnız kelime zevkini ve hayal sistemini almaz; onun yarı tarihî ve çok İslâmlaşmış mitolojisini, imparatorluğun şartları ve tarihi ile biraz daha genişleyen coğrafyasını da alır." (OATET, s.22) OATET, s.22,23,24,25,26,36,96,144,182,184,253,313,379,380,394,396; YK, s.106,125,126,127,132; EÜM, s.165; ED, s.125

Hiciv

Bir kişi, kurum veya toplumu alaylı tarzda eleştirme ve eleştiri metinlerinin oluşturduğu edebî tür. (DİA. c.17, s.447)

"Mizah ve hicvi, zamanın hadiselerini ve şahsiyetlerini bazen en umulmadık tarafından aydınlatır, felâketine sebep olan lâyiha ise, bu çehreye büsbütün başka çizgiler ilâve eder." (OATET, s.92) BŞ, s.41,48; Hu, s.191; OATET, s.22,92,105,106,107,111,112,114,195,218,232,237,269,297,298,299,300,318,433,439,440,464,543; YK, s.21,37,79,80,90,107; EÜM, s.115,118,119,131,142,155,168,207,210,232,235,254,361,434; YG, s.26,65,329; SD, s.255; ED, s.168,170,175,188,200,255; MS, s.239; TB, s.52,167

Hiciv Edebiyatı

Kişi veya toplumu ince bir alayla ve tenkit edici bir şekilde anlatan, onları yergi yoluyla ve yermek için veren edebiyat.

“Kasidenin kendisi, bizdeki hiciv edebiyatının oldukça terbiyeli ve temiz örneklerindendir.” (OATET, s.299) OATET, s.299

Hicviye

Bir kimseyi, toplumu veya bir olayı yermek için yazılan özellikle manzum yazı. (MBTS, s.1266)

“Şurasını söyleyeyim ki paşa bu üçüzlü hicivde ne kadar zalim olursa olsun eski hicviyelerin müstehecen geleneğinden hemen hemen tamamıyla uzak kalmıştır. (OATET, s.299) OATET, s.123,299; ED, s.175

Hikâye

Belli yer ve zamanda geçmiş olan olayların anlatıldığı romandan daha küçük edebî tür, öykü. MBTS, s.1269)

“Hikâye ve roman Avrupaî bir tarzdır. Şarkta da hikâye var ama başka türlü. “ (ED, s.186) Hu, s.38,184; OATET, s.39,40,41,42,44,45,84,85,94,141,145,165,182,198,245,252,257,259,260,262,263,264,265,266,267,268,270,271,273,306,345,348,358,362,363,364,365,366,367,368,369,380,382,393,395,402,404,413,414,415,416,417,418,419,420,421,422,424,425,429,431,438,439,440,441,443,445,446,458,464,465,467,470,471,488,505,510,517,530,543; SAE, s.7,128,136,315; YK, s.38,41,74,76,78,82,83,84,89,94,107,131,160; EÜM, s.36,41,56,58,59,61,62,66,68,69,73,75,80,87,98,99,100,106,107,108,115,121,122,123,124,125,126,127,131,136,143,144,145,156,157,158,168,172,181,182,206,210,221,235,242,249,254,284,285,287,290,291,320,343,368,371,377,381,382,383,386,389,423,427,428,429,431,442,448,449,450,451,455,459,478,480,488,489,502,503,504,509,511,512,513; YG, s.26,49,62,130,309,312,313,314,320,326,328,329,330,336,337,339,343,345,346,352,419,457; SD, s.9,17,24,89,90,93,109,110,144,195,196,270,287; TM, s.11,12,19,20,45,46,49,104,144,167,171,275; MB, s.145,146; Hi, s.234,303; AK, s.18,82,120,194,208,241; ED, s,19,23,28,32,42,44,45,60,80,100,110,119,126,131,132,133,163,169,186,187,188,211,212,217,219,237,260,261,272,277; MS, s.82,88,89,182,196,206,210,234,237;TB, s.24,30,31,57,85,90,132133,141,146,147,154,162,187,201,243,255,266,279,294,296,300

Hikâye Sanatı

Hikâye yazma, hikâye etme sanatı.

"Bu, bir ihmal değil, belki hikâye sanatında bir burundan müstakil bir şahsiyet gibi bahsetmenin âdet olmaması yüzünden düştüğümüz bir cesaretsizliktir." (SD, s.92)
EÜM, s.449; YG, s.337; SD, s.92

Hissî Edebiyat / Romanesk Edebiyat

Olayları, tabiatı, insanı duygusal anlatan edebiyat.

"Bu eserin edebiyatımızda ve bütün hayatımızda devam edip giden neticeleriyle karşılaştığımız hissî edebiyata yol açtığını bir daha tekrarlayalım." (OATET, s.347)
OATET, s.347,418

Hitâbe

Bir topluluk karşısında yapılan heyecandırıcı, duygulandırıcı konuşma. Daha çok törenlerde yapılan bu tür konuşmaların dinleyicileri belli bir duygu ve düşüncede toplayacak şekilde kısa ve özlü olmasına dikkat edilir. (TDEA, c.4, s.247)

"Eserde nükteli, dokunaklı, zarif olmaya çalışan mükâlemeler, şişkin ve parlak cümlelerle dolu uzun hitabeler, yenilikten başka bir gaye gözetmeyen ifade tarzları bulunmakla beraber, tabiî ve keskin jestli konuşmalar davardır." (OATET, s.516)
OATET, s.516

Hitâbet

Söz söyleme sanatı. Bir fikri, bir düşünceyi, bir davayı aşılamak, bilgi vermek, bazen heyecanlandırmak ve duygulandırmak için yapılan konuşma. (TDEA, c.4, s.247)

"Siyaset onda bir hitabet ve sahne meselesiydi. Bakışlarını ve jestlerini, gülümseyişini, sözlerini hep bu bünyeden gelen kabiliyet idare ediyordu." (YG, s.75)
OATET, s.39,181,254,256,246,392; YK, s.85,89; EÜM, s.14,116,269,320,404,450, 477; YG, s.45,75,110,464; SD, s.81; ED, s.132,171,245; MS, s.188

Hitâbet Sanatı

bk. Hitâbet

İbâre

Anlatımı meydana getiren bir veya birkaç cümlelik yazılı söz dizisi. (MBTS, s.1333)

"İlkin bu sadelik bir üslûp anlayışı olarak göründü. Dil arınmadan önce yazının kendisi arındı. Lüzumsuz ibareler, süslü cümleler, aykırı tarzlar çıkarıldı." (YG, s.115) OATET, s.110,502; EÜM, s.181; YG, s.115;

İktibas

Aktarma, alıntı, ödünç alma, Nesirde ve nazımda fikri, düşünceyi kuvvetlendirmek için başka kaynaklardan veya tanınmış kişilerden parça alma. (TDEA, c.4, s.356)

"Vaysî de Nergisî de seci'lerle, iktibaslarla (dinden alınmış) doludur." (ED, s.22) OATET, s.114,229,275,398; EÜM, s.60,181; ED, s.22,100;

İmagé

Teşbih, istiare, hayaller örgüsüyle dolu. (TB, s.353)

"Ayrıca da bazı şairlerde gördüğüm ve sevdiğim imagé dile kavuşur gibiyim." (TB, s.255) TB, s.255,256

İmaj

Zihinde tasarlanan şey, hayal. (MBTS, s.1394)

"Eskinin mazmun sistemi ve sanat oyunları, şiirin büyük imkânı olan imajı, buluşa, bir çeşit oyuna indirirdi." (YK, s.127) OATET, s.29,242,252,293,294,337,366,393, 395,396,397,430,490,496,538; YK, s.127; EÜM, s.16,19,30,95,113,115,119,131, 163,243,269,304,317,318,320,321,323,324,364; YG, s.25,335; TM, s.28,164,224; AK, s.24,30,39,91; ED, s.30,35,40,50,59,83,88,90,95,116,118,119,125,126,148,162,

169,192,199,201,202,205,226,227,228,229,264,265,281,291,294; MS, s.29,51,170, 200; TB, s.153,241,254,284,293,297,317,327

İmaj Sistemi

bk. Hayal Sistemi

İngiliz Edebiyatı

İngilizce ile meydana getirilen edebiyat.

"Londra sokaklarında gezerken niçin İngiliz edebiyatının daha ziyade genç kız üzerinde durduğunu anlar gibi oldum; nitekim Paris'te de Fransızların daha ziyade olgun kadından bahsetmelerinin sebebini." (TM, s.231) TM, s.231; YG, s.337; ED, s.76,258

İslâm (Müslüman) Edebiyatı / (Müslüman) Şark Edebiyatı

İslâm dininin hâkim olan bölgelerde meydana getirilen edebiyat.

"İslâm edebiyatı Arapça'nın etrafında ve Arapça'nın an'aneleriyle teşekkül eder ve bize bunun İranî ekol gelir." (ED, s.288) OATET, s.37,40,42,182,257,380,427,481, 527,544; YK, s.114,115; EÜM, s.121; YG, s.326; ED, s.288; MS, s.34

İstiâre

Bir kelimenin anlamını geçici olarak başka bir kelime için kullanma sanatıdır. İstiârede herhangi bir varlığa benzerlik dolayısıyla asıl adın yerine benzediği başka varlığın adı kullanılır. (ADŞS, s.239)

"Bu sınıfın hayalleri toplanınca ortaya çiçek açmış tabiatın kendisi olan bir şahsiyet istiaresi, bir çeşit şarap ve bahar tanrısı çıkar. (OATET, s.25) BŞ, s.82,87,115; Hu, s.160; OATET, s.23,24,25,26,27,30,32,37,40,254,255,256,334,355,371,393,516; YK, s.82,136,139,164; EÜM, s.140,143,156,179,180,256,273,298,312,333,454; YG, s.465; MB, s.91; ED, s.59,223

İstiâre-i Temsiliye

Teşbihin temel öğeleri olan benzetilenden biri yanında birden fazla benzetme yönü gösterilerek yapılan istiâredir. (ADŞS, s.239)

"Sembol, kelime oyundur, bir ikamedir. İstiâre-i temsiliye, baştanbaşa bir sembolüdür." (ED, s223) ED, s.223

İstihzâ

Eğlenme, eğlenmeye alma. Biriyle eğlenme, alay etme. Küçük düşürücü, güldürücü söz ve hareketlerle kişilerin kusurlarını ortaya koyarak onları maskara etme, onlarla alay etme. Yazıyla da yapılabilir. (TDEA, c.5, s.28)

"Kaleli Burhan Bey 1923'ten çok önce ölmüştü. Fakat keskin hicvi ve ihtizası, hazırcevaplığı hâlâ canlı bir hâtıraydı." (BŞ, s.41) BŞ, s.41

İstitrâd

Sırası gelmişken asıl bahsin dışına çıkılarak anlatılan veya yazılan söz, atasözü, (TDEA, c.5, s.32)

"Hikâye, yani hatırlamalar, istitratlar, fikirden fikre sıçramalar ile manzumenin dokusunu o örüyor." (OATET, s.488) OATET, s.488,544; SAE, s.17

Kıssa

Hikâye, rivayet, masal, menkıbe, anlatış. Kur'an'da anlatılan ibretli hikâyelere kıssa denilmişse de kileme, Osmanlılar arasında, "olağanüstü durumları anlatan yazı ve menkıbe" anlamında kullanılmıştır. Kıssalar şiir veya düzyazı olarak kaleme alınabilirler. Şiir olarak yazılanlar genellikle mesnevî nazım şekliyledir. Nesir kıssalar ise çok zaman anonim özelliklere sahiptir. (TDEA, c.5, s.335)

"Fakat buna geçmeden evvel bu eserin evvelâ *Kıssadan Hisse* şeklinde fıkralarla başladığını, sonra bu kıssaların hikâye olduğunu ve oradan da romana doğru genişlediğini söyleyelim." (OATET, s.416) OATET, s.416; ED, s.100

Kinaye

Amacı kapalı bir şekilde anlatma. Edebiyatta iki anlama gelecek bir sözü mecâz yönüyle anlaşılacak şekilde kullanma sanatıdır. (ADŞS, s.276)

"Böylece gizli, açık imalar, kinayelerle etrafı iyice hırpaladığına kani olduktan sonra asıl eksiğe geldi." (SD, s.76) SD, s.76; AK s.114

Klasik

bk. Edebî Devirler, Akımlar

Klişe

Basma kalıp söz veya yazı mânasına kullanılır. (TDEA, c.5, s.376)

"Vâkıa burada da klişe vardır. "Gonce-dehen, firâk, telh-kâm, sünbül (saç yerine)" gibi kelimeler ve tabirler, gülşende hatırlama gibi şairâne söyleyişler, uzun bir kullanışın halk ağzında dahi tesirini tükettiği unsurlardır." (OATET, s.100) OATET, s.100,122; EÜM, s.118,180,333; ED, s.208,

Köylü Edebiyat

Köy çevresini ve köyde yaşayan insanların hayatlarını konu edinen edebiyat.

"Nâbizâde'ye gelince *Kara Bibik* hikâyesiyle realist, hattâ natüralist bir köylü edebiyatının bir numunesini veren bu muharrir bazı eserlerinde, bilhassa *Zehra*'da içtimaî muhitle irsiyeti, insan kaderinde başlıca âmiller olarak gösterecek kadar ileridir." (OATET, s.270) OATET, s.270

Latife

Güldürmek, eğlendirmek amacıyle söylenen güzel ve nükteli söz veya hikâye, şaka. (MBTS, s.1851)

"Hayata o kadar yakın olan *Makame*'de, o kadar tatlı *Binbir Gece*'de bile kaba bir karakter ayrılışından daha ziyade lâtifede kalan bir mizah ve hicivden ileriye

gitmez.” (EÜM, s.131) Hu, s.12,107,157,191,224,236; OATET, s.435,456,489; SAE, s.19,88; EÜM, s.131; YG, s.26,49; SD, s.263; MB, s.87; Hi, s.203; MS, s.72

Latin Edebiyatı

Latince ile meydana getirilen edebiyat.

“Bu hususta kilise tarihi kadar Latin edebiyatının da malı olan Saint Aususti̇n’in ve çağdaşı olan ilk kilise adamlarının eserlerini hatırlatmak kâfidir.” (OATET, s.39) OATET, s.39,168; YK, s.101; EÜM, s.210

Lirik

Coşkun, duygu dolu, şahsî duyguları içli bir biçimde dile getiren (şiir, nesir, beste vb. eser). (MBTS, s.1872)

“Hâmid’in eserlerini tetkik edersek, lirik eserlerinin çoğunu Londra’ya gitmeden önce yazdığını görürüz.” (ED, s.111) OATET, s.104,311,334,465; YK, s.165; EÜM, s.95,139,325,350,509; TM, s.15; ED, s.37,111

Lirizm - Lyrisme

Şahsî duyguların kuvvetinden gelen coşkunluk ve bu coşkunluğun etkili bir biçimde anlatımı. (MBTS, s.1872)

“Bu çifte prestijin eski şiirin lirizmine her türlü dil dâvâsının üstünde bir kesinlik ve derinlik kattığı muhakkaktır.”(OATET, s.26) OATET, s.26,37,194; YK, s.28,56,71, 97,107,118,120,157; EÜM, s.115,116,179,335,347,360,364,397,460; YG, s.29; ED, s.59,116,237,290; TB, s.318

Manzum

Nazım şeklinde yazılmış veya söylenmiş. (MBTS, s.1937)

“Mensur şiir, manzum şiirden elbette ki, güçtür. Nazımda kafiyelerin hâricî ahenginden istifade eden sanatkâr, mensur şiirde bir nevi bâtınî ritm yaratmağa

mecburdur.” (EÜM, s.388) OATET, s.95,137,182,198,246,308,431,436,470; YK, s.94; EÜM, s.29,216,254,269,320; TM, s.64; ED, s.22,145,150,244; MS, s.237,251

..... Bilmece OATET, s.198

..... Dram OATET, s.461

..... Hikâye YK, s.82; EÜM, s.268

..... Hitabet OATET, s.274

..... Nesir EÜM, s.309

..... Piyes OATET, s.259,445,469; ED, s.141

..... Şiir EÜM, s.388

..... Tercüme OATET, s.179; EÜM, s.216

..... Tiyatro OATET, s.262,540; EÜM, s.257,381; ED, s.114,137, 150

..... Trajedi OATET, s.259,262

Mazmun

Mânâ, anlam, kavram. Edebiyatta bazı özel kavram ve düşüncelerin ifadesinde kullanılan klişeleşmiş söz ve anlatımlara denir. Kısaca bir şeyi, özelliklerini çağrıştırarak kelime grupları içinde gizlemektir. (ADŞS, s.298)

“Mazmun Müslüman süsleme sanatlarındaki o girift ve tenâzurlu şekiller – arabeskler- gibi her tarafı birbirine cevap veren kapalı bir âlemdi.” (OATET, s.28) OATET, s.28,30,87,90,93,95,96,184,234,238,252,335; YK, s.73,115,126,127; EÜM, s.141,148,151,159,161,175,178,186,218,227,245,249,252,332,333,347; YG, s.316; ED, s.138,141,216; MS, s.51

Mecaz

Bir ilgi veya benzetme sonucu gerçek anlamından başka anlamda kullanılan söz. (TDK, s.1359)

“Denebilir ki teşbihler, istiareler, âyetleri veya büyük dinî ve tasavvufî deyişleri bir palet unsuru gibi kullanan mecazlar, telmihler arasında bu renkli, ahenkli, parıltılı dille, her biri başlı başına bir telkin vasıtası olan kelimelerle, isimlerle sarhoş olur.” (OATET, s.334) OATET, s.334,380; EÜM, s.179,180,333

Medhiye

Kimseyi övmek için yazılan şiir ve yazılara denir. (ADŞS, s.301)

"Şimdiye kadar Hâmid'i sevenler, onun için bir çok şeyler yazdılar. Fakat bütün bunlar, birer medhiyeden ileri gitmeyen eserler olmuştur." (EÜM, s.262) EÜM, s.262; TB, s.130

Mektep

Felsefe, ilim ve sanat kollarında bir kişiye bağlı olarak başlayan ve aynı anlayışta olanlar tarafından devam ettiren, belli özellikleriyle benzer olanlarından ayrılan tarz, usûl, yol, ekol. (MBTS, s.1989)

"Nef'î'nin eseri onun için bir nevi mektep olmuştur. Kasidelerinin hemen çoğu ona nazîredir; ayrıca bu manzumeleri idare ediş tarzında, hayallerin tertibinde, mısraı yapışında bu tesir açıkça görülür. (OATET, s.92) OATET, s.35,38,92,144,200,270, 340,430,438,441,445; YK, s.21,46,62,82,101,115; EÜM, s.90,110,127,155,199,264, 284,334,485; SD, s.93; ED, s.71,208,221,223,224; MS, s.170;

Mektup

Başka yerde bulunan bir kimseye haber ulaştırmak, hal hatır sormak, istek bildirmek vb. bir maksatla elden yâhut posta aracılığı ile gönderilen yazılı kâğıt, nâme. (MBTS, s.1989)

"Tanzimat'ın büyük icadı (invention), tabiî nesri bulmak oldu. Bu Rönesans nesridir. Nesir yerine bizde oyun, basit ve alelâde konuşma vardı. Mektup yoktu; ferman, klişe aşk mektubu, münşeat yani ısmarlama mektup vardı, derkenarlar vardı. Mektup o andaki düşünceyi bildirir." (ED, s.136)

"Mektup, karşımızdakinin müdahalesi olmadan kendimizi anlatmaktır. Başladığı ânın *état actuel*'idir. Mektup tarzı hem kolay hem güçtür. Kolaylığı, bir vaziyetin olmasıdır. Şahıslar, karşı karşıya değildir. İnsan, sadece kendi içini anlatır; unsurlarını kendi içinde bulur. Güçlüğü, iki tarafı birden idare etmektir." (ED, s.196)

BŞ, s.19,68,161,163; Hu, s.108,200,202,218,219,220,221,222,223,224,274,304,323, 330,331,336,341,342,343,350,364,365,376; OATET, s.45,69,96,97,108,116,117,136, 137,163,167,169,176,177,190,200,209,211,215,217,218,219,220,223,224,249,273,27 4,275,282,303,304,314,315,316,317,319,327,328,332,333,339,341,343,345,346,349, 350,360,365,366,367,374,377,378,387,390,395,397,399,404,408,409,418,422,423,42 7,428,429,442,444,445,451,453,454,456,458,459,460,462,480,481,497,504,527,528, 530,531,532,533,534,541,542; SAE, s.72,78,142,193,226,249,301,303,305,307,309; YK, s.70,119,153; EÜM, s.199,215,217,220,226,229,235,236,240,243,244,255,259, 260,263,269,382,427,436,449,463,512; YG, s.149,250,253,266,273,279,300,348, 353; SD, s.19,34,52,53,54,63,108,116,120,131,155,156,166,171,180,189,254,266, 267,268,283,291,302,306; TM, s.11,12,13,14,16,17,18,19,21,25,30,34,35,36,37,38, 39,40,42,43,45,47,50,52,54,55,56,57,59,60,63,71,72,73,74,75,77,78,79,80,81,83,84,8 5,89,90,91,92,94,95,97,98,99,101,102,103,105,106,107,108,110,111,112,113,120,12 4,128,130,132,139,144,145,146,148,149,153,154,155,158,159,160,161,162,163,164, 166,168,170,172,174,175,177,178,181,182,183,187,189,191,192,193,194,196,197,19 9,200,201,202,203,204,206,207,208,209,211,213,215,218,221,222,226,228,233,238, 239,245,247,249,252,253,256,259,260,262,263,265,267,268,270,277,278,279,280,28 2,283,284; MB, s.31,32,33,72,73,98,109,145; AK, s.44,111,128,129,190,216, 226,229, 231,238; ED, s.21,22,36,40,58,72,108,113,114,117,136,144,149,172, 187,193,194,196,197,198,209,242,243,249; MS, s.33,91,205,212; TB, s.19,24,55, 57,66,74,89,92,95,113,127,128,134,148,149,150,152,159,165,167,168,171,172,174, 181,182,183,189,200,201,227,229,231,232,236,238,242,249,253,273,277,282,283,28 5, 288,306,313,320,336

Menkıbe

Din büyüklerinin, kahramanlarının ve târihî şahsiyetlerin üstün vasıflarını, ahlâkî meziyetlerini, olağanüstü iş ve davranışlarını destânî-efsanevî üslûpla anlatan fıkra, hikâye. (MBTS, s.2004)

"Yavuz Sultan'dan başlayarak bütün fetih ordusu etrafındaki menkıbeler toplanmalı, halk itikadına geçmiş gelenekler tesbit edilmeli, (...)" (YG, s.175) BŞ, s.109; OATET, s.103; EÜM, s.136,214; YG, s.175; MS, s.72

Mensur Edebiyat

Nesir ile meydana getirilen edebiyat.

"Ve şüphesiz ki, arkasında Mevlevî tarikatına bağlı bütün bir mensur edebiyat, *Mesnevî* şerh ve tefsirleri, belki de Nahifî'nin *Mesnevî tercümesi* sayesinde ana dilde kaynak bir eserle çok gençken karşılaşmanın tesiri vardır." (EÜM, s.143) EÜM, s.143,156

Mersiye

İslâm edebiyatlarında bir kimsenin ölümü üzerine duyulan üzüntü ve acıyı anlatmak amacıyla ölüyü över nitelikte yazılan şiir ve yazı. (ADŞS, s.306)

"İlk devirlerin dinî eserleri hariç, bazı Muharrem kasideleriyle Türkçenin her zaman için güzel şiirlerinden biri olan "Kanunî Mersiyesi" ve Yahya Bey'in mersiyesi cinsinden eserleri kastediyorum. Unutmayalım ki, mersiye daima az çok dine bağlı örftür." (OATET, s.232) BŞ, s.130,139; OATET, s.84,95,96,99,100,136,232,251,276,293,337,341,342,370,430,431,433,439,440,445,450,458,466,468,481,482,491,498,516; EÜM, s.51132,142,146,147,149,150,155,158,160,161,165,272; YG, s.27,152; Ş, s.101; ED, s.21,41,53,126,153,160,161,234

Metin

1. Basılmış veya elle yazılmış yazı, yazı parçası, tekst.

"Onun elinden geçen bir vesika veya kitaba tekrar müracaat etmek ihtiyacı hemen hemen duyulmaz. Cevdet Paşa, okuduğu bir metnin can alıcı noktalarını bulup çıkarmasını bilir." (OATET, s.163) Hu, s.308; OATET, s.163,200; SAE, s.40; EÜM, s.207,509; YG, s.253; TB, s.43

2. Basılmış bir kitabın, el yazması bir eserin yâhut kânun, belge, makale vb. bir yazının, başkalarına ait açıklama ve eklerden ayrı olan ve sâdece yazarın kendi

sözlerinden meydana gelen kısmı, böyle bir yazıyı oluşturan kelimelerin bütünü. (MBTS, s.2040)

"Bu eserin antolojiden ileri bir tarafı vardır: Metinleri Arapça ve Farsça parçalarla beraber verir." (ED, s.172) Hu, s.182,269; OATET, s.101; EÜM, s.423,490; ED, s.172

Mev'iza

Ahlâk ve din konulu söylev veya konferans; vaaz, nasîhat, öğüt. (ADŞS, s.311)

"Bu edebiyatların da başlangıç noktası, şiirde Arap cahiliye devrinin kasidesi, nesirde ise *kuran* ve ona tekaddüm eden pek azı zaptedilmiş Arap mev'izalarıdır." (YK, s.114) YK, s.114

Mit / Mitos

İlk çağ insanlarına âit olağanüstü mâceraları nesilden nesile aktarılırken yapılan hayâli ilâvelerle birlikte anlatan, milletlerin atalarına mahsus inançlarını, duygularını, tabiî olaylarla ilgili yorumlarını aksettirmesi bakımından değer taşıyan masal ve efsâne kabîlinden halk hikâyesi , mitos. (MBTS, s.2087)

"Mitos. Bu tanrı ve kahramanlar arasında geçerdi ve mekân birliği de vardı." (ED, s.239) OATET, s.255,512; EÜM, s.34; YG, s.345; ED, 109,112,128,130,133,141, 142,187,230,239; TB, s.30,293

Mitoloji

Milletlerin, özellikle Yunan ve Latinler'in eski çağlardaki yarı tanrı ve kahramanların olağanüstü mâceralarını anlatan efsânelerin bütünü, mitler. (MBTS, s.2087)

"Hıristiyanlık uzun asırlar mahkûm ettiği Yunan ve Latin mitolojisini çarçabuk benimsemiş, Müslüman kültürü ise bazı unsurları çok değişik çizgilerle ve epeyce mahiyetini kaybetmek şartıyla, hikâye hattâ minyatüre geçtiği halde, ondan bütünüyle gafil kalmıştır." (OATET, s.39) Hu, s.159; OATET, s.22,39,264,501; YK,

s.136; EÜM, s.24,125,342,396,454,502; YG, s.156,305,346; SD, s.25; TM, s.25; Hi, s.105; ED, s.52,59,86,165,229,233,271,278,282,290; MS, s.100; TB, s.30,31,209

Mizah

Bir gerçeği alay, nükte ve lâtifelerle süsleyip güldürücü yanlarıyle ortaya koyan sözlü veya yazılı sanat türü, gülmece. (MBTS, s.2089)

"Mizah ve hicvi, zamanın hadiselerini ve şahsiyetlerini bazen en umulmadık tarafından aydınlatır, felâketine sebep olan lâyiha ise, bu çehreye büsbütün başka çizgiler ilâve eder." (OATET, s.92) BŞ, s.36; OATET, s.40,92,104,167,194,258,311; YK, s.80,157; EÜM, s.21,57,69,70,122,131,142,155,168,177,210,232,254,292,361, 417,434,435,477; YG, s.26,417,458; ED, s.182,200,260; MS, s.183

Mizah Edebiyatı

Gülmeceyi esas alan edebiyat.

"Mizah edebiyatlarının belli başlı mevzuu olan kadınların bekletmek huyundan erkeklerin bu kadar şikâyetçi olmasına şaşıyordu." (Hu, s.187) Hu, s.187

Modern Edebiyat

Yaşanılan dönemin anlayışını aksettiren edebiyat.

"Modern edebiyat ışık oyunlarını, muhayyilenin her güzel teklifi gibi durmadan reddediyor. Bazılarımız, biraz daha insaflılarımız, ufak tefek kaçamaklarla, modern anlayışın gümrüğünden bir iki güzelliği şöyle bir kaçırıyorlar." (YG, s.167) YG, s.167

Monografi

Bir kişi veya mesele üzerinde yapılan çalışma. Monografi bir mesele üzerinde derin ve geniş çalışmadır. Bir şahsın hayatı üzerinde, bir türün gelişmesi hakkında yapılan çalışmalar bu adla anılmaktadır. Günümüzde bu tür çalışmaların bir araya getirildiği derlemelere de denilmektedir. (TDEA, c.6, s.400)

“İstanbul’un büyük hemşehrileri de tesbit edilmeli, hayatları, eserleri araştırılmalı, Selim Ağa kütüphanesi, Şemsi Paşa külliyesi gibi büyük mimarî eserleri için monografiler hazırlamalıdır.” OATET, s.161,164; YK, s.158; EÜM, s.94,205,241; YG, s.177,178; ED, s.25

Monolog

Tek kişinin konuşması. Tek kişi tarafından oynanan taklitli ve mizahî oyun. Kendi kendine konuşan bir kimsenin söylediği sözlerin tümü. Başkalarına konuşma fırsatı vermeyen bir kimsenin yaptığı konuşma. (TDEA, c.6, s.400)

“Monolog, tek başına konuşmaktır ve Tanzimat, en çok bundan hoşlanır.” (ED, s.237) YK, s.36,94; EÜM, s.64,292; AK, s.117; ED, s.236,237; TB, s.159,188

Musahabe

Sohbet şeklinde yazılmış yazı türü. (MBTS, s.2148)

“(...)Arap ve Fars edebiyatlarının tanınmış güzelliklerini yaymaya çalışan tercümeler, küçük musahabeler, eski edebiyatı gözden geçiren ilk tenkit denemeleri, (...) garp şiirinden ve nesrinden yapılmış tercümelerle bu nesir, devrin bütün bir tarafını doldurur. (OATET, s.541) OATET, s.541

Mübalağa

Edebiyatta sözün etkisini artırmak için bir şeyi olamayacağı biçimde yahut olduğundan çok veya az gösterme sanatıdır. (ADŞS, s.338)

“Bu gibi meselelerde verdiği malûmat, mübalâğasına rağmen, çağdaşlarınki ile karşılaştırılınca doğru söylediği anlaşılan Evliya Çelebi kendi zamanında İstanbul’da otuz dokuz vezir konağı sayar.” (BŞ, s.158) BŞ, s.158; OATET, s.43,46,54,111,112, 194,196,226,322,369,504,507,508,528,544, SAE, s.271,272; YK, s.56; EÜM, s.69, 139,143,156,244,265,309,332,333,458,470,475,501; Hi, s.79,310; MS, s.121,249

Münekkit

Edebî eserleri değerlendiren, olumlu veya olumsuz yönlerini belirten kimse.

"Yokluğundan bahsettiğim münekkit garptaki büyük örneklerin nev'inden olan münekkittir. Bunun yokluğu edebiyatımızın her köşesinde görülüyor. Ve bilhassa roman, tiyatro, hikâye gibi neviler bu yokluktan cidden muztariptir." (EÜM, s.73) BŞ, s.197; OATET, s.195,353,381; YK, s.118; EÜM, s.21,55,59,73,74,75,77,114, 120,218,245,382,424,426,483; YG, s.65,288,313,331,335,336; TM, s.86,88,216; MB, s.145; AK, s.159; ED, s.69,88,176,211; MS, s.95,162,197,199,247; TB, s.305, 306

Mütercim

Bir metni bir dilden başka bir dile çeviren, tercüme eden kimse, çevirici. (MBTS, s.2268)

"(...) Ali Suavi'nin öyle büyük bir âlim ve müteffekir değil, alelâde bir mütercim ve muktatıf olduğu, mevcut eserlerinden pek kolay anlaşılır." (OATET, s.226) OATET, s.76,138,161,170,226,252,265,271,300,301,402,423,443,449; EÜM, s.440,481; TM, s.154; ED, s.227; MS, s.136,201; TB, s.209

Müzikalite

Mûsikîye uygunluk, âhenklilik. (MBTS,s.2279)

"Mısra, evvelâ kelimelerden teşekkül eder; âhengi ve nağmesi vardır. Vezne göre giderse âhenktir, müzikalitedir." (ED, s.51) YK, s.37,115; EÜM, s.119,259,511; TM, s.224; AK, s.207; ED, s.51,208; TB, s.154

Mystére - Mister

Ortaçağda dinî konulu sahne eseri. (OATET, s.43)

“Hıristiyan garpta tiyatro hareketinin başlangıcı olan mister’lere gelince, Şiîlerin Muharrem âyinleri, realizm mübalâğasına rağmen daima bir mister mahiyetindedir.” (OATET, s.43) OATET, s.43

Mythe

Mit, masal, efsane. (FONO, s.462)

“Mitolojik bazı ilimler bize Tanzimatla girdi. Mythe (Ustûreler) cemiyette vardır. (ED, s.128) ED, s.128,166,271

Nesil Hikâyesi

Bir dönemin, bir neslin yaşayışını, yaşadıklarını anlatan hikâye türü.

“Hiçbir muharrir yoktur ki, kendi neslinin hikâyesini bir defa olsun yapmasın. Kemal’in *İntibah*’ı, Midhat Efendi’nin *Felâtun Bey*’i, Hâmid’in *Garam*’ı hep nesil hikâyesidir. (OATET, s.441) OATET, s.441

Nevî

Edebî eserlerin şekil ve konu bakımlarından yapılan sınıflandırmasında ayrıldıkları bölümler.

“Tiyatro veya hikâye, yeni bir nev’in doğması için cemiyet bünyesinin ileri bir hamle ile değişmesi şarttı.” (OATET, s.44) OATET, s.16,35,43,44,45,83,84,85,88,90,111,116,118,125,141,142,144,153,174,184,200,232,256,257,258,260,263,264,265,269,271,272,274,275,285,300,309,326,342,362,370,382,397,416,425,433,441,481,525; YK, s.61,81,105,112,122,126; YG, s.54,132,287,320; EÜM, s.52,58,59,73,74,103,109,120,121,124,125,126,140,142,155,168,177,200,246,253,284,288,316,320,371,449,511; MS, s.30,51,54,169,197,201,215,231; ED, s.22,36,58,88,107,169,176,185,219,244,284

Nutuk

Dinleyenleri belli bir düşünce ve duygu etrâfında toplamak ve iknâ etmek maksadıyle bir kalabalığa karşı yapılan güzel ve etkili konuşma, söylev, hitâbe. (MBTS, s.2367)

"Kısa ve keskin formül, ilzam edici söz, duygu haline gelmiş fikir, fikir salâbetinde duygu ve realite görüşleri ile onun nutukları ve sohbetleri bütün bir mektepti." (YG, s.110) OATET, s.129,139,172,238,343,346,349,358,514; SAE, s.22,270,320; EÜM, s.18,243; YG, s.28,83,88,110,175,245,275; SD, s.45,46,72,95,279; TM, s.64,155, 201,219; Hi, s.34,36,41; AK, s.95,182,243; MS, s.105,107,115,121,188,209; TB, s.155,204

Nükte

Anlamı, ancak dikkatle anlaşılabilecek derecede gizleme sanatına nükte (herkes tarafından anlaşılamayan ince mânâ) denir. Nükteler ince ve ustalıkla ortaya konan dokundurucu ama hoşa giden söz ve fikirlerdir. (ADŞS, s.363)

"Eski şiirin bütün bir tarafını yapan nükte konuşma diline ait söyleyiş tarzlarından gelir." (YK, s.107) BŞ, s.176; OATET, s.29,32,72,83,90,93,167,180,183,184,308, 370,514,515,516; YK, s.20,72,107,131,133; EÜM, s.21,304,358,361,418; YG, s.316; SD, s.179; MB, s.47; Hi, s.12; AK, s.83; ED, s.52,90,98,208,261; MS, s.51,54,82, 129; TB, s.281

Nükteci - Nüktedan

Nükteye çok başvuran kişi ve kişiler.

"Belki de bu kapalı kış aylarının beslediği sohbet yüzünden hemen her Erzurumlu biraz nükteci, biraz hicivcidir." (BŞ, s.40) BŞ, s.40; OATET, s.91; ED, s.53

Pamphlet

Hiciv yazısı, yergi. (FONO, s.492)

"*Rüyâ*, pamphlet'dir (mensur hiciv yazısı); Namık Kemal'in *Tavîr-i Efkâr*'daki "Ramazn Mektubu" da öyle." (ED, s.171) ED, s.171

Pasaj

Bir yazdan, bir eserden alınan bölüm, parça. (TDK, s.1580)

"Şüphesiz ki, gerek Servet-i Fünun'da ve gerek ondan evvelki nesilde tek tük mısralara, hattâ zaman zaman güzel pasajlara veya kıt'alara tesadüf etmek daima mümkündür. (EÜM, s.404) EÜM, s.404; ED, s.49,169; TB, s.208

Pastiş

Başka sanatçıların eserlerini taklit yoluyla meydana getirilen sanat eseri. (TDK, s.1582)

"(...)aruz şiirlerle işe başlayan bu eklektik filozof, evvelâ tıpkı Recaizâde gibi Mehmet Emin Beyi taklitle işe başlamış sonra birdenbire klasik edebiyata hemen bütün tarihimiz boyunca muvazi giden bu yolu tutturmuş ve alışılmış bir ritim ve hava içinde bazen satır satırına pastiş ve bazen de "impressioniste" ilhamlarla hakikaten dokunaklı ve güzel koşmalar yazıyordu." (YK, s.102) YK, s.102; EÜM, s.89; MS, s.228

Pastoral

Tabiat, kır ve köy yaşayışını, özellikle çobanların aşk ve yaşayışlarını anlatan edebiyat türü, çobanlama. (ATDETS, s.275)

"Pastoral bir eserdir. Kır hayatını anlatması, o zaman için yenidir. Bunu, kâinatı değiştirmek maksadıyla yazar." (ED, s.126) ED, s.126

Période

Birçok unsurdan meydana gelen ve tek bir mâna ifade eden cümle. (TB, s.355)

"Kelimeler mısralar, mısralar strophe'ları, strophe'lar yahut période'lar şiiri yaratmalıdır." (TB, s.101) ED, s.205; TB, s.101

Polemik

Yazı ile, yayın yoluyla yapılan tartışma. Kalem tartışması. Edebiyatta daha çok <<edebî münakaşa>> olarak bilinir. Konu üzerine birden fazla yazarın tartışması sonucu belirir. (TDEA, c.7, s.255)

"Bu polemik başta Fuat Raif Bey olmak üzere Ziya Beyin tasfiyeci dediği birkaç muharrir tarafından dil sahasında biraz daha kuvvetleniyodu." (YK, s.90) OATET, s.174,200,234; YK, s.43,62,63,83,90; EÜM, s.48,360,364,421,423; ED, s.21,171; MS, s.136,137; TB, s.92,172

Prologue - Prolog

Bir eserde, asıl konuya âit olaylardan önce geçen bâzı olayları anlatan ilk bölüm, oyunu hazırlamak için konan kısım, öndeyiş. (MBTS, s.2529)

"Şu farkla ki *kahbe* yalnız prologdan ibaret bir tiyatro eseridir." (OATET, s.470) OATET, s.470; ED, s.244

Récit

Tanpınar şöyle anlatıyor; "Monologdan sonra tahkiye (récit) var, yani hikâye."(ED, s.237)

"Monolog, lirizme gider; klasik tiyatroda ise récit, épique'e kaçar." (ED, s.237) ED, s.237

Retorik

Güzel, etkili söz söyleme sanatı.

"Buradaki "edebiyat" kelimesinden kastedilen şeyin bir nevi belâgat, retorik, sanat kaideleri veya şekil olduğunu, sanatın ise bizim bugün muhteva dediğimiz şeye tekabül ettiğini söylemeye hacet yoktur zannederim." (YK, s.101) YK, s.101; YG, s.286

Ritim - Rytheme

Bir cümlede veya şiirin bir mısraında ya da bir notada vurgu, uzunluk ve ses özelliklerinin, durakların düzenli bir biçimde tekrarlanmasından doğan ses uygunluğu, ahenk. (ATDETS, s.284)

"Şiirin vezni ve kafiyesi, aklın koyduğu bir âlet gibidir ve ritmi temin eder."(ED, s.51) BŞ, s.91; OATET, s.36,287,397,439,500; YK, s.102,106; EÜM, s.16,32,60,94, 310,323,364,388,394,395,402,450,472,488; YG, s.88,147,316,317,351; ED, s.44,51, 52,115,130,131,225; MS, s.49,247,249,252

Rus Edebiyatı

Rusça ile meydana getirilmiş edebiyat.

"Fakat heyet-i umumiyesiyle, bize Rus edebiyatının hususiyetlerini veren büyük çizgileri tanıtıyor. Orada biz, Rus muharrirlerinin eşya ve hâdiselerle temas tarzını, hayat karşısındaki sade duruşlarını, büyük meseleler karşısındaki alâkalarını toplu olarak görebiliyoruz." (EÜM, s.489) YK, s.92,102; EÜM, s.488,489; ED, s.31,32, 137,261; MS, s.183; TB, s.209,300

Rücû'

Bir fikrin daha etkili olması için söylenilen şeyden caymış gibi davranma. (ADŞS, s.382)

"Belâgat kitaplarının o pek beğendikleri ve sayfalarca izah ettikleri tekrir ve terditlere, rüculara başka isim verilemez." (EÜM, s.269) EÜM, s.269

Rüya Edebiyatı

Gerçeklerden çok hayale dayanan edebiyat.

"XIX. asırda rüya bütün edebiyatı sarmıştır. Romantizm, bir rüya edebiyatıdır. Freud'a kadar rüya, edebiyatı beslemiştir." (ED, s.36) ED, s.36

Sanat

1. Sözü, ifadeyi güzelleştirmek için kelimeleri çeşitli şekillerde ustalıkla kullanma. (edebiyat ile ilgili olarak kullanılanlar kaydedildi.)

"Eski edebiyatın en şaşırtıcı tarafı lâfız ve mânâ sanatlarının arasında gidip gelen şiir telâkkisinin emrinde başka dillere ait bütün incelikleri, dilin dehasına yabancı bir nazım sistemi ile beraber bir lezzet vasıtası olarak almasıdır." (OATET, s.28)

"Şiire ait bütün sanatlar nesirde var. Her nesirde söyleneni şiire sokabiliyorsak bu hakikaten muvaffak olmuşuz demektir." (ED, s.100) BŞ, s.40,44,88,139; OATET, s.28,30,36,42,46,85,87,88,94,95,98,99,102,104,106,112,116,122,167,179,235,239,240,241,245,246,258,268,272,275,313,337,340,341,358,375,376,377,397,413,425,434,437,440,441,445,448,450,453,454,455,458,461,463,464,466,469,471,473,478,520,544; YK, s.40,43,46,50,64,68,70,72,76,78,80,85,101,106,109,114,117,118,120,128,140,147,152,159,163,165; EÜM, s.18,21,25,26,30,41,47,51,68,78,90,115,119,121,123,125,126,140,148,149,157,159,167,174,176,179,186,211,220,236,243,252,253,256,262,263,264,266,275,276,277,284,287,289,296,297,298,312,313,314,316,331,332,346,359,366,367,377,391,400,428,429,451,459,460,472,485,489,501,502,507; YG, s.148,297,327,335,340,353; TM, s.169,275,277; ED, s.23,36,50,62,75,77,100,129,135,172,235,245,260,261,267,269,270,273; MS, s.51,89,90,188,190,198,216,248; TB, s.24,214,251,333

2. Duygu, tasavvur ve fikirleri etkili bir biçimde ve göze gönle hitap edecek şekilde söz, yazı, resim, heykel vb. ile ifâde etme husûsundaki yaratıcılık.

(edebiyat ile ilgili olarak kullanılanlar kaydedildi.)

"Heyhat, şiiri tatmak ve sevmek de, onu yazmak kadar güç bir sanattır." (EÜM, s.394) OATET, s.144,194,248,272,344,362,366,510,525,526; YK, s.32; EÜM, s.14,16,18,21,23,40,42,75,82,83,253,264,277,312,388,394,466,487,507; YG, s.30,31,257,260,286,297,326,336,337,339,377,464; ED, s.47,48,49,50,51,89,124,128,131,132,189,270; MS, s.81,84,87,90,188; TB, s.214,285

bk. Anlatma Sanatı, Cinas Sanatı, Hikâye Sanatı, Hitabet Sanatı, Söz Sanatı, Masal Sanatı, Şiir Sanatı, Roman Sanatı, Nesir Sanatı, Sahne Sanatı, Tiyatro Sanatı

Sanat Eseri

Sanat ve ustalık eseri olan, türün özelliklerini temsil edecek nitelikteki eser.

Tanpınar bu kelimeyi şöyle anlatıyor. Ancak edebiyatla ilgili olarak kullanılanların sayfa numarasını kaydettik. "Sanat eserlerinin garip bir talihi vardır; ilk önce çok defa en ferdî tarafları ile, diğerleriyle olan ayrılıklarıyla dikkati çekerler: onu vücuda getireni, etrafındakileri, yaşadığı zamanı gösteren cihetleri ile makbul olurlar. Fakat zaman geçtikten sonra aynı eserlerin büsbütün başka kıymeti dolayısıyla sıraya girdiği görülür. Bu sefer ayırıcı olan vasıflar ihmal edilir, yerine büyük çizgilerde birleştirici olan vasıflar geçer. Unutulan ve arada kaybolan eserlerin çoğu işte bu ferdî ve aktüelin gayrı olan kıymetlerden mahrum kalmış eserlerdir. Zaman geçicidir, ona ait alâkalar onunla beraber geçer; fakat bir nevi nisbî ebediyete sahip olan zevk ve kültür gibi büyük kaynaklarda birleşenler kalırlar." (MS, s.51) OATET, s.15,31,32,88,254,342,370,424; EÜM, s.14,27,30,36,56,83,100,262,284,316,317, 318, 333; YG, s.142,312; AK, s.148; ED, s.134,136,172,246,249; MS, s.51,190; TB, s.182,217

Saray Edebiyatı

Saray etrafında gelişen, saray hayatını anlatan edebiyat.

"Gotik'in hâkim olduğu devirlerde Avrupa'da dinî edebiyat, şövalye edebiyatı ve halk edebiyatı vardır, hatta saray edebiyatı da vardır." (ED, s.288) ED, s.288

Sefaretnâme

Osmanlı elçilerinin gönderildikleri ülkeler, görüştükleri devlet adamları ve yaptıkları işler hakkında hazırladıkları rapor, o memleketin her türlü İdârî ve sosyal hayâtı, kültürü, sanâyii, askerî ve medenî seviyesi hakkında hazırladıkları eser. (MBTS, s.2708)

“Bu senelerde muhtelif vesileler ile Avrupa’ya gidenlerin, oranın ahvâline dair hükümdara verdikleri birçok lâyiha veyahut sefaretnâme vardır.” (OATET, s.62) OATET, s.54,62,73,119,123

Sembol

Bir fikir, düşünce, his vb.ni akla getiren, onu düşündüren işâret, resim, ses, harf, kısaltma vb. remiz, amblem, simge. (MBTS, s.2725)

“Sembol bir nevi mecaz, bir nevi istiâre oyunudur; sembol, kelime oyunudur, ikamedir. İstiâre-i temsiliye, baştanbaşa bir semboldür.” (ED, s.223) BŞ, s.87,88,89,166,200; Hu, s.33,159,211,265,266,271; OATET, s.22,23,42,84,106,268, 349,414,442,458,482,518,533; SAE, s.114,115; YK, s.76,140,146,151; EÜM, s.61, 83,135,137,139,144,157,182,352,385,421; YG, s.67,82,91; SD,s.26,239; TM, s.49; MB, s.150; Hi, s.75,77,283; AK, s.14,44,90,91,118,136; ED, s.30,43,45,59,62,74, 94,97,102,109,110,112,187,194,201,219,223,226,239,283; MS, s.186,248,249; TB, s.22,31,217,241,272,289,308

Seyahat Edebiyatı

Gezilen yerleri edebî bir şekilde anlatan edebiyat.

“Mukaddimesinde. “Ben yaşayan hayatı kopya etmem, uzak memleketin hallerinden bahsederim” der. XIX. asırda seyahat edebiyatı mühim yer tutar.” (ED, s.140) ED, s.140

Seyahatnâme

Bir seyyâhın gezdiği yerleri anlatan, bu sırada tuttuğu notları ihtiva eden ve seyahat hâtıralarını topladığı kitap.

“(...)“Avrupa Ahvâline Dâir Risâle” adlı yazı, bir bakıma göre, bizde öteden beri âdet olan şeklinde bir seyahatnâmenin, paşanın resmî vazifesi düşünülürse,

sefaretnâmenin hududunu geçmez." (OATET, s,119) OATET, s.63,119,457; EÜM, s.168,213,294; YG, s.29; TB, s.200

Siyer

Peygamberimizin hayatını ve savaşlarını anlatan eserlerdir. Manzum veya nesir hâlde olabilir. Manzum olanlarda mesnevî nazım şekli kullanılır. Lirik bir söyleyiş ile tarihî gerçeklere dayalı eserlerdir. (ADŞS, s.408)

"Tercüme şeklinde olsa dahi Türkçenin en güzel siyer kitabını yazan Bâkî'de ise doğru dürüst dindar tek bir manzumeye rastlanmaz." (EÜM, s.152) EÜM, s.152,162, 211; ED, s100

Sosyalist Edebiyatı

Sosyalist anlayışa göre şekillenen, sınıf mücadelesini esas alan edebiyat.

"Ben kat'iyen eminim ki Almanca biliyordu ve bütün sosyalist edebiyatı okumuştu." (SAE, s.49) SAE, s.49

Söz Sanatı

Söze bağlı, sözle yapılan sanatlar, lafız sanatları.

"Hiçbir söz sanatı eski şiirimiz kadar sade ve saf surette bir şekil sanatı olmamıştır; işte burasıdır ki, onu dünyanın en büyük sanat an'aneleriyle beraber yapar." (EÜM, s.186) OATET, s.46,116,363,446,447; EÜM, s.40,82,186,276; YG, s.148,377,464; ED, s.51,131,132; MS, s.81,87,185,226; TB, s.292

Stil

Üslûp, yazış, ifade ediş şekli.

"İslâmî hikâyelerin diğer bir stili Binbir Gece Masaları'dır: Arap menşelidir, Bağdat sokaklarında teşekkül eder." (ED, s.186) ED, s.186

Stilistik

Üslûp yöntemlerini ve çeşitlerini inceleyen edebî araştırma ve dil bilimi dalı, anlatım bilimi, üslûp bilgisi. (ATDETS, s.311)

"Kelime ve hayal dünyası arasındaki münasebet aranıyor. Stilistik metod: Bu bizi muharririn hayal dünyasına götürür." (ED, s.226) ED, s.226

Surnâme

Daha çok şehzâdelerin sünnet düğünlerini, pâdişah kızlarının doğum ve evlenmeleri münâsebetiyle yapılan merâsim ve şenlikleri tasvir eden manzum veya mensur eserlere verilen isim, sûriye. (MBTS, s.2862)

"Bütün bent surnâmeden bir minyatür gibidir." (YK, s.52) YK, s.52

Şaheser

Döneminin mükemmel ve üstün edebî eseri.

(Edebiyatla ilgili olarak kullanılanları aldık.)

"Hakikî şaheserler kendilerinden sonra gelecek nesillerin duyuş ve görüş modalarını tespit ederler." (EÜM, s.24) OATET, s.30,32,86,144,168,316,376,438; SAE, s.74, 270; YK, s.24,27,35,43,79,102,108,122,123,124,137,157,158; EÜM, s.24,79,144, 149,153,157,160,163,168,210,249,287,396,312,324,376,381,384,388,394,460,470,47 3,480,481,483,489,490,491,492,503; YG, s.32,149,198; TM, s.91,179; MB, s.148; Hi, s.126; ED, s.41,84,99,100,190; MS, s.138,186,187,227,251

Şehnâme

Hükümdarların yaşayışını, savaşlarını, zaferlerini genellikle mesnevî türünde, bâzan da manzum – mensur karışık olarak tasvir eden eser. (MBTS, s.2926)

"Edebiyatta masaldan romana, gazelden poeme, nükteli dedikodudan tenkide, şehnâme taklidi nesirden tarihe geçtik." (MS, s.54) BŞ, s.36; MS, s.54

Şekil

Biçim. Bir edebî eserin dış yapısı, teknik özellikleri. Şiirde mısraların sayısı, kümelenişi, kafiyelerin örülüşü, üslûp ve vezin.

"Eski şiirde mevzu şekilden ibarettir; her şeyi o tahdit eder, kafiye, vezin, örnek dışardan alınan eser veyahut ses(...)" (EÜM, s.186) OATET, s.28,31,32,33,35,36, 37,44,88,182,183,184,242,243,244,245,334,337,340,459,464,482,487,491; YK, s.68, 69,71,73,83,84,101,136,138,147,163,164,165; EÜM, s.15,16,17,20,28,40,75,113, 115,120,161,120,161,186,252,257,258,265,299,347,428,474;YG, s.335; TM, s.169, 214; ED, s.79,82,83; MS, s.60,61,66,82,86,159,200,238,245; TB, s.23

Şeklî Tema

Şekille ilgili, şekle bağlı temalar. Gazelde genellikle aşk teminin işlenmesi gibi.

"Bütün bunların yanı başında hemen her şairin gerek kaside ve gerek gazelde kendi bulduğu ve bu şeklî temalar silsilesine kattığı yeni kafiyeler ve redifler vardır." (OATET, s.36) OATET, s.36

Şövalye Edebiyatı

Şövalyelerinin hikâye ve maceralarının anlatıldığı edebiyat.

"Avrupa'da dinî edebiyat, şövalye edebiyatı ve halk edebiyatı vardır, hatta saray edebiyatı da vardır." (ED, s.288) ED, s.288

Tahkiye

Hikâye etme. Olayları anlatma. (TDEA, c.8, s.198)

"Şehnâme ise, her teferruatın üstünde aynı ehemmiyetle duran düz tahkiyedir." (OATET, s.41) OATET, s.41,375,376; EÜM, s.100; ED, s.237,277

Takriz

Değerlendirme yazısı. Bir eser hakkında yazılan ve eserin başına konulan değerlendirme, tanıtım yazısı. Takriz, manzum veya mensur olabildiği gibi; bir eserin başına birden fazla takriz de konulabilir.

"Avni Bey, Üsküdarlı Hakkı Bey'in divanına yazdığı takrizde bizi, birkaç mısra ile olsa dahi çok halis bir şiir telâkkisinin başına götürür. (OATET, s.236) OATET, s.236; EÜM, s.205,260

Tanzimat Edebiyatı

Tanzimat'ın ilânından sonra Batı edebiyatının, özellikle Fransız edebiyatının tesiriyle gelişen edebiyat, yenileşme dönemi Türk edebiyatı.

"Tanzimat edebiyatının doğuşu 1871-1877 arasındadır. Bu arada Ziya Paşa bir kısım eserlerini, Kemal roman ve tiyatroda büyük eserlerini, Recâizâde şiirlerini ve *Ta'lîm-i Edebiyat*'ını, Hâmid dört piyesini ve *Belde* adlı şiir kitabını çıkarır. Bu devrelerde eser verme sıklaşır, nesiller üst üste biner. Fransa'da natüralizm, parnasizm, son romantikler üst üste bierler." (ED, s.107) OATET, s.448; ED, s.107,111

Tarihî Hikâye

Konusu, başlıca kahramanları ve olayları, tarihten alınan hikâye.

"Ayrıca bir nevi destan havası vermeğe çalıştığı tarihî hikâyeler yazar." (EÜM, s.122) EÜM, s.122

Tasavvufî Edebiyat / Tasavvuf Edebiyatı

Tasavvufî konular, ilâhî aşkı anlatan, insanlara tasavvufî öğütler veren, yol gösteren edebiyat.

"Bir taraftan tasavvuf edebiyatını, bilhassa Muhiddin-i Arabî'yi okuyor, diğer taraftan şair Fehim'in konağına devam ediyordu." (OATET, s.154) OATET, s.154; EÜM, s.182

Tasavvufî Hikâye

Tasavvufî remizlerle yazılan, tasavvufu anlatan hikâye.

"Tasavvufî hikâyeler, Şark hikâyesini muayyen mebdelere bağlamıştır. Tasavvufî hikâyenin esası bir disiplindir: Fuzûlî, Şeyh Galib mesnevileri. (ED, s.187) ED, s.186,187

Tecvid

1. Bir metni kelimelerin çıkaklarını, vurgularını, uzunluk ve kısalıklarını belirterek usûlüce okuma.

"Onun yerine Türkçeyi mevlûd gibi âdeta tecvidle telâffuz eden bir hoca beş mumluk bir petrol lambası ışığında Battal Gazi okuyordu." (BŞ, s.47) BŞ, s.47; AK, s.62

2. Kur'an okumadaki kuralları gösteren ilim. (MBTS, s.3072)

"Tecvidin dinî terbiyenin içinde bulunması ve Arap telâffuzunu, hattâ harf mahreçlerine kadar, Türk ağzına aşılamasının, medrese tahsilinin tamamıyla Arapça yapılmasının, her türlü edebî örneklerin üstünde Arapçanın bütün Müslüman teşekküllerine kendisini kabul ettirmiş bulunmasının bu iklim değiştirmede elbette büyük tesiri olmuştur." (OATET, s.20) OATET, s.20

Tedai

Bir şeyin başka bir şeyi hatıra getirmesi, çağrışım. (MBTS, s.3073)

"Bilhassa bu beyitlerin ayrı mânâ âlemleri oluşu ve tedâînin kafiyeye bağlılığı orada da aynı dağılışı yapıyordu." (OATET, s.32) OATET, s.32,487; EÜM, s.17,19,32,92, 140,180,186,298,299,321,393,394; TM, s.214; ED, s.112,207,217,219

Tefrika

Gazete ve dergilerde arka arkaya yayımlanan ve birbirini tamamlayan yazılardan meydana gelen dizi. (MBTS, s.3080)

"Zaten Şinasi ile Münif Paşa'dan itibaren gazete bu devrede tefrikalarla kitabı da içine almış gibidir." (OATET, s.231) BŞ, s.16,121; OATET, s.172,193,198,200,223, 231,429; SAE, s.7,263; EÜM, s,292; TM, s.12,268; ED, s.27,36,63; MS, s.228

Tekerleme

Eğlenmek, konuşma yeteneği ve dikkati geliştirmek maksadıyla söylenen, kafiyeli kelimelerden kurulmuş, anlamlı veya anlamsız sözler; şaşırtmaca. (ATDETS, s.331)

"Tekerlemeler başlar başlamaz hep ona bakmaya başlamıştım. Hayatımda bu kadar içten, bu kadar etiket ve protokol dışı bir neş'e görmedim." (YG, s.110) YG, s.110

Tekke Edebiyatı

Tekkelerde oluşan veya tasavvuf ehli tarafından meydana getirilen, tasavvufî konuları anlatan edebiyat. bk. Tasavvufî Edebiyat

"Bu ayrılığın derecesini anlatmak için yüksek tabakanın Araplardan gelen aruz vezniyle şiir yazdığını, Halk ve Tekke edebiyatlarında ise İslâmlaşmadan evvelki vezin olan hece vezninin devam ettiğini söyleyelim." (EÜM, s.105) YK, s.108; EÜM, s.105,109; ED, s.261

Tekrir

Sözün etkisini güçlendirmek maksadı ile heyecanın ve mânanın üzerinde yoğunlaştığı kelime veya söz öbeklerini arka arkaya tekrarlama sanatı.

"Belâgat kitaplarının o pek beğendikleri ve sayfalarca izah ettikleri tekrir ve terditlere, rüculara başka isim verilemez." (EÜM, s.269) EÜM, s.259,269; ED, s.245

Telif

Yazılmış eser. (MBTS, s.3099)

"Dilimizde tiyatro, tercüme ve telif ilk numunelerini gazete vasıtasıyla verir." (OATET, s.232) OATET, s.159,216,232,259,262,379,429; EÜM, s.106,202,262, 448,478

Tem / Tema - Theme

Edebiyatta, nazım veya nesir olarak yazılmış edebî ve öğretici bir eserde (özellikle şiirde) işlenen buluş, düşünce, görüş. Tema, yazar veya şairi yazmaya veya söylemeye yönelten ana duygudur. (ATDETS, s.332)

"Filhakika şiirde asıl temanın kafiye ve redif olduğunu iddia etmek hiç de yanlış olmaz. Şairin ilhamını hemen hemen tek başına bunlar idare eder." (OATET, s.35)
BŞ, s.122; OATET, s.35,36,90,100,101,102,104,109,193,237,240,244,266,268,285, 292,293,398,416,422,453,466,472,474,476,480,481,506,518,523,529,537; YK, s.64, 95,118,122,124,130,131,134,136,137,138; EÜM, s.18,49,99,102,112,113,115,230, 232,267,287,299,313,352,359,391;YG, s.26,184,316; TM, s.91,206; ED, s.20,85,86, 87,88,95,109,140,161,162,205,234,292,293; MS, s.39,67,217; TB, s.195,250,259, 300,318;

Tenkit

Edebî eserlerini iyi ve kötü yanlarını belirtmek sûretiyle değerlendirme, eleştiri. Bu maksatla yazılan yazı.

(Edebiyatla ilgili olanlar alındı.)

“Tenkit her şeyden evvel bir sistemdir; arkasında teşekkül etmiş kanaat sistemi ister; fakat bu kadarla da kalmaz, bu kanaatlerin yanılmaz hissini bırakması, tezat içinde kalmaması ve cemiyette mevcut bedîî realitenin en iyi ve yüksek tarafını temsil etmesi lâzım gelir.” (EÜM, s.425) OATET ,s.21,44,113,114,115,125,195,201,217, 232,247,257,274,275,305,317,327,343,345,351,377,378,379,380,382,383,384,388,38 9,406,440,443,447,448,453,454,459,475,494,520,526,528,531,541; YK, s.20,34,41, 43,47,74,75,77,78,82,83,103,104,105,107,111; EÜM, s.27,43,48,51,59,73,76,77,106, 116,118,122,126,135,144,146,203,207,208,212,215,218,219,220,233,234,235,236,24 1,245,246,255,260,262,284,318,410,412,423,424,425,434,438,459,485,501; YG, s. 29,44,298,313,331,335,336,396,402; TM, s.144,161,213; AK, s.156; ED, s.24,29,63, 143,147,149,152,169,176,182,185,188,226,254,268,284,287,291; MS, s.30,54,86,95, 163,192,193; TB, s.35,239,266,307,308

Tenkit Eseri

Eleştiri yönü ağır basan eser.

“Cevdet Paşa kendinden bir evvelkine uymak suretiyle ancak yanılabilir. *Tarih-i Cevdet* için bir tenkit eseridir, dedim.” (EÜM, s.207) OATET, s.163,327; EÜM, s.77, 207,253

Tenkitçı

Tenkit yazarı, eleştirmen, münekkit. (MBTS, s.3115)

“Zihnî hayatı tahmin edildiğinden fazla dardı. Sanatçı ve tenkitçi için elzem olan felsefî yaratılıştan mahrumdu.” (EÜM, s.77) EÜM, s.77

Tercüman

Bir dilde söylenen bir şeyi sözlü olarak başka bir dile çeviren kimse, dilmaç. (MBTS, s.3124)

“Aleyhimizde olan garp matbuatına ve onların tercümanı olduğu yabancı ve azınlık ihtiraslara karşı da Yeni Osmanlılar’ın muayyen bir vaziyetleri vardır.” (OATET, s.213) BŞ, s.40; OATET, s.76,140,149,213,342,401; SAE, s.9,320; SD, s.233,262; MB, s.105; MS, s.253

Tercüme

Bir metin veya sözü bir dilden başka dile çevirme, çeviri. Tercüme edilmiş eser. (MBTS, s.3125)

“Bir Balzac veya Zola Türkçede, Çincede, Çekçede tercümenin iyiliği nispetinde artan bir zevkle daima okunabilir.” (EÜM, s.40) Hu, s.367; OATET, s.15,42,45,55, 57,62,101,114,117,118,139,140,141,143,144,145,153,155,156,159,160,161,164,167, 168,171,174,175,177,179,181,183,194,197,200,201,213,223,229,230,232,243,244,24 5,246,253,254,258,259,262,263,264,274,275,277,294,300,301,314,366,377,382,390, 394,396,415,427,429,432,437,446,448,454,505,536,540,542; YK, s.39,61,78,79,89, 91,105; EÜM, s.40,41,58,60,79,80,81,106,117,118,119,120,125,127,143,144,152, 157,162,202,210,211,213,214,215,216,227,236,251,254,262,288,303,320,331,410,41 1,438,448,464,478,488,490,492; YG, s.28,32,33,116,309,319; SD, s.121,122; TM, s.11,18,167,268,280,282; AK, s.97; ED, s.19,40,41,44,60,61,80,99,140,171,173,177, 178,209,216,278; MS, s.81,82,83,88,135,136,137,138,186,187,198,200,201,253; TB, s.35,43,147,177,180,181,183,220,247,266,278,286

Tercüme Edebiyatı

Tercüme eserlerini kapsayan edebiyat.

“Bu tercüme belki de tercüme edebiyatımızın okunması en imkânsız eserlerinden biridir.” (YK, s.79) YK, s.79

Terdîd

Bedîî tabirlerindendir. Sözlü veya yazılı anlatımda sözün beklenmedik bir şekilde sonuçlanmasına denir. Böylelikle okuyucu veya dinleyenler üzerinde sürpriz etkisi sağlanmış olur. (TDEA, c.8, s.322)

“Belâgat kitaplarının o pek beğendikleri ve sayfalarca izah ettikleri tekrir ve terditlere, rüculara başka isim verilemez.” (EÜM, s.269) EÜM, s.269

Teşbih

Mânâyı kuvvetlendirmek için aralarında ortak taraflar bulunan iki şeyden zayıfını kuvvetlisine benzetme şeklindeki edebî sanat. (MBTS, s.3141)

“Eski edebiyatta tabiat ancak teşbih unsurudur: Akan su ve havuza çok ehemmiyet verirlerdi; deniz, pek azdır. (ED, s.226) OATET, s.24,393; YK, s.115; EÜM, s.140,180; ED, s.148,197,226

Teşhis

İnsan dışındaki varlıkları insan gibi duyar, düşünür, hareket eden kabul edip kişileştirme şeklindeki edebî sanat. Eşyâya şahsiyet verme, kişileştirme. (MBTS, s.3143)

“Nihayet son beytin geniş insanlaştırmasında (teşhis sanatı) bu gür ses, tevekkül, rıza, isyan, içlenme bütün bir karışık ruh hâlini yüklenerek sanatkârla birleşir. (OATET, s.30) OATET, s.30

Tevriye

İki veya daha fazla mânası olan bir kelimeyi uzak mânasını kastederek kullanma sanatı. (TDEA, s.342)

“Böylece Ali Nihat bir taraftan bu şiirin teşbih, tevriye, istiare, cinas gibi sanatlarını, diğer taraftan da bilhassa bugünkü kültürümüzle kolayca anlayamayacağımız seri kısımlarını toplu bir şekilde anlatmış oluyor.” (EÜM, s.140) EÜM, s.140

Tez

Öne sürülen, savunulan düşünce. Bir konuyu ayrıntıları ile tanıtan ve o konunun meselelerine çözüm getiren araştırma yazısı. Özellikle üniversiteler ve yüksek

okullarda bitirme, doktora, doçentlik için hazırlanan ilmî çalışma, Roman, hikâye, tiyatro, sinema vb. gibi eserlerde savunulan görüş ve düşünce. (TDEA, c.8, s.343)

"Fakat bu piyes iki kahramanı ve iki ayrı tezi düşünülerek okunmalıdır." (OATET, s.511) Hu, s.77,78; OATET, s.193,407,425,443,502,511; YK, s.99; EÜM, s.179,212, 242,388,484; TM, s.50,187; ED, s.112; MS, s.154; TB, s,200

Tezat

Anlamca birbirine zıt olan kelimeleri bir arada kullanma sanatı. (MBTS, s.3155)

"Hakikaten acemice mısralara, şiirin ateşinde pişmemiş ham madde hâlindeki düşüncelere, lüzumsuz hasbıhâllere, o tekrirlere, o tezatlara viraneden başka be isim verilebilir?" (EÜM, s.259) BŞ, s.172; OATET, s.236; EÜM, s.259; ED, s.36,120,241

Tezkire

Klâsik İslâm edebiyatlarında ünlü olmuş kişilerin –özellikle şâirler- biyografilerini ve sanatçı kişiliklerini anlatıp çalışmalarından örnekler veren eserlerin genel adı. (ADŞS, s.456)

"*Tasvîr*'deki *Fatin Efendi Tezkiresi*'nin tab'ı için ilân ettiği proje, müspet bir edebiyat tarihi fikiri olduğu kadar, bütün eski tezkirelere teşmili kabil bir tenkit görüşüdür." (OATET, s.201) OATET, s.45,115,165,166,201,228; EÜM, s.136,147, 158,211,212

Türk Edebiyatı

Türkçe ile meydana getirilen edebiyat.

"1851 yılı ile 1885 yılları arasında Türk dili ve Türk edebiyatı, gerek dış manzarasıyla, gerek bünye itibarıyla durmadan değişir, yeni unsur ve münasebetlerle zenginleşir. Bu, on, on iki yıl arayla düşüncenin ilerlediği, insanın gömlek değiştirdiği bir devirdir." (OATET, s.230) OATET, s.20,230,270,349,380,426,527; YK, s.23,71,96,105,135; YG, s.45,327,329; EÜM, s.58,97,104,105,106,108,109, 122,127,129, 319; MS, s.23,24,153,158,231,237; ED, s.38,72,287; TB, s.159,300

Üslûp

Bir sanatçının veya bir devrin kendine has anlatış biçimi, ifâde yolu, stil. (MBTS, s.3273)

"Şairleri ayıran söyleyiştir, üslûp." (ED, s.270)

"Şurası var ki üslûp daima kültüre ve medeniyete aittir." (YG, s.145) BŞ, s.52,163; OATET, s.26,37,38,46,95,108,110,111,112,116,117,122,124,142,144,151,164,166,167,168,169,171,172,175,179,180,195,198,220,234,252,261,264,266,270,273,301,302,315,316,318,334,338,341,344,357,358,360,361,363,365,367,368,375,376,378,379,382,389,390,392,394,397,399,410,413,424,427,446,470,482,504,542,544; YK, s.29,38,55,57,59,61,78,79,84,85,100,112,157; EÜM, s.40,66,117,121,122,124,126,142,143,145,155,156,158,166,183,184,199,200,209,210,215,218,227,236,241,242,243,246,248,253,254,264,284,287,288,290,356,371,376,379,413,422,428,432,436,438,449,450,453,460,486,489,490,495,499,501,503,511; YG, s.28,62,88,115,144,145,164,177,219,274,298,329,336,339,340,388; SD, s.19,213; AK, s.97,226; ED, s.22,25,27,33,34,36,44,69,70,116,127,134,147,169,171,178,182,185,192,199,202,209,216,244,245,258,259,260,270,288; MS, s.25,49,51,56,81,183,186,190,246,257; TB, s.52,129,195,213,229,234,283,299,303,307,313

Üslûb-ı âdî

Sade anlatım şekli, alelâde ifade tarz.

"Bunlardan birincisi lisandaki müsavatsızlığıdır. O üslûb-ı âdî ile üslûb-ı âliye âdeta inanır gibi idi." (EÜM, s.270) EÜM, s.270

Üslûb-ı âli

Ulvî, yüce duyguları anlatan tarz, yüce anlatış şekli.

Vazıh

Şüphe bırakmayacak şekilde açık olan, açık seçik, apaçık, âşikâr. (MBTS, s.3305)

(İfade ile ilgili olanlar alındı.)
“Hâşim’in şiiri vâzıhtı, fakat bu vuzuh, meselâ Fikret’in vuzuhuna benzemez.” (EÜM, s.298) BŞ, s.22,25; OATET, s.111,392; YK, s.57; EÜM, s.199,203,298,482, YG, s.390; ED, s.99

Vuzuh
Açık ve belli olma, açıklık, vâzıh olma. (MBTS, s.3333)

(İfade ile ilgili olanlar alındı.)
“Birbirini kovalayan sayfalar, vuzuhtan bir an ayrılmayan düzgün ve mantıkî cümleler, bütün aruzlarımızı tatmine, her türlü temiz niyetimizi aşılmaya muktedirdir.” (EÜM, s.13) OATET, s.21,163,181,184,185,266,399,533; SAE, s.305; EÜM, s.13,18,19,55,109,147,158,207,214,228,229,232,243,244,255,297,298,347, 474,485; YG, s.290,304,309; TM, s.27; ED, s.289

Yazılı Edebiyat
Yazının icadından sonra, sözlü edebiyatın yazıya geçirilmesiyle ortaya çıkan edebiyat. (ATDETS, s.371)

“Şu halde şairin yeni bir dil yapması için şu şartlar gerekir: (...) 2. Yazılı edebiyatın eksikliği, değişmesi unutulması;...” (ED, s.115) ED, s.115

Yunan Edebiyatı / Yunanî Edebiyat
Yunanca ile meydana getirilen edebiyat.

“İşte bu kendi kendine yeterlik duygusu yüzündendir ki Yunan edebiyatının hiçbir büyük eseri Arapçaya tercüme edilmemiş, hattâ Eflâtun *Diyalogları*’nın çoğu şekli bozularak hulâsa hâlinde nakledilmiştir.” (OATET, s.42) OATET, s.42; YK, s.101, 118; ED, s.45,288

II. BÖLÜM
HALK EDEBİYATI TERİMLERİ

Ağıt

Türk halk şiiri türlerinden. Ölenin ardından söylenen, onun hayatta iken sahip olduğu iyilikleri, ölümünden duyulan acıyı dile getiren şiir. (TDEA, c,1, s.48)

"Zülâlî'den sonra Kağızmanlı Hıfzı'nın ağıtı ve Âşık Veysel'in şiirleri âdeta kendiliğinden beklenmesi icabeden eserler hâline girer." (OATET, s.109) OATET, s.99,109; AK, s.208

Âşık

Kendisinin veya başkalarının şiirlerini saz eşliğinde çalıp söyleyen ve halk hikâyeleri anlatan saz şâiri. (DİA, c.3, s.547)

"(...) Âkif Paşa gibi bu şiirin en sağlam an'anesinde yetişmiş bir şair bunu elde etmek için doğrudan doğruya halk şiiri şeklini kullanırsa, bu devrin âşıkları da sanatlarını divan şiirinden alınmış kelime ve unsurlarla zenginleştirmeye (...) çalışırlar." (OATET, s.102) BŞ, s.165; OATET, s.101,102; SD, s.110; ED, s.187

Âşık Edebiyatı

Kendisinin veya başkalarının şiirlerini saz eşliğinde çalıp okuyan ya da halk hikâyeleri anlatan ve âşık adı verilen saz şairlerinin oluşturduğu edebiyat. (DİA, c.3, s.550)

"Öbür yandan halk edebiyatı, âşık edebiyatı etrafında birdenbire gelişen çalışmalar bilhassa bu hikâyelerle âdeta mahiyet değiştirdiler." (YK, s.94) OATET, s.103,104; YK, s.94; ED, s.187

Aşk Türküsü

Konusu aşk olan türkü.

"Molla Bey hemen oracıkta, hâlâ güzel olan o dik sesiyle, eliyle yemek masasında tempo tutarak onlara bu her şeyin üstünde aşk türküsünü okumuş, sonra da Talât Beyin hikâyesini anlatmıştı." (MB, s.66) BŞ, s.115; Hu, s.332; MB, s.66

Bektaşî Edebiyatı

Tasavvuf etkisiyle meydana gelen, bektaşî inanışlarını yansıtan, ahlâkî-insanî özellikleri, Allah aşkını, Hz. Ali'ye ve ehl-i beyte olan sevgiyi ön plana çıkaran edebiyat.

"Bektaşî edebiyatındaki tasavvuf dışarıdan gelmişti, ama Bektaşî dervişi hal diliyle yazardı." (ED, s.288) ED, s.288

Bektaşî Fıkrası

Dinî inanç ve kanaatleri, dünya görüşü, yaşama ve davranış tarzı bakımından sünnî Müslümanlardan farklı bir zümre olan Bektaşî tarikatı mensuplarına izafe edilen fıkralar. (TDEA, c.1, s.383)

"Bektaşî fıkrası, halk şiiri, musikimiz, eski tarihçilerimiz, Balzac ve Dostoyevsky ile yan yana idiler." (YK, s.32) YK, s.32

Bektaşî Nefesi

Bektaşî âşıklarınca yazılan tasavvuf konulu şiirlerdir. Nefesler genellikle Bektaşîlik felsefesi çerçevesiyle vahdet-i vücudu konu alır. Bunun yanı sıra Bektaşî âşıklarınca söylenmiş na't ve Hz. Ali methiyelerine de nefes adı verilir.

"Türkçülüğün yanı başında doğrudan doğruya saz şairlerini ve Bektaşî nefeslerini kaynak olarak alan ve taklit eden Rıza Tevfik hececiliği vardır." (YK, s.102) Hu, s.149; YK, s.102; ED, s.93

Bektaşî Şiiri

Bektaşî âşıklarınca yazılan tasavvuf konulu şiirler.

"Rıza Tevfik Bektaşî ve halk şiirini moda etmişti. Nur Baba tekkesine de devam ediyor." (ED, s.93) ED, s.93

Çocuk Masalları
Çocuklar için yazılan masal.

"Çocuk masalları, bizde edebiyata girmemiştir; bu masallardaki muhayyileyi edebiyatta göremiyoruz." (ED, s.52) ED, s.52

Dinî Masal
Konusu din olan masal türü.

"Onlarda trajedi, kendisini doğuran akîdeye, yahut dinî masala doğrudan doğruya bağlıdır." (YK, s.61) YK, s.61

Döşeme
Halk edebiyatında türkü ve hikâyelerden önce söylenen kâfiyeli bâzen tekerleme biçimindeki giriş bölümü. (MBTS, s.757)

"Baştaki üç mısra "Ey Gaziler"de vardır. Fakat döşemeler mahallidir." (BŞ, s.54) BŞ, s.54

Folklor
Halkın âdet, gelenek ve inançlarını, mûsikîsini, masal ve efsânelerini, oyunlarını, bütün kültür verimlerini inceleyen ve bunlardan sonuçlar ve hükümler çıkarmaya çalışan bilim kolu, halk bilgisi, halkiyat. (MBTS, s.973)

"Uçsuz bucaksız bir coğrafyanın, birkaç medeniyet ve kültür tecrübesinin içinden kopup gelen Türk milletinin folkloru da tarihi kadar zengindir." (EÜM, s.98) BŞ, s.89; Hu, s.302; OATET, s.36,38,41,456; YK, s.95,102; EÜM, s.89,98,114,126,172, 222,247,250; YG, s.292,322,328,346; AK, s.136; ED, s.58,188,216; MS, s.193,199; TB, s.31,180

Halk Destanı

Bir toplumu derinden etkileyen çeşitli olaylarla hayat sahnelerini, halkın duygu ve düşünceleri çerçevesinde ve halk diliyle anlatan manzumedir. (DİA, c.9, s.203)

"*Yazılan bozulmaz* adlı tek perdelik piyesinde hayatının dekorunda ilk şiirlerindeki kader duygusuna dönen Kutsi Tecer'in *Köroğlu* adlı büyük trajedisi de bu addaki halk destanından gelir." (EÜM, s.114) EÜM, s.114

Halk Edebiyatı

Halkın edebî zevkini karşılamak üzere sözlü olarak ortaya konan, kendine has bir dilde ve üslûba sahip edebiyat kolu. (DİA, c.15, s.345)

"Halk edebiyatı, halka yakın edebiyat, her millette mevcut bir şeydir; şive farklarının ve mahallî kelimelerin daima bulunduğu gibi." (YK, s.111) OATET, s.22,106; YK, s.94,95,102,111; EÜM, s.27,105,128,292; YG, s.296; ED, s.44,130,215,254,261,286, 288,289; MS, s.200,217,249

Halk Fıkrası

Halk arasında yaygın fıkra.

"Bir halk fıkrası 1826'dan sonra şeyhülislâmlık dairesi olan Ağakapısı'nın etrafındaki kahvelerde ufak bir para mukabilinde hizmete hazır olan yalancı şahitlerin toplandığı ve bu gözleri sürmeli, sarıkları ve üst başları temiz, son derece haysiyetli vatandaşların ilk bakışta tanınabilmeleri için büyük tiryaki fincanlarının altına iplik yapıştırıldığını söyler." (BŞ, s.167) BŞ, s.167

Halk Hikâyesi

Tarihten aldıkları konular yanında günlük hayatın çeşitli safhalarını işleyen ve "musannif" adı verilen sanatkâr tarafından şekillendirilen, genellikle nazım-nesir karışık, içinde gerçek olaylardan başka hayalî olayların da bulunduğu uzun anlatmalardır. (DİA, c.15, s.345)

“Müsâmeretnâme’nin üslûbu, Ahmed Midhat Efendi’nin ilk hikâyelerinin halk konuşmasına çok yakın ve vuzuh arzusuyla çözük, âdeta şekilsiz üslûbu ile, eski halk hikâyelerinin üslûbu arasındadır.” (OATET, s.266) BŞ, s.86; OATET, s.41,42,266, 267,361,415; YK, s.114; EÜM, s.62,182; YG, s.328; ED, s.129,141

Halk Komedisi

Halk edebiyatı içerisinde değerlendirilen halk tiyatrosunun komedi dalı.

“Filhakika öteden beri mevcut olduğu anlaşılan halk komedisi böyle çalışmaya daha fazla imkân veriyordu. (EÜM, s.127) EÜM, s.121,127; TB, s.52

Halk Masalı

Halk edebiyatının anonim dalı altında değerlendirilen masallar.

“Dostum, Anadolu’da üç beş halk masalı dinledi ve bir nevi etnografya tedkiki yaptı ve nihayet mevsime, iklime, tesadüf ettiği ruh hâletlerine ve kendi hâlet-i ruhiyesine göre bir yığın da kablî hüküm peyda edip döndü ve roman kaldı.” (EÜM, s.53) BŞ, s.166; EÜM, s.53; TM, s.96; ED, s.19; MS, s.29,218

Halk Miti

Halkın arasında yaygın olan söylence.

“Kemal’in en çok üstünde durduğu, edebiyat malzemesini koymaktı. *Kara Belâ*’da halk mitini değerlendirir, ortaya çıkarır.” (ED, s.138) ED, s.138

Halk Romanı

bk. Roman Terimleri

Halk Şâiri

Türk halk edebiyatında herhangi bir hazırlık yapmadan bir topluluk önünde, saz eşiğinde deyişler okuyan (çalıp söyleyen), halk hikâyeleri anlatan gezgin şahıs, saz şairi, âşık, halk ozanı. (ATDETS, s.142)

“Halk şiiri an’anesiyle münevver zümrenin çalışmalarını ilhamında birleştiren halk şairi Veysel’i efkâr-ı umumiyeye tanıtan da odur.” (EÜM, s.115) OATET, s.102,107; YK, s.111; EÜM, s.98,105,115; ED, s.153; MS, s.153

Halk Şiiri

Halk edebiyatı ürünü olan şiirler.

“Filhakika Emrah, Zihnî, hattâ Dertli eskinin devamıdırlar ve klasik şiir yanında halk şiirinin -yetiştikleri muhit ve terbiye tarzlarına göre- tabiî gelişmesini verirler.” (OATET, s.102)

“Yine kronoloji sırasıyla Türkçe üzerinde ikinci büyük düşünüş Ziya Paşa’nın “Şiir ve İnşâ” makalesidir. Nesrimize ve şiirimize örnek olarak halk şiirini gösteren Ziya Paşa bu makaleden sonra edebiyat ve sanattan uzun zaman bir daha bahsetmemiş (...).” (OATET, s.275)

OATET, s.38,41,101,102,103,104, 106,107,108,109,244,247,275,339; YK, s.32,110, 111; EÜM, s.90,112,114,115,116,117,120,170,391,397,464,465; YG, s.146,239; TM, s.169; ED, s.44,93,208, 286; MS, s.200,217; TB, s.180

Halk Tiyatrosu

bk. Tiyatro Terimleri

Halk Türküsü

Halk arasında söylenen, çoğunun söyleyeni belli olmayan türküler.

“Fakat şehirli, oyun havalarının çenberinden çıkıp da halk türküsüne kavuştuğu zaman hakikî bir zenginliğe kavuşmuş gibi oldu.” (YG, s.292) BŞ, s.189; Hu, s.149, 208,320; OATET, s.90,270,352; SAE, s.218; YK, s.111; EÜM, s.170; YG, s.292; SD, s.37; AK, s.207,208,210

Hapishane Türküleri

Hapishaneyi ve mahkûmu konu edinen ve daha çok mahkûmlar tarafından söylenen türküleri.

"Böyle olduğu için de huzur içinde, geniş kahkahalarını savurarak, operalarını, hapishane türkülerini söyleyerek, gramer metodları icad ederek yaşıyordu. (YG, s.60) Hu, s.233; YG, s.57,60; SD, s.103;

Hoyrat

Söz ve ezgisiyle yiğitlik, mertlik havası uyandıran dört mısralı müstakil halk edebiyatı nazmı ve müziğidir. Ağızdan ağza, asırdan asra, nesilden nesle aktarılır. Irak'ın Türklerle meskun Kerkük, Erbil vilayetlerinde ve Türkiye'de Diyarbakır, Urfa, Elazığ, Erzurum, Kars dolaylarında yaygın olarak söylenir. (TDEA, c.4, s.256)

"Şimdi o kadar sene üzerinden bütün bu besteleri, mayaları, hoylatları, Zihnî, Sümmânî, ağızlarını dinlediğim zaman bakıyorum, musikinin, nağmenin bir topluluğun hayatındaki yerini anlıyorum." (BŞ, s.57) BŞ, s.52,57

İlâhî

Dinî temlere bağlı bir çeşit âşık edebiyatı nazım şeklidir. İlâhîlerde Allah sevgisi ve dînî temaları yer alır. Divan edebiyatının tevhid ve münacaatlarına benzer. Dînî törenlerde dergâhlarda ağır bir makamla söylenir. İlâhîler 7,8,11,14 ve 16'lı hece vezniyle yazılırlar. Genellikle 7 ve 8 heceliler dörtlük, 11,14 ve 16 heceliler beyit birimi ile yazılmışlardı. Dörtlük birimi ile yazılanların kafiye düzeni gazel gibidir. Aruz vezni ile yazılmış ilâhîler de vardır. (TDEA, c.4, s.357)

"Yirmi asırlık İstanbul büyük mâbetlerinde, zengin Ayasofya'da veya aydınlık Süleymaniye'de, onlara muhteşem ayinler tertibetmiş, ağır, ezgin ilâhîlerle, ruhanî tekbir ve tehlillerle, sıramız geldikçe hepimizin teker teker arkasında kaybolacağımız siyah duvara kadar götürmüştü." (YG, s.91) BŞ, s.104; Hu, s.303,304; OATET, s.182; EÜM, s.105,250,364,511; YG, s.91,130,172,218,239,342,367; SD, s.59,60; TM, s.122; MB,s.138; Hi, s.113; TB, s.28

Karagöz

İnsan, çevre ve eşya olarak hazırlanmış birtakım şekillerin ışıklandırılmış beyaz perdenin arkasından aksettirilerek oynatıldığı oyunun genel adı. (ATHETS, s.403)

"Karagöz, Ortaoyunu, Meddah hikâyeleri gibi halk sanatlarımız, daha ziyade halk komedisi sahasında kalmak şartıyla az çok karakter sanatlarıydı." (EÜM, s.121) BŞ, s.166,168,170; OATET, s.42,88,151,426; SAE, s.23,128,129; EÜM, s.121,372,509, 510; YG, s.151,269; SD, s.47; Hi, s.277; AK, s.56; ED, s.48,134,189,243,259; MS, s.187

Koşma

Âşık edebiyatında en çok kullanılan nazım şekillerindendir. Koşmalarda işlenen konular; doğal güzellikler, aşk, sevgi, ayrılık, yiğitlik, sosyal olaylar ve hayata ait düşüncelerdir. Kendine has bir ahenkle saz eşliğinde söylenen koşmalar, on birli hece ölçüsüyle ve dörtlükler halindeki ve bentlerden oluşur. En az üç, en fazla altı dörtlükten meydana gelir. Daha fazla dörtlüğü olan koşmalar da olabilir. Son dörtlükte şairin adı bulunur. Kafiye şeması; ilk dörtlük "aaab, abab veya abcb" şeklinde, diğer dörtlükler ise, "dddb, eeeb..."şeklindedir. genellikle 11'li hece vezniyle (4+4+3 veya 6+5) yazılır. (ATDETS, s.203)

"Bunlardan Ahmet Kutsi Tecer ilk devrinde bilhassa eski halk şiirinin en toplu şekli olan koşma üzerinde durmuş ve onu redif denilen kafiye sisteminden kurtararak modernleştirmiştir. (EÜM, s.114) OATET, s.84,99,100,101,102,103,104,105,106, 107,108,109,244,246,516; YK, s.27,38,106; EÜM, s.29,109,114,115,391,425; ED, s.127; MS, s.62,245; TB, s.243,292

Kukla / Kukla Oyunu

Bir sanatçı tarafından bebeklerin temsil ettiği çeşitli tip ve özellikteki kişilerin konuşmalarını yahut seslerini taklit edilmesiyle oynatılan oyun. (ATHETS, s.443)

“Ahmet Kutsi Tecer’in son tetkikleri halk arasında, hattâ kukla oyununa varıncaya kadar, bazı temsilî oyunlar bulunduğu gayet sarih surette gösteriyor.” (OATET, s.43) OATET, s.43; EÜM, s.510, TM, s.36; ED, s.134

Mani

Türk halk şiirinde ekseriyetle hecenin yedili ölçüsü ile söylenen ve üçüncüsü serbest, diğerleri kâfiyeli dört mısrâdan meydana gelen nazım şekli. (MBTS, s.1932)

“Sanki sekiz asırlık mani yetişmezmiş gibi Japon’ların üç mısralık şiirine bile heves ettik.” (YG, s.336) BŞ, s.164; EÜM, s.396;YG, s.161,336; MB, s.92

Masal

Genellikle halk tarafından meydana getirilen, hayale dayanan, sözlü gelenekte yaşayan; çoğunlukla insanlar, hayvanlar ile cadı, cin, dev, ejderha, peri gibi varlıkların başından geçen olağanüstü olayları anlatan edebî tür. Sözlü anlatım yoluyla kuşaktan kuşağa geçen masallarda yer ve zaman kavramlar pek belirgin değildir. (ATDETS, s.220)

“Şark hikâyesi daima başlangıcı olan masalda, onun başlıca şartları olan gayrı muayyen zamanda ve müphem mekânda macerasını anlatır, kaçışını temin eder veya hikmet dersini verir.” (YG, s.26) Hu, s.15,131,194,205,233; OATET, s.22,26,42,43, 84,104,144,195,201,254,255,256,268,367,416,422,424,458,471,517,518; SAE, s.21, 31,43,71,92,117,162,175; BŞ, s.27,83,97,114,118,122,124,128,156,187,201; YK, s.61,80,84,93,146,149,151; EÜM, s.34,37,62,92,98,100,119,131,132,254,380,383, 449,502,505,511; YG, s.25,26,27,42,67,150,218,225,228,318,319,333,342,451; SD, s.24,195; TM, s.100,114,142,234; MB, s.55,65,101,114,147; Hi, s.29,101,104,105, 108,181,188,191,195,233,303,304; AK, s.56,61,106,119,202; ED, s.56,59,109,110, 121,141,165,186,187,188,203,225,229,237,238,271; MS, s.54,100; TB, s.28,57,248, 273,278,294

Masal Sanatı

Masal anlatabilme yeteneği.

“Ben ne musikişinasım, ne de masal sanatının o her sanattan üstün sırrına sahibim.” (MB, s.148) EÜM, s.384; MB, s.148

Maya

Hece vezninin 4+4+3 kalıbı ve a-a-a-b kâfiye biçimiyle söylenmiş halk şiiri nazım şekli. Bu çeşit şiirlerin özel nağmelerle söylendiği, önce ağır ve usûlsüz, sonra hareketli ve usûllü, iki bölümden meydana gelen bir uzun hava çeşidi. (MBTS, s.1959)

”Birtakım hoyratlar, mayalar bütün Bingöl havalisinin malıdır; Bingöl çobanlarının koyun otlatırken çaldıkları kaval nağmelerinden izler taşırlar.” (BŞ, s.52) BŞ, s.52,57; SAE, s.332; SD, s.160

Meddah

Halka açık yerlerde, saraylarda konaklarda tekerleme ve şiirlerle başladığı birbirinden güzel hikâyeleri çeşitli şahıs, lehçe, hayvan ve kuş taklitleri yaparak anlatmak sûretiyle dinleyenleri kâh güldüren kâh düşündüren sahne sanatkârı. (MBTS, s.1975)

“(...) bu kahvelerde meddahlar hikâyeler anlatırlar, saz şairleri şiir müsabakası yaparlar ve ramazan gecelerinde de bazılarında Karagöz oynatılırdı.” (BŞ, s.166) BŞ, s.166; OATET, s.413; EÜM, s.58,509; AK, s.56,61,62; ED, s.187

Meddah Hikâyesi

Meddahların anlattığı hikâye.

“Meddah hikâyeleri ise tam bir karakter ve komik vaziyet repertuvarı idiler.” (OATET, s.43) Hu, s.214; SAE, s.129; OATET, s.43,88,194,266,410,413; EÜM, s.121,509

Meydan Şâiri

XIX. ve XX. yüzyılda sanatlarını saz eşliğinde meydanlarda icra eden halk şairleri. (ATHETS, s.525)

"Rahmetli Osman Cemal Kaygılı'nın *Semâi Kahveleri* adlı kitabında 1308 senelerinin meşhur meydan şairleri ve âşıklarından olan Çiroz Ali'nin ölümüne dair anlattığı hikâye bu tipi bize bütün hususiyetleriyle verebilir." (BŞ, s.165) BŞ, s.165

Nefes

Alevî-Bektaşî inanç ve görüşünü, Hz. Ali sevgisini dile getiren ve dergâhlarda belli makamlara göre okunan, millî nazım şekilleri ve hece vezniyle, ender olarak da aruzla yazılmış manzûme. (MBTS, s.2323)

"Onun Anadolu'dan ve Rumeli'den topladığı türküler ve nefesler (chants mystiques), Mehmet Emin Bey'de Türk şiirinin mazisiyle alâkasız, âdeta şahsî ve eksik bir icat gibi kullanılan hece vezni tecrübelerine yeni bir istikamet verir. (EÜM, s.109) BŞ, s.57; Hu, s.149,150,378; SAE, s.130,120; YK, s.106,121; EÜM, s.105,109; MB, s.139; Hi, s.131; AK, s.211

Ninni

Anonim halk edebiyatı türü. Ağlayan çocuğu susturmak veya uyku saati gelen çocuğu uyutmak için anne kucağında, dizinde veya beşikte söylenen ezgilerdir. Umumiyetle dört mısradan meydana gelmektedir. Bu mısraların hece sayısı 7 veya 8'dir. (TDEA, c.7, s.63)

"Dedem, yatağın önünde, kucağında tuttuğu bir taş bebeğe ninni söylüyordu." (Hi, s.103) BŞ, s.33,129; Hu, s.21; OATET, s.371; SAE, s.139; EÜM, s.99,281; YG, s.161; TM, s.230; MB, s.53; Ş, s.83,136,157; Hi, s.88,103,157, AK, s.196

Ortaoyunu

Belli bir sahnesi, dekoru ve perdesi olmadan halkın ortasında oynanan, tekerlemelere dayalı Türk halk tiyatrosu. (MBTS, s.2402)

”Ortaoyunu gibi, şahıs repertuvarı muayyen tipler hâlinde evvelden tespit edilmiş sahne oyunlarına gelince, bu an’anelerin hakikî tiyatro ile hiçbir suretle alâkası olamıyacağı aşikârdır.” (OATET, s.257)

“Roman ve tiyatro, insanı hedef almaz her zaman. Tanzimat’tan evvel bizde de bir nevi tiyatro var: Ortaoyunu. Bunun metin yok, gelenekten yetişen sanatkârlar vardır.” (ED, s.22) BŞ, s.168; Hu, s.184; OATET, s.88,151,194,257,260; SAE, s.74,128,129; YK, s.80,81; EÜM, s.121,422; YG, s.151,269; AK, s.132; ED, s.22,134,189; MS, s.187,188

Saz Şâiri

Saz çalarak şiirler, deyişler ve destanlar söyleyen halk sanatçısı, halk ozanı, âşık. (ATDETS, s.293)

“Saz şairleri ve zümre edebiyatları, bizde çok belirli bir kültür ikiliğine dayanmakla beraber, aşağı yukarı her edebiyatta rastlanan bir vâkıadır.” (YK, s.111) BŞ, s.47, 166; OATET, s.95,102,107,108,307,308; YK, s.102,111; EÜM, s.105,114,115, 116; AK, s.136

Saz Şiiri

Halk edebiyatında, saz eşliğinde söylenen şiirlerin genel adı. (ATDETS, s.293)

“Böylece saz şiiri, aruz şiirden daha evvel, velev bir aksülamel zaviyesinden olsa bile, cemiyet meselelerine açılmış olur.” (OATET, s.102) BŞ, s.168; OATET, s.102; EÜM, s.117

Semai

Halk edebiyatında, genellikle sekizli hece ölçüsüyle veya aruz vezninin “mefâîlün / mefâîlün / mefâîlün / mefâîlün” kalıbıyla yazılmış olan şiir türüdür. Hece ile söylenenler koşmanın bir çeşididir. Kendilerine has bir ezgi ile okunan semâîler, aşk, sevgi, doğa, ayrılık, gurbet gibi konularda söylenirler. Kafiye şeması, “abcb, dddb, eeeb, fffb” şeklindedir. Dörtlük sayısı 3 ile 6 arasında değişir. (ATDETS, s.296)

“Bu hayal kudreti, “ağlar” redifli semaîsinin ortasında birdenbire hakikî bir vision olur.” (OATET, s.106) BŞ, s.52,110; Hu, s.56,148,167,208,276,278; OATET, s.106; SAE, s.331,332; EÜM, s.431; YG, s.157; MB, s.15,120; Hi, s.126,127,129,135; TB, s.69,262

Tekke Nefesleri

Tekkelerde, daha çok zikir sırasında söylenen besteli şiirler, nefesler.

“Bu cemiyeti ruhunda mı öğrenmek istiyorsunuz? Musikisine ve halk havalarına, tekke nefeslerine bakacaktınız. O zaman bizi biz yapan, hayatla oynamaktan hoşlanan coşkunluğu, onun sanatta ifadesi olan büyük lirizmi keşfederdiniz.” (YK, s.28) YK, s.28

Tekke Şâiri

Tasavvuf yolunda bir tarikata, tekkeye bağlanmış şair.

“İlk şiirlerinde kendi şuuraltını alaca karanlık bir âlem gibi yoklayan Cahit Sıtkı Tarancı’da daha bu devirden itibaren saz ve tekke şairlerinden gelen bir taraf vardır.” (EÜM, s.116) “EÜM, s.116

Tekke Şiiri

Tasavvufu konu alan şiir.

“Hasankale ılıcasında kubbeyi tepesinden atacak kadar gür sesiyle besteler okuyan bu coşkun adamın tekke şiirinin tarihinde bir yeri olması lâzımdır.” (BŞ, s.57) BŞ, s.57; OATET, s.38; EÜM, s.124

Troubadour

Oataçağda Fransa’da gezginci saz şairleri. (OATET, s.351)

“Şifâhî Halk edebiyatı ile yüksek tabaka arasında teşekkül eden bu zümre edebiyatlarını garptaki troubadour’lara çok benzeyen ve onlar gibi Anadolu içinde

kasaba kasaba gezen saz şairleriyle, tekkelerde halkın anlayabileceği dinî ilâhîler ve nefesler yazan mutasavvıf halk şairleri diye başlıca iki sınıfa ayırabiliriz." (EÜM, s.105) OATET, s.351; YK, s.56,100; EÜM, s.105; AK, s.204

Türkü

Çoğunlukla dörder mısrâlı bentlerden oluşan 11'li hece vezniyle düzenlenen ve kendine mahsus bir beste ile okunan halk edebiyatı nazım şekli. Halk mûsikîsinin, güftesi halk şiiri olan ve halk ezgileriyle bestelenmiş çok yaygın bir formu. (MBTS, s.3217)

"Devam etmesi lâzım gelen, işte bu türküdür. Çocuklarımızın bu türküyü söyleyerek, bu oyunu oynıyarak büyümesi; ne Hekimoğlu Ali Paşa'nın kendisi, ne konağı, hattâ ne de mahallesi. Her şey değişebilir, hattâ kendi irademizle değiştiririz. Değişmeyecek olan, hayata şekil veren, ona bizim damgamızı basan şeylerdir." (Hu, s.20) BŞ, s.18,31,52,53,54,55,56,57,60,65,89,90,91,92,101,131,167,189; Hu, s.20,21, 34,35,54,92,149,150,151,157,170,208,210,302,303,313,317,319,320,351,352; OATET, s.100,247,285,339,352,516,536; SAE, s,28,196; EÜM, s.99,109,118,360; YG, s.49,51,57,68,110,150,213,288,369,374,411; SD, s.18,22,37,38,103,109,196, 259,261,262; TM, s.122,160; MB, s.64,65,103,120,130; Ş, s.146; Hi, s.113, 121,170; AK, s.27,117,177,178,179,184,208,212,213,214,247; TB, s.85,130,177

III. BÖLÜM
EDEBİ DEVİRLER, AKIMLAR

Dekadan - Decadence

"Gerilemiş, çökmüş" anlamına gelen kelime, Fransa'da XIX. yüzyıl sonlarında edebiyatın çöküş dönemine rastladıkları için Baudelaire ve onun izinden giden sembolist şâirler için kullanılmıştır. Türkiye'de de Ahmed Midhat Efendi, alışılmamış tâbirler kullandıkları ve dili bozdukları için Edebiyat-ı Cedîde yazarlarına dekadan adını takmış ve kelime o dönemde bu anlamda yazı diline getirmiştir. (MBTS, s.653)

"Edebiyat-ı Cedîde bir kelime kullanır: Dekadan. Bu, Fransız icadıdır ve Verlaine içindir denilebilir." (ED,s.224) YK. s.133; ED,s.224

Divan Edebiyatı

Türkler'in Müslümanlığı kabul etmelerinden sonra İslâm medeniyetinin bilim, inanç ve kuralları etkisinde ortaya koydukları edebiyat türü, "İslâmî Edebiyat, Yüksek Zümre Edebiyatı, Havâs Edebiyatı, Saray Edebiyatı, Enderûn Edebiyatı, Klâsik Edebiyat, Eski Edebiyat" gibi adlarla da anılan bu edebiyat en yaygın ama eksik bir kullanımla Dîvân edebiyatı adıyla anılmış ve yaygınlaşmıştır. Bunun nedeni şâirlerin manzûmelerini topladıkları eserlere Divân denilmesidir. (ADŞS, s.120)

"Beş buçuk asırlık Divan edebiyatının büyük vak'ası ve yaptığı, aruz veznini Türkçeye mal etmesidir. (ED, s.131) OATET, s.102,275; YK, s.115; EÜM, s.235, 263;YG, s.150; TM, s.167; ED, s.115,131,138,141

Divan Şâiri

İslâmî devir Türk edebiyatında aydın zümrenin meydana getirdiği edebiyatının şairi.

"Divan şairlerinden Ârif Hikmet, Leskofçalı Galib, Üsküdarlı Hakkı, Namık Kemal gibi şairlerinden farklıdır. Tam mutasavvıf değil. Çok kaside yazmaz; bendleri olmasaydı tam divan şairi, Abdülaziz devri şairi olurdu." (ED, s.159) OATET, s.95,334; ED, s.159,177

Divan Şiiri

İslâmî devir Türk edebiyatında aydın zümrenin meydana getirdiği şiir.

Tanpınar şöyle anlatıyor; "(...) bugün divan şiiri adını verdiğimiz şiirin Türk dilinden çok ayrı hususiyetleri taşıyan, ayrı kanunlara bağlı olan Farsçadan hemen hemen olduğu gibi aldığımız bir veznin, aruzun etrafında gelişmiş olmasıdır." (OATET, s.20)

"XIV üncü asırdan sonra Fars ve Arap edebiyatlarının ve bu dillerin gramerinin tesiri altında kalan ve şairden şaire çok keyfî bir şekilde bu dillerin lugatını kullanan" şiiri. "Farslardan aldığımız şekilde kullandığımız aruzla yazılan ve medrese tahsili görmüş yüksek tabakaya mahsus bir zümre edebiyatı." (EÜM, s.105) OATET, s.20,81,82,101,102,272,285,464; EÜM, s.105,146,335; YG, s.289; ED, s.160,215; MS, s.232

Edebiyat-ı Cedide

Türk edebiyatında Tanzimat'tan itibaren Batı medeniyetinin etkisi ile görülmeye başlayan bazı yenilik hareketleri Edebiyât-ı cedîde ismi ile anılmıştır. Özel olarak da Servet-i Fünûn dergisi çevresinde toplanarak bir grup teşkil eden şahısların meydana getirdiği edebiyat da de bu isimle anılmıştır.

"Edebiyat-ı Cedîde şair ve nâsirleri Fransız edebiyatının muayyen bir devrini, yahut şiirde parnas ve sembolizm, roman ve hikâyede realizm ve naturalizm (daha iyisi fikriyatıyla beraber pozitivizm) gibi merhalelerini kendilerine örnek aldıkları andan itibaren bütün mevzular bitmiş, bir kapı kapanmıştı." (YK, s.74) Hu, s.153; OATET, s.248,268,421,437; YK, s.21,24,35,47,74,76,78,79,82,90,104,105,119; EÜM, s.90, 209,284,285,288,289,290,321,335; YG, s.153; ED, s.41,44,58,63,64,70,71,80,83, 111,115,127,130,221,222,223,224,254,293; MS, s.51; TB, s.232,261

Edebiyat-ı Cedideci

Edebiyat-ı Cedide anlayışını benimseyen, Edebiyat-ı Cedide taraftarı olan kimse.

“Halit Ziya *Kırık Hayatlar*’ın mukaddimesinde ve ondan sonra bütün hatıralarında birçok Edebiyat-ı Cedîdeciler gibi bu eksikliğe sebep olarak Abdülhamit sansürünü gösterir.” (YK, s.76) YK, s.47,49,76

Ekspresyonist

Sanat alanında ekspresyonizmi benimseyen kimse veya görüş. (MBTS, s.825)

“Yazık ki büyüye kadar giden acaip tecridlerin, ekspresyonist tarafı üstün bir realizmin (Vatoz Balıkları), bir yığın bilginin, bir yığın usta terkibin, büyük bir renk sevgisi, hattâ coşkunluğu ve sarhoşluğunun bizi o kadar şaşırttığı bu serginin bütün zenginliğini burada sayamayacağım.” (YG, s.469) YG, s.469

Ekspresyonizm - Exspressionism

Sanat eserini, sanatkârın iç dünyasının dışarıya aksettirilmesi olarak tanımlayan akım, dışa vurumculuk. (MBTS, s.825)

”Bu şairin kendisine mahsus olan, o kolaylıkla izah edilemeyecek kadar keyfî dil ve kelime sevgisi, koyu ve sızlanan realizmi, çok basit kırık çizgilerle elde ettiği ekspresyonizmi onun eserini öbürlerinden kuvvetle ayırıyordu.” (EÜM, s.117) EÜM, s.114,117;YG, s.448; TM, s.152,169; AK, s.112

Empresiyonist - İmpressioniste

Sanat, edebiyat ve felsefede empresyonizmi benimseyen kimse veya görüş, izlenimci. (MBTS, s.849)

“Birer impressionist resim etütlerine benzeyen bu şiirlerde Hâsim, eşyadaki gizli mutabakatları yakalayan, tabiatın cevherini sızdıran bir şairdir.” (EÜM, s.296) YK, s.106,133; EÜM, s.73,296,499; YG, s.452; TM, s.65,122,146; ED, s.263; TB, s.102

Empresiyonizm

Sanat ve edebiyatta, soyut değer ve istidlâlleri dikkate almadan sâdece duygular ve onların getirdiği izlenimlerle eser vermeyi amaç edinen metot veya teori, izlenimcilik. (MBTS, s.849)

"Hiçbir gaye göstermeksizin, yalnız gergin bir şuurun bir nevi oyununu temsil eden bu minicik kitap, "Sanat için sanat" tezini "empresiyonizm" tezine yaklaştıran bir muvaffakiyettir." (EÜM, s.388) YK, s.82; EÜM, s.388; TM, s.229; TB, s.52,102

Eski Edebiyat

bk. Divan Edebiyatı

Tanpınar'a göre "Eski edebiyatımız dil bakımından aralarında hiçbir yakınlık bulunmayan, zaman itibarıyla aynı çağ içinde muayyen fasılalarla teşekkül etmiş iki edebiyatın, Arap ve Fars edebiyatlarının kuvvetli tesirleri altında müşterek medeniyetin son yaratıcı büyük halkası olarak teşekkül" eden edebiyattır. (OATET, s.19) OATET, s.16,19,11,27,28,37,38,45,99,184,187,259,260,273,279,380,381,541; YK, s.46,64,69,96,117; EÜM, s.67,76,92,121,139,140,211,226,284,289,320,324, 477; ED, s.41,51,52,53,54,58,85,87,90,93,117,124,159,162,163,169,172,197,201, 205,209,226,233,268,269,270,273,281,283,287,288,294

Eski Nesir

Divan edebiyatında düz yazı.

"Eski nesrin çok defa lüzumsuz bir yığın sanat veya şakada kalmasının ve tarih gibi çok zengin bir müşahede kaynağına dayanan taraflarında bile genişleyememesinin hakikî sebebi kültürün insana ayırdığı sahanın darlığıdır." (OATET, s.45) OATET, s.45,46,96,447,117,122,167,168,179,180,301,307,318,447; YK, s.69,104; EÜM, s.60,167,199,200,210,215,243

Eski Şiir

bk. Divan Şiiri

“Eski şiir Fars edebiyatından yalnız kelime zevki ve hayal sistemini almaz; onun yarı tarihî ve çok İslâmlaşmış mitolojisini, imparatorluğun şartları ve tarihi ile biraz daha genişleyen coğrafyasını da alır.” (OATET, s.22)

“Bütün renkler ve kıyaslar, bütün parıltılar bir mozaiğin hazır unsurları gibi gelirler ve terkibe girerler. İşte bu hazır unsurlarla kendisini anlatmak, söylemek istediğini söylemek, ki eski şiirin belli başlı hususiyetidir, şark muhayyilesinin hem zayıf tarafını, hem de şaşırtıcı çekiciliğini verir.” (OATET, s.33)

“Eski şiirimiz bir estetiğin emrinde olan bir üslûptu.” (EÜM, s.183)

“Eski şiirimizin belli başlı hususiyeti işte buradadır. Daima asırlar içinde devam eden geniş müsabaka, yüksek bir teknik ve ifade oyunu olarak kalmasında, iddialardan kendisini çekebilmesindedir.” (EÜM, s.185)

“Eski şiirde mevzu şekilden ibarettir; her şeyi o tahdit eder. Kafiye, vezin, örnek olarak dışarıdan alınan eser veyahut ses...” (EÜM, s.186) BŞ, s.156; Hu, s.148; OATET, s.21,22,24,26,28,29,31,32,33,34,35,36,37,38,46,83,86,87,88,90,93,94,97,99,101,130,181,184,185,187,201,233,234,237,241,242,245,246,248,249,250,252,253,254,255,272,274,286,294,296,313,334,336,341,366,380,382,395,456,467,491,533,539,540,541; YK, s.20,28,50,65,66,69,73,88,103,106,107,109,111,115,116,118,119,120,121,122,131,133,136,137,140,157,160,164; EÜM, s.26,73,95,112,139,142,146,148,151,152,154,155,159,161,162,164,183,184,185,186,187,188,189,190,200,218,236,242,243,245,253,321,323,332,333,335,347,348,350,364,435,440,455; YG, s.45,115,326,330,336,350,381,443; TM, s.259,273; ED, s.52,53,84,87,88,90,94,102,113,115,161,162,170,182,192,197,199,205,208,219,268,282,283,288,292,293; MS, s.50,51,52,53,88,170,200,231,232,239; TB, s.22,281

Fecr-i Ati

1908’den sonra edebî faaliyette bulunan gençlerin oluşturdukları grup. Türk edebiyatında ilk beyannameyi bu grup yayımlamıştır.

“1908 inkılâbının hemen ertesinde aynı neslin içinde muvazi hareketler gibi olan bu tepkilere kendilerinden sonra gelen neslin hareketi karışır. Fecr-i Âti beyannamesi Edebiyat-ı Cedîde’ye karşı gizli ve hürmetkâr ithamlardan ileriye gitmez.” (YK, s.82)

“Bu iki kutbun dışında, bu senelerin edebiyat panoramasında İstanbul’da 1909da kurulan Fecr-i Âti grubu ile Selânik’de Genç Kalemler mecmuasını çıkaran gençler mühim bir yer tutar. Pek az devam eden Fecr-i Âti cénacle’inin edebiyatımızda, bazı garplı örnekler (şiirde sembolistler, hikâyede Maupassant, tiyatroda İbsen) teklifinden başka rol oynadığı iddia edilemez.” (EÜM, s.108) OATET, s.244,527; YK, s.82,84,90; EÜM, s.74,108,123; ED, s.44,80,220,222,253

Fecr-i Ati’ci

Fecr-i Ati’ye mensup olan kimse.

“Fecr-i Âtî’ciler sembolist şiiri, İbsen’i ve şimal tiyatrosunu seviyorlardı; yani romantizmi, Fransa’da yapılan bu aksülameli benimsiyorlar.” (ED, s.44) ED, s.44

İntimizm - İntimiste

İçtencilik. İnsan ruhunun gizli kalmış yönlerini, duygularını anlatmaya çalışan edebiyat çığırı. (TDEA, c.4, s.401)

“Kutsi’nin birkaç intimiste denecek manzumesi yok değildir, fakat bu kadarcığı herkeste, hattâ Nurullah’ın o kadar fazla sevdiği bizzat Verlaine’de bile bulunur.” (MS, s.249) OATET, s.432,434,438,441; EÜM, s.116; MS, s.249;

Klasik

Tanpınar şöyle anlatıyor; “Klasik nedir? Latince *classsicus* kelimesi başlangıçta seçme mânasına gelirdi. Bu mâna zamanla biraz gelişerek sınıflarda Latince ve Yunancayı lâyıkıyla öğretmek ve iyi yazmak için okutulan örnek eserlere denildi. Bugün kullandığımız klasik kelimesi her iki mânasını muhafaza eder. Evvelâ Fransız şiirinin ve edebiyatının muayyen bir devrinde, Yunan ve Latin eserlerini

mükemmeliyet ve saflığında örnek akan on yedinci asrın muayyen bir devri için kullanılır. Aristo'nun *Poetia*'sı ve onu devam ettiren Horace'ın tesbit ettiği kaideler içinde Fransız medeniyetinin kemalini bulduğu bir devirde –Richelieu, Mazarin ve XIV. Louis devirleri- vücuda gelen bu eserlerde kadîm medeniyet muharrirlerinin tesiri, hatta büyük mânada taklidi başta gelir. Bununla beraber Fransız klasizmi sadece bu tesir değildir. Aristo'ya, Boileau'nun ve ondan evvel gelen nazariyecilerin fikirleri ilâve edildiği gibi, Fransız monarşisinin en yüksek noktasına vardığı devrin kendisinin de zevkte, dilde kurduğu ideal hadlerin de payı vardır. İçten bakılınca klasik edebiyat, fertten ziyade umumînin üstünde duran, her türlü ihtirasa karşı aklın müeyyidelerini çıkaran (Descartes), insan kaderi karşısında ne bu kaderin acılığını ne de insanı gözden kaçırmayan bir rıza ile, eserin kendisine ve dilde, asalet ve mükemmeliyeti, bütünlük fikrini arayan eserdir. Bu klasiğin kendi içindeki tarifidir. (YK, s.112)

"Klasik, insanla münasebette, ferdîden ziyade umumîdir. Kaide ve şartlara uygundur. Dili örneklere göre işler. Sonuncu cümlede bilhassa bu kaideler ve mükemmellik fikri üzerinde durur. Klasiğin yine etimolojiye dayanan ikinci tarifi, yani bütün insanlıkça kabul edilmiş merhale –eser mânası- her eser evvelâ kendi dilinde kazanılmış bir zafer olacağına göre- bu mükemmellik fikrine kendiliğinden bağlıdır." (YK, s.113)

"Klasik ve romantik tabirleri Türk edebiyatı için kullanmak doğru değildir. İlk çağ, Ortaçağ vs. Avrupa'ya has bir tabir olduğu gibi bunlar da oraya hastır." (ED, s.287)
BŞ; s.52,56; OATET, s.20,82,90,101,102,104,183,193,244,247,261,308,319,343, 376,469,481,505,506,507,510; YK, s.37,55,61,69,95,101,102,111,112,113,114,115, 116,117,118,120,132; EÜM, s.107,115,119,128,140,142,148,156,159,215,317,359, 360,366,406,439; YG, s.313,337,347; ED, s.82,84,87,88,113,138,141,161,239,270, 287,288,289,290; MS, s.29,89; TB, s.32,281

Klasisizm
XVII. yüzyılda Fransız yazarlarının eski Yunan ve Roma edebiyatından ilham alarak meydana getirdikleri edebî akım. (MBTS, s.1719)

“Edebiyat-ı Cedîde ve klasisizmin ilk devresi hep taklittir.” (ED, s.83) YK, s.61,65,113; ED, s.83,232,239,240,286

Lettrisme

Anlamsız sözdizimine dayanan şiir akımı. (FONO, s.408)

“Biraz evvelki nesilden Âsaf Hâlet Çelebi’yi de bizde lettrisme ile karışık bir çeşit sürrealizmi deneyen bir şair olması itibariyle sayalım.” (EÜM, s.120) EÜM, s.120

Mistisizm

İlahi varlığı sezgi yoluyla kavrama, sırrîlik, sırriye, gizemcilik. Tasavvuf karşılığı olarak da kullanılmaktadır. (ATDETS, s.236)

“Mistisizm bile bizde bir çeşni almıştır. Ekseri şair, başka şey olmadığı için mistisizmi benimsemiştir. Halk, sistemli mistisizmi benimsemedi; Yunus gibi sistemi olmayan mistikleri kabul etti.” (ED, s.96) BŞ, s.73,85,153; YK, s.70,93; EÜM, s.115,364,381; ED, s.60,95,96,254; MS, s.154; TB, s.147

Natüralizm

En büyük temsilcisi Emile Zola olan ve pozitif ilmin metot ve sonuçlarını sanata uygulayarak gerçeği bütün âdî yanları da dâhil olmak üzere olduğu gibi aksettirmeyi amaç edinen sanat akımı. (MBTS, s.2308)

“Romanlarında naturalizmden sık sık bahsettiği için kâh Zola’ya kâh Blzac’a benzetilerek Edebiyat-ı Cedîde karşısına çıkılan Hüseyin Rahmi romanı, istenirse şüphesiz daha muvaffakiyetli görülebilir.” (YK, s.79) YK, s.74,78,79,80,83; EÜM, s.78; ED, s.107

Natüralist

Natüralizmi benimseyen kimse veya eser. (MBTS, s.2308)

“Voltaire ve Victor Hugo hakkındaki iki denemesiyle Türk romanını natüralist örneklere açan Beşir Fuad Bey’in belki de bu buhran yüzünden intihar ettiğini ve bir çeşit bilgi mistiği ile cesedini Tıbbiye Mektebi’ne hediye ettiğini burada zikredelim.” (EÜM, s.107) TM, s.122; EÜM, s.107

Neoklasik

Klasik dönemden sonra ortaya çıktığı halde klasik görüşe bağlı sanatkâr, sanat eseri.

“Yahya Kemal’e klasik veya neoklasik deyişimizin sebebi Tanzimat’tan beri gelen nesillerde olduğu gibi eski şiirden ayrılma, uzaklaşma imkânları arayacağı yerde, onun arasından, ona yaklaşma çareleri arayarak eserini vücuda getirmesinde, hatta eski dilde yazdıklarında onu kendi bütünlüğünde yenilemesindedir.” (YK, s.69) YK, s.47,56,69,120; EÜM, s.438

Neoklasisizm – Neo-classicisme

Yeni klasisizm anlayışı, yeni klasikçilik. Sembolizm’in aşırı serbestlik ve kapalılığına bir tepki olarak ortaya çıkan; aklın üstünlüğünü, klasik türlerden ve Yunan mitolojisinden yararlanmayı amaç edinen sanat ve edebiyat akımıdır. (ATDETS, s.256)

“Jean Moréas’nın adını koyduğu ve nazariyesini yaptığı *sembolisme*den sonra bizzat kapısını açtığı ve o kadar yenilik arasında Fransız dehasını ayıklayıp benimseyen ve onunla kendi nostaljik ruhunu anlatan neoklasisizmi...” (YK, s.20) YK, s.20,46,55, 56,58,65,86; EÜM, s.112,323; ED, s.82,192,262,264,293; MS, s.51

Parnas (Parnasse) - Parnasizim

XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra Fransız şâirleri tarafından romantizmin aşırı duygululuk ve içe dönüklüğüne karşı bir tepki olarak dış dünyayı realist bir gözle anlatan, şekil güzelliğine büyük önem veren şiir akımı. (MBTS, s.2464)

“Parnas hareketi XIX. asırdaki romantizmin havuz ve cedvele girişidir...Parnas, evvelâ “ben” kelimesine aksülamel yaptı ki bu parnasın ilk koludur. Şiir resme ve

heykele meyleder." (ED, s.76) YK, s.68,74,82,83,84,119; EÜM, s.268,396; ED, s.53, 72,76,77,80,88,107,181,223; MS, s.38; TB, s.292

Parnas Şâiri

bk. Parnasyen

Parnasyen (Parnassiene)

Parnas akımına bağlı (şâir). (MBTS, s.2464)

"Yahya Kemal Bey Fransız parnasyen ve sembolistlerinin Türk şiirine olan büyük tesirlerini işaret etmiş ve Türk şiirinin bu tesirden ancak Rönesans tarihi olan 1912 senesinde kurtulduğunu söylemiştir." (YK, s.24) YK, s.68,119; EÜM, s.359;ED, s.80; MS, s.24

Realizm

Çevreyi, toplumu, insanı, eşyayı ve olayları güzel veya çirkin taraflarıyla, olduğu gibi anlatan edebiyat akımıdır. 19. yüzyılın ikinci yarısında Romantizm akımına tepki olarak doğmuştur. (ATDETS, s.281)

"1850'den sonra, realizm diye romanın ikinci merhalesi başlar. Belli başlı roman, Flaubert'ın eseridir." (ED, s.29) OATET, s.266,270,442,504,534; YK, s.21,74,78,83; EÜM, s.65,74,78,107,126,268; ED, s.25,28,29,31,37,72,138,181,223,240

Realist

Realizmle ilgili veya realizm akımına bağlı olan.

"İçtimaî hamlesinde ve tarih tecrübesinde romantik olan Namık Kemal, Hugo'ya olan bütün hayranlığına rağmen realist roman ve tezli tiyatronun tesiri altındaydı ve galiba "edebiyat-ı hakikiye" dediği şey buydu." (YK, s.96) Hu, s.108; OATET, s.270,441,504; YK, s.96; EÜM, s.48,107,121,284; ED, s.28,29,69; MS, s.182,183

Romantik

Romantizmle ilgili veya romantizm akımını benimsemiş yazar.

"Ferdî hislere açılmasını romantiklerden öğrenen yeni şiir için ölüm, en tabiî ilham mevzularından biri olacaktı." (OATET, s.251) OATET, s.144,250,251,252,274,350, 369,420,432,444,477,505; YK, s.72,96,101,112,117,118; EÜM, s.107,253,498; YG, s.258,271; TM, s.46,121; ED, s.31,36,100,102,107,108,128,181,189,200,204,232, 236,289; TB, s.111,292

Romantizm

XIII. yüzyıl sonu ve XIX. yüzyıl başında Avrupa'da ortaya çıkan, o zamana kadar alışılmış kalıpları reddederek ferdin yaratıcı gücünü ön plana çıkaran, duygu ve hayâle aşırı derecede yer veren sanat akımı. (MBTS, s.2595)

"Sefalet, terkedilmiş kadın, ümitlerinde aldatılış kız, hattâ veremli hasta, XIX. asır ortalarında, romantizmin serpintisi olan edebiyatlarda mühim bir yer tutar." (OATET, s.270) OATET, s.100,253,270,359,369,371,397,434,438,466,481,505,542; YK, s.45,49,55,56,64,91,92,93,95,96,100,101,111,112,118,130; EÜM, s.78,97,98, 107,110,265,350,359,381,388,498; ED, s.20,23,25,26,27,28,29,31,36,40,44,56,76,96, 97,110,111,112,128,137,191,195,200,207,212,223,224,232,244,264,269,270,278,286 ,287,289,290; MS, s.62,272; TB, s.84,171,275,292

Sembolist

Sembolizmle ilgili veya sembolizm akımına mensup veya taraftar (kimse), simgeci.

"Sembolistlerin ve onlarla beraber Hâşim'in anladığı bir tarzda kelimeciliği, hemen her şairde az çok tesadüf edilen seçme titizliği ile karıştırmamalıdır." (EÜM, s.298) YK, s.20,26,75,82,90,104,133,135,165; EÜM, s.108,114,179,268,297,320,359; ED, s.44,76,80,82,88,102,131,210,221,231,255,264; MS, s.24; TB, s.221

Sembolizm

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Fransa'da ortaya çıkan, sanat eserinde gerçeğin olduğu gibi aktarılması, duygu ve düşüncelerin tasvîri yerine semboller kullanılarak ve kelimenin anlamından değil âhenginden faydalanılarak okuyucunun gönlünde bir heyecan uyandırma, duygu ve düşüncelerin bütün inceliklerini bu yolla okuyucuya duyurabilme yolunu tutan akım, simgecilik. (MBTS, s.2725)

"Sembolizmde dinamik bir teksif olmasına rağmen ilk göze çarpan *rêve* (rüya) idi, yani eşyanın kendisi ile değil ondan sızan hâletlerle karşılaşıyorduk." (ED, s.223)
YK, s.2037,54,56,69,74,82,85,96,123,162; EÜM, s.119,128,137,296,297,469; ED, s.53,76,77,94,208,210,211,212,221,223,224,225,263,264,267

Servet-i Fünûn

bk. Servet-i Fünûm Edebiyatı

"Servet-i Fünun, ikinci derecede birkaç unsurunun getirdiği dağınıklık manzarasına rağmen edebiyatımızda ilk defa rastlanan şekilde tam bir taazzuvdu." (YK, s.74) BŞ, s.171; OATET, s.101,147,231,311,427,429,438,445,491,527; YK, s.43,74,75,78,82, 83,84,85,87,89,102,104,123; EÜM, s.91,109,122,254,255,266,271,272,288,319,403, 404,407,424,425; YG, s.157,286,301,310,325; ED, s.37,41,63,79,208; MS, s.51,170

Servet-i Fünûn Edebiyatı

1896-1901 yılları arasında Servet-i Fünun adlı derginin etrafında, edebiyatın yenileşmesi yolunda, bir araya gelen gençlerin başlattıkları ve savundukları edebî hareket ve bu edebî hareketin yarattığı edebiyat. Edebiyat-ı Cedîde diye de anılır. (TDEA, c,7, s.528)

"Yahya Kemal 1903'te Avrupa'ya kaçtığı zaman, Servet-i Fünun edebiyatının tesiri altında, aruzu az çok ustalıkla kullanan genç bir edebiyat meraklısıydı. (YK, s.65) OATET, s.270,428,438,439; YK, s.65

Servet-i Fünuncu

Servet-i Fünûn topluluğun düşüncesini benimseyen.

"Yahya Kemal bize yeninin kapısını açan insanlardan biridir. Bunu Servet-i Fünuncular gibi mutlak bir inkârın arasından yapmaması belki de en büyük mazhariyetidir." (YG, s.381) YK, s.48,74; EÜM, s.272; YG, s.381; ED, s.74,208; MS, s.190

Sürrealizm

20. yüzyılın başlarında Fransa'da ortaya çıkan bir edebiyat ve sanat akımdır. Kurucusu André Bretone'dur. Bilinçaltına, rüyaya, hayallere önem veren Sürrealizm, bir yönüyle Dadaizm'in izleri üzerine kurulmuştur. Temel düşüncesi; bilinçaltındakilerin ortaya çıkarılması (çağrışım) ve ahlak kurallarını, mantığı, gelenekleri, görenekleri dikkate almadan akla geleni yazma (otomatik yazı) şeklinde özetlenebilir. (ATDETS, s.313)

"Sürrealizm gibi cereyanlara ve o senelerin başka modern hareketlerine fazla alâkası olmamakla beraber, günün Fransız edebiyatını bir tarafından olsa da yakından takip ediyordu." (EÜM, s.438) YK, s.63; EÜM, s.120,126,438,464; YG, s.62,335; TM, s.180; ED, s.217; MS, s.162

Sürrealist

Sürrealizm akımına bağlı olan.

"Rimbaud, eşyanın diğer tarafını görmek isteyen bir tiptir. Onlar, sürrealistler, aklın çerçevesini yıkmak, tedâileri otomatik hale getirmek isterler." (ED, s.219) EÜM, s.115,120,126,376,506; ED, s.219

Yeni (Türk) Edebiyat

Tanzimat'tan sonraki dönemde şekillenmeye, eserler görünmeye başlayan Avrupa tarzı Türk edebiyatı.

“Yeni Türk edebiyatını kurmak için gayret eden ilk iki neslin (1825 ve 1840 sıralarında doğanlar: Şinasî, Ziya Paşa, Namık Kemal) zevk ve gayretleri hemen hemen aynıdır. Bu iki neslin ikisi de XVII nci asır Fransız klâsikleriyle beraber, XVIII inci asır Fransız filozoflarını ve gene Fransız romantiklerini okumuşlardır. Kendilerinden sonra gelen 1850 nesli ile beraber vücuda getirdikleri edebiyatta, şiir ve tiyatroda az çok romantizme bağlı göründükleri halde hikâyede daha ziyade sırrını lâyıkıyla çözemedikleri realizme yaklaşmak isterler. Bununla beraber asıl yaptıkları iş Türkçenin genişlemesi ve insanın değişmesi olmuştur.” (EÜM, s.107) OATET, s.151,183,232,237,252,266,271,274,362,381,393,405,418,431,446,447; YK, s.43; EÜM, s.107,111,121,126,236,252,253,443; MS, s.199; ED, s.174

Yeni Nesir

Batı edebiyatı tesirinde gelişen Türk nesri.

“Yeni nesirle ve yeni nevilerle açılmaya çalıştığımız bu haricî âlemde Nâmık Kemal bize tabiatı, Ahmed Midhat Efendi ehlî hayatı vermeye çalışırlar.” (OATET, s.272) OATET, s.253,272,397,399; ED, s.176

Yeni Şiir

Batı edebiyatı etkisinde gelişen Türk şiiri.

“Eski şiiri kapatmakla, yahut hayatın dışına atmakla kalmaz, “İlâhî”si ile, Lamartine tercümesi ve masalı ile, öbür tecrübeleriyle yeni şiirin kapısını açar.” (OATET, s.201) OATET, s.101,181,201,242,243,249,250,251,255,334,339,341,446, 454; YK, s.66,68,120,156; EÜM, s.435; YG, s.132,327; MS, s.200

Yüksek (Zümre) Edebiyatı

Divan edebiyatına verilen isimlerden biri.

“Saz şairleri ve zümre edebiyatları, bizde çok belirli bir kültü ikiliğine dayanmakla beraber, aşağı yukarı her edebiyatta rastlanan bir vâkıadır.” (YK, s.111) YK, s.95, 108,111; EÜM, s.105; MS, s.217; ED, s.288

Zümre Şiiri

Edebiyatta yüzyıllar içinde oluşan zümre ve grupların şiiri.

"Yahya Kamal'in büyük mazhariyeti, eski şiirin ve oradan hareket ederek zümre şiirlerinin asıl hususiyetini veren, bize ait lirizmin esası olan bu sesi bulmasıdır." (YK, s.118) YK, s.110,118

IV. BÖLÜM
ŞİİR TERİMLERİ

Anjanbman - Anjanbıman
Şiirde cümle sonunun bir mısrada tamamlanmayıp diğer mısraa geçmesi.

"Hattâ daha ileriye gider, nahiv unsurları birbirine geçmiş, anjanbımanlı mısralarla beyit telakkisini değiştirdiği gibi romantizminin bazı hususiyetlerini de verir." (OATET, s.465) OATET, s.465;YK, s.106

Aruz
Hecelerin uzunluğu ve kısalığı, kapalı ve açık oluşu esâsına dayanan nazım ölçüsü. Bu vezinden bahseden ilmin adı. (MBTS, s.173)

"Aruzdan kelimeleri istif edebildiği, kaynaştığı için vazgeçemez. Kelimeye hem bükülüş karakterini verdi, hem de ince işleme zevkini getirdi." (ED, s.105) OATET, s.20,21,22,28,36,86,87,90,101,102,104,183,184,238,246,247,248,262,274,276,286,337,430,461,467,480,490,529,530,539,540; YK, s.20,24,31,32,65,66,71,72,73,76,102,106,109,110,117,118,147; EÜM, s.75,105,112,115,117,119,140,141,146,147,149,152,160,162,270,310,319,320,364,396,397,438,466; YG, s.45,298,313,316; ED, s.82,85,103,105,113,141,173,207,208,215,216,287; MS, s.153,159,178,199,237; TB, s.101

Aruz Dili
Aruz vezninin kurallarına uygun dil.

"(...) bir aruz şairi olan Bayburtlu Zihnî, sadece bu vezinle yazdığı şiirlerle kalsaydı, oldukça muntazam klasik tahsiline, aruz diline sahip oluşuna ve çeşitli eserlerine rağmen şüphesiz bugün pek az hatırlanırdı." (OATET, s.103) OATET, s.103

Aruz Mısraı
Aruz vezninde yazılan mısralar.

"Hakikat şudur ki divan şiirinin bir bakıma göre asıl yaratıcı dehası olan ve asırlar boyunca bütün gelişmeyi etrafında toplayan aruz mısra, Şeyh Galib ile Avni Bey

arasında çok şaşırtıcı bir acemiliğe kendiliğinden düşe." (OATET, s.82) OATET, s.82,181; EÜM, s.269,396

Aruz Şâiri
Aruz vezniyle şiir yazan.

"Hakikatte vezin meselesini, ilk Türkçe aruz şairi Yahya Kemal halleder." (OATET, s.248) OATET, s.103,248; EÜM, s.425

Aruz Şiiri
Aruz vezniyle yazılan şiir.

"Böylece saz şiiri, aruz şiirden daha evvel, velev bir aksülamel zaviyesinden olsa bile, cemiyet meselelerine açılmış olur"(OATET, s.102) OATET, s.102,107; YK, s.102

Aruz Vezni
Şiirde hecelerin uzunluk-kısalık (açıklık-kapalılık) esasına dayanan bir vezin. (ATDETS, s.33)

"Edebiyat-ı Cedide, Tanzimat artıklarıyla beraber aruz veznini bir çeşit ahenk makinesi addediyor ve her şeyi onun hususiyetlerinden bekliyordu." (YK, s.24) OATET, s.20,81,382,457; YK, s.24; EÜM, s.105,109,113,128; ED, s.131; MS, s.200

Asonans - Assonance
Yarım kafiye. Şiirde aynı seslilerin tekrar edilmesi ile meydana gelen ses oyunu. Vurguyu taşıyan aynı sesin tekrarı ile elde edilir. (TDEA, c.1, s.180)

"Hattâ, "âlem-i hayâl ve hazret-i hayâl" terkiplerini kafiye gibi kullanmak suretiyle assonance tecrübesi de yapması o kadar mühim değildir." (OATET, s.244) OATET, s.244

Aşk Şiiri
Konusu aşk olan şiir.

"*Rübâb*'ın aşk şiirleri, hiçbir fevkalâdelik taşımadan güzel ve şâyân-ı dikkat olan manzumelerdir." (EÜM, s.273) OATET, s.106,433,434,477; EÜM, s.273; ED, s.94

Atmosfer şiiri

Bir atmosfer, hava dünya yaratan şiir.

"Bu manzumenin en büyük hususiyeti bir atmosfer şiiri olmasıdır." (EÜM, s.328) EÜM, s.328

Bent beyti

Kâfiyeleri değişik birkaç bölümden meydana gelen bir manzûmenin her kısmının sonunda aynen tekrar edilen veya diğer beyitlerle aynı kâfiyeyi taşıyan beyit. (MBTS, s.331)

"Ana kafiyeyi tekrar eden mısraı veya bend beytini geriye atmak suretiyle elde edilen bu nisbî hürriyet Şeyhî'den ve Necât!i Bey'den başlayarak Fuzûlî, Bâkî, Rûhî, Nev'î, Nâilî ve Nâbî'ye, Galib'e, hattâ kaside ve şarkıda Nedimê çok yeni imkânlar ve buudlar kazandırmıştır." (OATET,s .37) OATET, s.37,293; EÜM,s.150,161

Beyit

Aynı vezinde iki mısradan meydana gelen bir nazım birimi. (DİA, c.6, s.66)

"Her edebiyat mısraa dayanır; daima bir mısra yazan, bir mısraı kalabilen, şairdir. Bizde her beyit, bir büyük kilit gibi hazineyi kapatıyor." (ED, s.53) BŞ, s.20. 27,28,43,55,66,86,87,88,104,150,152,154,160,180,181,184,191,196,197; Hu, s.49, 50,150,151,154,165,166,182,211,259,266,267,378; OATET, s.22,29,30,31,32,33,34, 36,37,38,45,82,84,86,87,88,89,92,93,94,97,98,99,101,104,105,137,145,174,180,182, 183,184,186,187,191,193,198,235,236,237,238,239,240,245,246,254,255,287,288,29 0,292,294,295,296,297,309,316,335,336,340,341,342,371,380,381,396,431,435,439, 455,466,467,468,475,479,486,487,490,491,492,493,494,496,497,524,535,537,540; YK, s.30,31,34,40,72,106,107,108,109,117,123,126,127,128,130,131,132,133,134,

135,136,137,138,139,140,141,142,143,144,146,147,148,149,150,151,152,154,158,159,161,162,164,165; EÜM, s.136,146,147,149,153,159,160,163,174,175,176,183,184,188,189,190,191,234,249,261,322,330,338,340,345,346,347,348,350,351,354,364,393,397,399,400,408,430,437,441,453,485,509,511; YG, s.155,182,218,223,352,378; SD, s.194; TM, s.27,39,40,224; MB, s.143; Hi, s.84; AK, s.83,211; ED, s.52,53,78,83,84,89,164,165,167,205,268,294; MS, s.33,52,55,88,170,247; TB, s.23,116,167,227,278,287,328

Cinâs

Anlamları ayrı, yazılış veya söylenişleri birbirinin aynı yâhut benzeri olan iki kelimenin bir ibârede(mısrâ veya beyitte) kullanılması yoluyle yapılan söz sanatı. (MBTS, s.496)

"Eskilerce o kadar beğenilen cinas sanatı –bütün Arap belâgatçılarında bu sanata dair düşüncelere rast geliriz- her türlü şakaya ve şüpheli mânâya imkân vermesi dolayısıyla çok defa aksülamelin mekanizmasını temin ediyordu." (OATET, s.27) OATET, s.27,36,167,180; EÜM, s.140,454; YG, s.316

Cinâs Sanatı

bk. Cinas

Chanson - Şanson

Fransız edebiyatında bestelenmek için kıtâlar halinde yazılmış manzûme ve böyle manzûmelerin bestesi. (MBTS, s.2909)

"Fransız şiirinin de büyük macerası chanson'lardan Verlaine ve Valéry'e gelmesidir." (ED, s.131) ED, s.131

Cülûsiye

Şâirlerin bir pâdişâha tahta çıkması dolayısıyle yazdıkları şiir. (MBTS, s.505)

“(...) Abdülaziz’e muhtelif vesilelerle sunduğu kasideker, cülûsiyeler, tarih manzumeleri, şarkılar, şairine hiçbir şey ilâve etmeyen, ölü doğmuş eserlerdir.” (OATET, s.286) OATET, s.286; ED, s.80

Çapraz Kafiye

Peşpeşe takip eden mısralarda kafiye olarak a b a b düzeninin bulunduğu manzume.

“Öyle ki aralarında müzdevic kafiyeli beyitler bulunan bu çapraz kafiyeli kıt’alara artık müseddes denemeyeceği gibi, muhtevası itibarıyla da manzumeye yeni demek güçtür.” (OATET, s.245) OATET, s.244,245,246

Derûnî Ahenk / İç ahengi

Şiirde kelimelerin sesiyle oluşturulan ahenkte, şiirin bütününde hakim olan anlamı ses olarak verme. Kelimelerin şiir içinde sağladığı müzikalite. Tevfik Fikret’in *Yağmur* şiirinde kelimenin ahengi bize yağmurun sesini verir.

“Sözün kendi mükemmeliğiyle yetinemeyenler, şiiri bir iç ahenginde ve kendi lezzetlerinde aramayanlar daima ıztırabı, onun muhayyilemizdeki sihirli tesirini tercih ederler.” (EÜM, s.142) YK, s.30; EÜM, s.112,142,155; ED, s.225

Destanî Şiir

Tarihi bir olay hakkında veya savaş, kahramanlık, yiğitlik, vatan sevgisi konularında destansı ve coşkulu bir anlatımla yazılan şiir. Epik şiir.

“Destanî şiir, edebiyatımızın büyük noksanıdır. Aşağı yukarı Nef’i’den başka destanî unsur kullanan şairimiz hemen hemen yoktur.” (EÜM, s.325) EÜM, s.325; ED, s.103

Din Şâiri / Dinî Şair

Dinî şiirler yazan.

“Akif hiçbir zaman büyük bir din şairi de olamamıştır çünkü onda büyük din şairlerinin farikası olan mistik hamle yoktur.” (MS, s.154) OATET, s.235; MS, s.154

Dinî Şiir

Konusu din olan şiir.

"Dinî şiirin büyük temlerinden birini Kerbelâ mersiyelerinin teşkil ettiği İslâm edebiyatlarında, kitâbe-i seng-i mezar, ölüm tarihi gibi âdeta müstakil bir nevi bile doğuran mersiye şiirine garptan daha fazla tesadüf edildiğini ve şarkın daima teessürî unsura şiirin büyük kaynaklarından biri gibi baktığını biliyoruz." (OATET, s.481) OATET, s.250,251,253,432, 481; ED, s.159

Dörtlük

Halk ve Âşık edebiyatlarında dört mısradan meydana gelen nazım birimi. Halk ve Âşık edebiyatı nazım şekillerinin hemen ekserisi millî nazım birimi olarak kabul edilen dörtlük ile söylenmiştir. (TDEA, c.2, s.378)

"İslâmlaşma devri şairlerinin hecenin *dörtlüklerine* benzeterek kullandıkları "Fâilâtün" gibi vezinler ve yine bugün kullandığımız (6+5)'in bir başka şekli olan(3+3+3+2)'nin muâdili *Şehnâme* vezni ile yapılan tecrübeler (Kutadgu Bilig), şiir dilimizin, etrafında döneceği ve teşekkül edeceği mihverin başlangıcıdır." (OATET, s.20) OATET, s.20,244,246

Düz Beyit

Uzun bir manzumede dörtlüklerin veya bentlerin arasında bulunan ve kendi içinde kafiyeli olan beyit.

"Beşinci faslın ikinci meclisinde muhtelif ağızlara taksim edilmiş aynı kafiyede dörtlüklerle onların aralarında bulunan düz beyitlerden yapılmış bu uzunca konuşma Hâmid'in sanatını ilerde o kadar tehlikeye koyacak olan manzum tiyatro dilini ve nazım şeklini, içinde muhtelif korolar da bulunmak üzere denediği ilk eserdir." OATET, s.246; YK, s.109; TB, s.227

Düz Kafiye

Mısraların son sesleri esas alınarak yapılan kafiye düzeninde, her beytin mısralarının kendi arasında kafiyeli olması esasına dayanan, nazım şekli. “aa, bb, cc...” şeklinde olan kafiye çeşididir.

“Filhakika, öteden beri mevcut olan mesnevî şeklindeki manzumeyi muayyen ve dar vezinlerin çerçevesinden çıkarak, daha geniş mısralarla söylenmiş düz kafiyeli şiir hâline sokan odur.” (OATET, s.182) OATET, s.182,245

Elégie

Acı ve kutsal bir sevginin uyandırdığı acıklı duyguları anlatan lirik manzume.

“Bu kıvamsız élégie de bittabi Hâmid’den evveldir. *Ölü* ile *Hacle*’yi yazarken bu manzumenin şeklini belki de hatırlamıştır" (OATET, s.431) OATET, s.431

Epik - Epique

Şiir şeklinde kahramanlık olaylarını anlatan, canlandıran edebî tür. Epope ile ilgili, destanî. Edebiyat tarihinin hemen en eski tür. (TDEA, c.3, s.54)

“Selim-i Evvel” kasidesinde ise falan veya filan şairden ziyade eskinin dehası bu işi görür ve onu bir çeşit mükemmele ve hatta edebiyatımızda az bulunan şey, epiğe eriştirir.” (YK, s.71) YK, s.53,67,71,162; EÜM, s.30,172; ED, s.103,237

Epik Şâir

Epik şiiri yazan.

“Eserinde, eski âleme, ölümün hazırladığı zeminden hareket etmiş olabileceği gibi epik şair sıfatıyla da yine teessürî hayatındaki başlangıç noktasından dünyaya açılmış olması çok mümkündür.” (YK, s.154) YK, s.154,165

Epik Şiir - Epique Poesie

Tarihi bir olay hakkında veya savaş, kahramanlık, yiğitlik, vatan sevgisi konularında destansı ve coşkulu bir anlatımla yazılan şiir. (ATDETS, s.105)

"Türk epik şiirinin incisi olan bu gazel, tarihî bir vak'anın etrafında toplamaya muvaffak olduğu telkin unsurlarının sıhhati itibariyle de bir mükemmeliyet numunesidir." (YG, s.183) YG, s.183; ED, s.196

Fugue

İç kafiyeli şarkı. (TB, s.353)

"Neğme, contrepoint ve fugur." (TB, s.239) TB, s.239

Gazeliyat

Bir şâirin divanında gazellerin yer aldığı bölüm. (MBTS, s.1010)

"Bir divan, Gazeliyat, kasaid, Musammatlar gibi kısımlara ayrılıyordu." (MS, s.88) MS, s.88

Gazel

Divân edebiyatının en yaygın nazım şekillerinden biridir. Beyit sayısı 5-12 arasında değişir. 12 beyitten fazla olan gazellere müzeyyel veya mutavvel gazel denir. Çoğunlukla 5 veya 7 beyit hâlinde yazılır. İlk beyti musarra (kendi arasında kafiyeli) olur. Daha sonraki beyitlerin ilk dizesi serbest, ikinci dizeler ilk beyit ile kafiyelidir(a-a, x-a, x-a, x-a, x-a, x-a, x-a).

Gazeller işledikleri konulara ve bu konulara bağlı üslûplara göre çeşitli adlarla anılır. Aşkla ilgili her türlü acı, sıkıntı, mutluluk, sevgi, yakarış vs. içli duyguların anlatıldığı gazeller, âşıkâne gazel adını alır. İçki ile ilgili çeşitli düşünceler, dünya ve hayat aldırış etmeme, yaşamaktan zevk alma vs. konulu gazellere rindâne gazel denir. Kadının ve ten zevklerinin ağır bastığı bir aşkı anlatan gazellere şûhâne denir. Hayat dersi veren, öğretici ve veciz söyleyişli gazellere de hakîmane gazel denir.

Gazelde aruzun hemen her kalıbı kullanılmıştır. (ADŞS, s.165)

“Böylece gazelde beş altı, kasidelerde yüz kadar ayrı bütünlüklerin birleşmesi tabiatıyla tek bir fikrin etrafında kendisini bulan bir gelişmeyle karşılaşmasının verebileceği zevkten ve kuracağı psikolojik ilgiden çok ayrı bir şey oluyordu.” (OATET, s.31) BŞ, s.57,144; Hu, s.49,263; OATET, s.27,29,30,31,32,33,35,36, 84,85,87,88,93,101,137,151,161,182,187,236,240,241,242,245,246,248,252,287,292, 293,296,297,335,336,340,341,342,430,448,463,516,530,532,533,538,540; YK, s.22, 37,38,50,51,53,66,69,71,73,74,104,106,109,117,121,122,123,124,125,126,127,128,1 29,130,133,134,135,136,137,138,139,140,141,144,149,154,157,158,159,160,161,162 ,164,165,166,170,171; EÜM, s.26,91,113,144,148,151,153,157,159,161,163,175, 176,177,186,200,223,226,249,252,267,310,312,316,318,320,323,324,325,335,359,36 3,364,394,425; YG, s.153,183,301,381; Hi, s.53; ED, s.57,79,80,84,87,92,93,98,159, 160,162,196,205,216,268,282,283,293; MS, s.51,54,88,190; TB, s.132,133,134, 279,281,292,301

Hâne

Dörder mısrâdan meydana gelen manzum eserlerin her dörtlüğü. (MBTS, s.1172)

“Tercî’in beşinci hanesinde insan muaşeretine ve örflerin değişikliğine dair beyitlerde Montesquieu’nün tesiri hatıra gelebilir.” (OATET, s.294) OATET, s.294, 296,297

Hâne Beyti

Uzun manzumelerdi kıt’a sonlarındaki birbiriyle kafiyeli beyit.

“Bu mısraın bulunduğu müseddesin hâne beyti ise Şeyh Galib’in bence tek kehanetidir.” (BŞ, s.196) BŞ, s.196

Hâricî Ahenk

Dış ahenk. Kelimelerin ses uyumuna dayanan ahenk.

“Nazımda kafiyelerin hâricî ahenginden istifade eden sanatkâr mensur şiirde bir nevi bâtınî ritm yaratmağa mecburdur.” (EÜM, s.388) EÜM, s.388

Hece

Hece vezni. (MBTS, s.1234)

“Aruzun hemen her veznini, heceyi, serbest nazmı, vezinsiz yalnız kafiyeli şiiri bir arada dener.” (OATET, s.461) OATET, s.20,102,104,262,339,461,463,493,539; YK, s.24,31,71,73,106,110; EÜM, s.75,112,113,142,155,265,396,397,466; YG, s.313; ED, s.208,215; MS, s.247

Hece Manzumesi

Hece vezniyle yazılan manzume.

“Faruk’un hece manzumeleri arasında sevdiklerimden biri de “Han Duvarlar”nın özünü teşkil eden pastiştir.” (EÜM, s.397) OATET, s,438; EÜM, s.397

Hece Şâiri

Hece vezniyle şiir yazan.

“Diğer taraftan, tıpkı klasik şiirde olduğu gibi bu hece şairlerinde de bu hareketin tam aksi, yani devlet iradesiyle yapılan yeniliklerin methi vardır. (OATET, s.102) OATET, s.102; EÜM, s.425

Hece Şiiri

Hece vezniyle yazılan şiir.

“Nurullah’ın *Dergâh*’ta neşrettiği şiirler arasında hiç olmazsa bir tanesi vardır ki, devrin hece şiirleri arasında belki en güzellerinden biridir.” (EÜM, s.439) EÜM, s.439

Hece Vezni

Türk şiirinde çok eskiden beri kullanılan ve mısralardaki hece sayısının eşitliği esasına dayanan vezin. (DİA, c.17, s.148)

"Hece veznini ortaya sürenlerin karşısında aruzunun mütekâmil bir vezin âleti olduğunu, saf lisan isteyenlere karşı Türkçenin üç lisandan mürekkep olduğunu iddia edenler çıkıyordu." (EÜM, s.319) OATET, s.90,99,100,102,103,104,162,244,247, 262,285,334,337,339,437,456,513; YK, s.30,82,102,106; EÜM, s.29,89,95,105,109, 111,113,114,115,117,128,200,206,216,253,319,320,396; ED, s.21,204,207; MS, s.199; TB, s.301

Hececi

Hece vezniyle şiir yazan şâir. (MBTS, s.1234)

"Filhakika ilk nüvesi Türk Ocağı etrafında teşekkül eden ve çoğu aruz vezniyle başlayan ilk hececiler grubu sonuna doğru tamamiyle heceyi tercih ederler." (EÜM s.113) EÜM, s.111,113

Hikmet

Ahmet Yesevî tarzında yazılan tasavvufî manzûmelere verilen isim. (MBTS, s.1270)

"Eskilerin çok sevdiği hikmet tarzında bir şâheser olan:

Bâkî kalan bu kubbede bir hoş sadâ imiş

mısraı da az çok böyledir." (EÜM, s.163) EÜM, s.163

İmâle

Arûzda kısa(açık) bir heceyi vezne uydurmak için uzun (kapalı) okumak. Sonu sesliyle biten hecelerde görülür. (TDEA, c.4, s.375)

"Bununla beraber imalesiz, yahut bir iki imalenin sesini biraz fazla zorladığı düz beyit ve zaman zaman da Yahya Efendinin mısraı gibi bugünü bulan mısra daima vardı." (YK, s.109) OATET, s.382,493; YK, s.109; EÜM, s.176

Kafiye

Manzum yazılarda mısrâ sonlarındaki –aynen tekrar edilen kelime ve eklerle olmamak şartıyle- ses benzerliği, mısrâ sonlarında tekrarlanan, anlamları ayrı, sesleri birbirine benzer kelimelerden her biri, uyak. (MBTS,s .1513)

"Kafiye, ritmin sese intikalidir, figürdür. Kafiyenin vazifesi ilham getirmektir." (ED, s.130) OATET, s.30,31,32,35,36,37,95,96,97,98,182,183,185,242,243,244,245,246, 250,296,298,299,341,430,432,461,475,477,479,487,488,489,493,494,500,516,535,53 6; YK, s.30,66,71,120,126,147,150,151,152; EÜM, s.16,17,30,114,115,145,149,158, 160,176,186,190,200,257,258,264,265,299,310,312,313,314,322,334,374,381,388,40 4,463, 474; YG, s.157,286,313,316,352; TM, s.29,30,169,213,214,224,274; Hi, s.133; ED, s.51,53,54,77,78,84,85,113,114,116,127,130,161,168,175,205,207,215, 224,233; MS, s.62,66,170,238,247,251; TB, s.23,101,227,239,243,245,247,279,289

Kapalı Şiir

Anlatım açısından kapalılığı seçmiş, ilk bakışta derinliği anlaşılamayan şiir.

""Kırlangıç" manzumesi pek hoşuma gitti. O kadar istediğim hâlde ben bir türlü bu cins kapalı şiir yazamadım." (TM, s.164) TM, s.164

Kasaid

Bir şâirin divanında kasidelerin yer aldığı bölüm.

"Bir divan, Gazeliyat, kasaid, Musammatlar gibi kısımlara ayrılıyordu." (MS, s.88) MS, s.88

Kasîde

Belli bir amaçla yazılmış şiir. Divân edebiyatı nazım şekillerinden olup daha çok din ve devlet büyüklerini övmek amacıyla kaleme alınır.

Kasîde beyitler hâlinde yazılır. İlk beyit kendi arasında, sonraki beyitler ilk beytin ikinci dizesiyle kafiyeli (a-a, b-a, c-a, d-a gibi) olur. Beyit sayısı 31 ile 99 arasında değişir. Ancak daha az veya çok sayıda beyit içeren kasîdeler de vardır.
Kasîde nazım şekli altı bölümden oluşur. (ADŞS, s.258)

"Bununla beraber, müzdeviç (düz kafiyeli) beytin dışındaki şekiller, bilhassa asıl Müslüman şark şiirinin bütün estetiği demek olan gazel ve kaside tarzı, hususî bünyesiyle dil ve insan karşısında o kadar sarih bir vaziyetti ki, onu kırmadan yeniyi elde etmek âdeta imkânsızdı." (OATET, s.242) BŞ, s.154,155,196; OATET, s.27,30, 31,32,34,35,36,37,83,85,87,92,93,94,95,97,98,99,136,151,161,173,174,182,183,184, 185,186,187,188,190,192,197,232,233,234,236,239,242,243,246,276,277,281,286,29 7,298,299,310,336,341,343,366,368,370,381,430,490; YK, s.71,114,127; EÜM, s.91,140,145,148,149,151,153,158,159,160,161,162,163,165,175,177,186,188,200,2 21,242,299,325,374; YG, s.23,147,231,239; Hi, s.93; ED, s.57,62,161,174; MS, s.88, 89; TB, s.292

Kıt'a

Aynı vezinde 2. ve 4. mısrâları kâfiyeli, 4 mısrâdan ibâret nazım parçası [kıtanın en yaygın şekli bu ise de kâfiyesi değişik, mısrâ sayısı daha fazla olanları da vardır]. (MBTS, s.1692)

"Köprü'nün tam başında ona şiirde kıt'a tekniğinden bahsetmiştim; daha doğrusu kafiyenin mafsalı üzerinde kıt'anın âdeta plâstik dönüşünden." (EÜM, s.463) BŞ, s.47,56,168,189; OATET, s.89,92,93,99,100,103,104,105,106,108,182,183,185,238, 239,240,242,243,244,245,246,247,255,282,337,338,339,340,341,433,435,436,479,48 7,488,494,497,516,532,537; YK, s.68,121,125,129,162; EÜM, s.28,137,176,200, 298,303,326,362,394,398,400,404,463; YG, s.153,263,289,316,352; TM, s.27,28,29, 30,44,224; ED, s.116,118; MS, s.61,89,170,245,247; TB, s.23,175,243,245,247,254, 256,279

Lâedri

Söyleyeni bilinmeyen nazım parçalarının sonuna yazılır. Bazen yazarı kaybolmuş parçaların sonuna da lâedrî yazıldığı olur. Şâir, söylediği şiirin veya beytin kendisine ait olduğunun bilinmemesini istediği durumlarda da bu imzayı kullanabilir. (ADŞS, s.283)

"Her güzel beyit Nedim'in, şunun bunun, o lâedrinindir. Hiçbir şey kendi kendine olmaz, tesir muhakkaktır." (ED, s.268) ED, s.268

Lirik Şiir

Din, doğal güzellikler, aşk, özlem, gurbet, vatan, ölüm gibi konularda duyguların içten geldiği gibi heyecanlı ve coşkulu bir şekilde dile getirildiği şiirlerdir. (ATDETS, s.213)

"İşte *Sahra* bu romantik hikâyelerden ve kompoze eserlerden lirik şiire geçişi verir." (OATET, s.465) OATET, s.20,195,249,250,461,465; YK, s.100

Lugaz

Manzum bilmece. Konu edinilen şeyin özelliklerini söyleyerek ne olduğunun bilinmesini istemek amacıyla düzenlenen şiir. (ADŞS, s.291)

"Bu dört kasideden maada, şiirleri arasında münacaat, gazel, şarkı, kıt'a, tarih, lûgaz, mesnevî, musammat gibi, eski şiirin muhtelif nevilerine ait parçalar ile hece vezninde iki manzume vardır." (EÜM, s.200) EÜM, s.200

Mahlas

Divan şâirlerinin şiirlerinde kullandıkları takma adları. (ADŞS, s.296)

"Nâci'nin bütün hocaları, kendisine yazı öğreten ve Hulûsi mâhlasını veren Abdülhalim Efendi'den aruz ilmini öğrendiği Kavalalı Hoca Hüseyin Efendi'ye

kadar hep eskinin ocağında yetişmiş insanlardı.” (OATET, s.530) OATET, s.104,154,530; SAE, s.9

Manzume

Vezinli, kâfiyeli eser, manzum parça. (MBTS, s.1937)

“Edebiyatın kuruluşu ile, gazelin yerine manzume geçer. Bir mevzuun, bir temin inkişafı, bütünlük demektir.” (ED, s.205) Hu, s.94; BŞ, s.20,56,114,115,130,139,191,192; OATET, s.21,27,31,32,33,34,37,88,92,93,95,97,99,100,101,103,104,109,147,182,183,185,191,192,198,237,239,242,243,244,245,246,247,249,250,251,253,254,255,256,268,276,285,286,287,289,290,291,292,293,295,296,297,310,311,334,336,337,338,339,340,371,380,382,419,429,430,431,432,433,434,435,436,437,438,439,452,453,460,463,464,465,466,467,468,469,470,471,473,475,476,477,478,479,480,481,482,484,486,487,488,491,492,494,497,498,499,501,513,531,534,535,536,537,538,540,541,543; SAE, s.22; YK, s.25,26,27,28,30,31,37,39,40,42,49,50,51,53,66,67,68,69,71,75,83,84,86,87,88,89,90,97,104,109,114,120,122,124,125,128,133,134,136,137,139,146,148,151,152,153,154,164,165,170; EÜM, s.26,27,29,102,108,110,111,113,114,115,116,118,119,146,149,152,160,162,176,177,179,186,189,190,191,200,253,254,255,257,258,261,264,267,268,269,270,271,272,273,274,277,278,296,297,299,309,310,312,313,314,315,316,317,318,320,321,322,323,324,325,327,328,329,330,332,335,337,338,339,340,341,342,346,347,349,350,352,359,360,362,363,364,365,366,374,380,381,391,392,394,395,397,399,400,401,402,404,405,408,409,421,431,441,469,470,473,485,486; YG; s.65,130,132,156,183,218,279,306,351,381,416; SD, s.77,240; TM, s.20,23,26,27,28,32,33,34,38,39,135,151,161,163,164,167,168,170,174,202,213,224,263,276; Hi, s.53,84,131,133; ED, s.23,24,53,54,56,63,77,80,84,85,86,87,93,95,113,117,120,124,125,127,160,163,166,169,170,185,205,207,211,227,234,235,264,265,268,270,292; MS, s.29,61,62,86,87,88,89,158,170,180,190,245,246,247,248,249,251,252; TB, s.23,40,70,72,78,117,120,130,143,154,156,175,189,195,217,226,243,244,245,246,247,250,251,254,255,256,257,260,270,272,279,280,287,291,293,296,300,317

Matlâ

Gazel veya kasîdenin ilk beytine verilen addır. Musarra (kendi arasında kafiyeli) olur. (ADŞS, s.298)

""İhlâs" redifli, Nâmık Kemal'e ithaf edilmiş gazel bu Nakşıbendî vahdet şâirinin iç dünyasını, matlaındaki "melâmet" kelimesi etrafında toplamak imkânını bize verir." (OATET, s.240) OATET, s.180,187, 237,239,240,246,293,516,530; YK, s.141

Matlâ Beyti

bk. Matlâ

Matlâ Mısraı

Divan şiirinde ilk beyite verilen ad.

"Bu gazelde her beytin, tek başına alındığı tekdirde matla mısralarından itibaren mânâ ve şekil bakımından erişilmez güzellikler olduğu muhakkaktır." (OATET, s.33) OATET, s.33

Mensur Şiir

Şeklen nesri andıran ancak şiirsel unsurlarla beslenen metin.

Tanpınar anlatıyor; "Türk edebiyatında mensur şiir denilen nevi onunla (Recâizade Mahmud Ekrem Bey) başlar. Şiirlerinin arasına uzun nesir parçaları karıştırmaktan çekinmediği gibi, bazan nazma nesir ile başlardı."(EÜM, s.253) OATET, s.253; EÜM, s.123,253,388; ED, s.254

Merhamet Şiiri

Acıma duyguları anlatan şiir.

"Nurullah'ın ismini söyleyerek geçtiği "İhtiyar Kızlar" manzumesi ise "biçarelere, zavallılara" acıyan bir merhamet şiiri değil, sadece bir semboldür." (MS, s.249) EÜM, s.273; MS, s.249; TB, s.245

Mesnevî

Her beyti ayrı (aa-bb-cc vs.) kafiyeli olan nazım şekli. Aruzun kısa kalıplarıyla yazılır. İki beyitlik şiir parçalarından binlerce beyit uzunluğundaki kitaplara dek kullanılmış bir şekildir.

Mesnevîde olaylar bir masal anlatımı ile sürer. Anlatış ve tasvirler akıl ve mantık sınırından taşarlar. Yer ve zaman belirsizdir. Tasvirlerde aşırı abartmalar göze çarpar. Hikâye kahramanları olağanüstü davranışlarda bulunurlar.

Mesnevîlerde konu değişik olabilir. Aşk, din-tasavvuf, didaktik-ahlâkî, savaş ve kahramanlık, bir şehir ve güzel anlatımı, mizâh, ilim, sözlük bilgisi ve tarih bunlardan birkaçıdır. (ADŞS, s.309)

”Mesnevilerimiz bizim hem masallarımız hem de *chanson de geste*’lerimizdir.” (ED, s.59) OATET, s.26,40,41,44,81,93,94,182,244,366,469,540; YK, s.71,119; EÜM, s.143,144,156,157,179,188,200; ED, s.59,90,187,211,284; MS, s.88;

Mesnevî Vezni

Mesnevîlerde kullanılan kısa vezinler.

“Hâmid mesnevî vezinlerine modern şiiri sokmak istiyordu. Bu iki kısa şiirde az çok muvaffak oldu. Fakat bu vezinler, Türkçede tam bir lirizmi içine alabilecek genişlikte değildiler.” (YK, s.71) OATET, s.94,489; YK, s.71; ED, s.58,141

Mısra

Manzum yazıların her bir satır, dize. Bir vezne uygun olarak söylenmiş beytin yarısı. (ADŞS, s.315)

“Bir mısra nihayet bir mısradır, yani çok ölçülü bir hudut içindedir ve tek başına kaldığı müddetçe ancak kendisiyle başlayan yahut biten veyahut da devam eden bir boşluktan başka bir şey ifade etmez. (EÜM, s.474) BŞ, s.41,54,57,91,134,161, 163,176,181,190,192,196; Hu, s.47,123,124,154,161,303,349; OATET, s.21,22,29, 30,31,33,34,36,37,38,40,45,82,83,84,85,86,87,89,90,92,93,95,96,97,101,103,105,107

,108,109,145,170,177,182,183,184,185,186,187,213,217,218,235,236,237,239,240,244,245,246,247,253,255,256,278,286,287,294,295,296,297,299,300,308,309,310,331,335,336,338,339,340,371,380,398,399,435,436,437,439,447,448,453,454,455,456,459,460,461,463,465,466,467,468,469,470,473,474,475,476,477,478,479,480,484,485,486,487,488,489,490,492,493,494,516,521,523,524,535,536,537,538,539,540; YK, s.22,23,29,31,34,35,37,40,50,52,59,64,66,67,71,72,74,97,106,107,108,109,110,114,116,117,122,125,126,127,128,132,133,135,136,140,141,143,144,147,148,150,152,153,154,157,158,162,163,164,165; EÜM, s.16,20,26,29,30,40,43,61,101,111,112,115,116,135,136,140,145,146,147,148,149,150,153,158,159,160,161,162,163,165,169,170,174,175,176,177,178,179,180,183,184,185,186,188,189,190,191,200,257,258,259,261,264,265,269,270,274,296,297,302,305,310,312,313,314,315,316,317,318,320,321,322,323,324,325,326,327,329,330,331,334,335,338,339,341,342,343,345,347,350,352,359,361,362,363,364,366,367,374,375,380,393,394,395,396,397,398,399,400,401,402,403,404,405,406,408,409,431,435,439,464,465,474,475,483,495,507,512; YG, s.36,54,65,129,142,143,153,166,181,258,259,275,279,313,315,316,323,335,336,352,381,382,402,416,417,455; SD, s.77,193,240; TM, s.18,28,29,34,96,134,135,159,161,167,169,170,171,175,213,214,224,234,236,274; MB, s.144; Ş, s.148; AK, s.79,83,97,113,207,208,209,211; ED, s.5153,77,83,84,85,95,114,116,126,129,131,132,141,159,164,173,205,207,208,211,221,287,293,294; MS, s.39,52,55,62,64,65,82,86,87,88,129,153,158,169,170,178,199,200,218,231,239,245,246,247,251,252; TB, s.23,40,101,120,134,137,143,156,157,175,189,206,215,227,241,243,245,250,251,253,254,262,277,278,279,281,291,293,317

Millî Şâir

Milletin duygu ve düşünceleri benimseyen, sanatçı kişiliği millet tarafından büyük kabul gören şairlere verilen unvandır. (ATDETS, s.235)

”Millî şair, milletin realitesini olduğu gibi veren adamdır. Milletin devam edecek kıymetlerini veren adamdır millî şair.” (ED, s.104) ED, s.104; MS, s.199,232; TB, s.278

Millî Vezin

Aruz veznine karşı çıkan Millî Edebiyat Akımı'na mensup şair ve yazarlarının hece veznine verdikleri isimdir. (ATDETS, s.235)

"Bunlardan birincisi Türk Ocakları'nın millî dil ve millî vezin davasında ilk tecrübeyi yapan şairidir." (EÜM, s.109) EÜM, s.109

Mizah Manzumesi

Gülmece unsurları taşıyan manzume.

"Binaenaleyh bu mısra tek başına kaldığı zaman eksiktir ve bizim üzerimizde bir mizah manzumesinin veya gülünç bir şeyin tesirini değil, eksik olan bir şeyin tesirini yapıyor, yani gülümsüyoruz, belki bekliyoruz." (MS, s.247) MS, s.247

Mizah Şâiri

Mizah şiirleri yazan.

"Şimdi bu manzumede, sahibini mizah şairi yapacak ne vardır? Hiç, değil mi? Bütün şiir zerre kadar çığırtkan olmayan yekpare bir ahenk içinde, söylemekten ziyade hatırlatmaya çalışarak devam ediyor." (MS, s.246) MS, s.245,246

Muallâkat

İslâm'dan önce câhiliyet devri Araplar'ınca çok beğenilip Kâbe duvarlarına asılan meşhur kasîdeler, muallakalar. (MBTS, s.2100)

"Çünkü eskiler, şiirde eserin tek manzume olduğunu iyi bilirlerdi. Arapların Muallâkat'ı tek manzume üzerinde idi." (MS, s.88) OATET, s.31; MS, s.88

Muamma

Edebiyatta bir ad sorulacak şekilde düzenlenmiş manzum bilmece. (ADŞS, s.326)

"Bunu *Farsça Divanı*'nın mukaddimesinde söyler, fakat aynı mukaddimede tabiatının daha ziyade kaside ve muamma yazmağa müsait olduğundan da bahseder." (EÜM, s.151) YK, s35; EÜM, s.151,161

Muhammes

Aynı vezinde beşer dizelik bendlerden oluşan nazım şekli. İlk bendin beş dizesi birbiriyle kafiyeli, sonraki bendlerin son bir veya iki dizesi ilk bend ile kafiyeli olur. (aaaaa-bbbba vs. veya aaaaa- bbbaa vs.)

Muhammesler genellikle 4 ile 8 bend arasında değişik uzunluklarda yazılır. Bunun yanında 8 bendden artık yazılan muhammesler de vardır.

Hemen her konuda muhammes yazılabilir. Ancak felsefî düşünceler ve tasavvuf konuları ile övgü ve aşkın dile getirildiği muhammesler çoğunluktadır. (ADŞS, s.329)

"(...) matbu nüshada bulunmayan birçok muharrerât daha mevcut olduğu gibi, sondaki şiir kısmında da yine matbu nüshada bulunmayan bir münacaat ile muhammes de vardır." (EÜM, s.198) OATET, s.37,89,286; EÜM, s.198,200; ED, s,164

Mukattaat

Tamamlanmamış şiir parçaları, kıt'alar, çeşitli gazeller ve kasîdelerden alınmış beyitler ve dîvanlarda bunların bulunduğu bölüm. (MBTS, s.2136)

"Buna mukabil matlasız kasideler (eskiler bunlara mukattaat derlerdi), rubâi ve tuyuğ kıt'alarından teşekkül etmiş murabbalar, tıpkı her nevi musammatlar gibi, eskiden gelen şekillere daha çok rastlanır." (OATET, s.246) OATET, s.246

Murabba

Aynı vezinde dörder dizelik bendlerden oluşan nazım şekli. İlk bendin dört dizesi birbiriyle kafiyeli, sonraki bendlerin son dizesi ilk bend ile kafiyeli olur. (aaaa-bbba vs.)

Tanzimat döneminden sonra aaxa bbxa vs.; aaaz bbbz vs. şeklinde kafiyelenen murabbalar da yazılmıştır.
Murabbaalar genellikle 4 ile 8 bend arasında değişik uzunluklarda yazılır. Bunun yanında 8 bendden artık yazılan murabbalar da vardır.
Her konuda murabba yazılabilir. Ancak dinî ve didaktik konuları ile övgü ve yergi, manzum mektup, mersiye vs. türlerde daha çok kullanılmıştır. (ADŞS, s,333)

"Filhakika bu devirde bitirdiği gazeller ve meşhur murabba ötekilerden üstündür." (OATET, s.341) OATET, s.246,341,430

Musammat

Divân şiirinde bendlerden kurulu nazım şekillerinin genel adı. Murabba, muhammes, müseddes, müsebba, müsemmen, mütessa, muaşşer; terbi, tahmis, taştir, tesdis, tesbi', tesmin, tes'î, taş'ir, terkib-i bend ve terci-i bend nazım şekilleri bu türdendir.
Musammatlar, söyleyiş rahatlığından dolayı hemen her konuda yazılabilirler. (ADŞS, s.336)

"Tercî ve terkî-i bendler, tıpkı muhammes ve müseddes adları verilen diğer musammat şekilleri gibi, düşünce ve hayal dünyalarını bir türlü geliştiremeyen şairlerimizin beyit estetiğinden az çok kurtuldukları şekillerdir." (OATET, s.37) OATET, s.37,40,81,88,93,101,240,245,246,337,430,478,532; EÜM ,s.148,159,200, 267; ED, s.163; MS, s.88

Münacaat

Konusu Tanrı'ya yakarış olan şiir. Daha çok kasîde nazım şekliyle kaleme alınmıştır. Bunun yanında küçük mesnevî, mutavvel gazel ve kıt'a nazım şekilleriyle de yazıldığı olur. (ADŞS, s.340)

"Divan edebiyatının bu son ve parlak şairi, eskiye tam düşman kesilmişti. Münacaat ve naatten gayrisini sevmediğini muhtelif fırsatlarla söyler." (EÜM, s.235) EÜM, s.198,200,235,252

Müseddes

Aynı vezinde altışar dizelik bentlerden oluşan nazım şekli. İlk bendin altı dizesi birbiriyle kafiyeli, sonraki bendlerin son bir veya iki dizesi ilk bend ile kafiyeli olur. (aaaaaa bbbbba vs. veya aaaaaa bbbbaa vs.)

Son iki dizesi değişik kafiyelenen müseddes de vardır (aaaazz bbbbzz vs.). Müseddesler genellikle 5 ile 8 bend arasında değişik uzunluklarda yazılırlar. Bunun yanında 8 bendden artık yazılan müseddesler de vardır.

Her konuda müseddes yazılabilir. Ancak felsefe ve tasavvuf konularının anlatıldığı müseddesler çoğunluktadır. (ADŞS, s.342)

"Halbuki aynı şiirin an'anevî lisandan çıkmayan manzumeleri, o müseddesler, terc-i bendler ve terkib-i bendler, bir iki gazeli hemen herkes tarafından sevilen eserlerdir." (EÜM, s.320) BŞ, s.89,196; OATET, s.37,242,245,430,456; EÜM, s.200,320

Müstezat

Her mısraın altına vezninin yarısı kadar kısa bir mısra ilave etmek suretiyle yazılan manzume. (MBTS, s.2245)

"Sembolist olarak işe başladı, serbest nazımda yazdı; fakat, sonra vazgeçti ve bizim müstezata benzer bir şekli benimsedi." (ED, s.82) ED, s.82

Müzdevic

Bir kelimeye kafiye olan. Musammat türü manzûmelerde her bendin sonundaki kafiyenin, ilk bend sonundaki kafiyeye uymasıdır. Özellikle murabba, muhammes ve müseddeste görülür. (ADŞS, s.344)

"Öyle ki aralarında müzdevic kafiyeli beyitler bulunan bu çapraz kafiyeli kıt'alara artık müseddes denemeyeceği gibi, muhtevası itibarıyla da manzumeye yeni demek güçtür." (OATET, s.245) OATET, s.242,245

Naat

İslâm edebiyatında Hz. Peygamber'i övmek, ona yalvarıp şefaat dilemek amacıyla yazılan şiirlere denir (ADŞS, s.351)

"Bu sevgiliye ait vasıfların büyük bir kısmının Peygamber için söylenmiş na'tlarda ve Peygamler'e yakın olan din adamları vasıfındaki manzumelerde çok rahmanîleşmiş şeklinde, hükümdar, vezir ve şeyhülislâm kasidelerinde şuhluk çizgisi tamamıyla hür iradeye, kahramanlığa ve hikmete, bilgiye geçmek şartıyla hemen hemen aynıyla bulunur." (OATET, s.27) BŞ, s.89; Hu, s.149,269; OATET, s.27,87, 101,193,240,293; EÜM, s.152,162,235,252; MB, s.93; AK, s.115; ED, s.160;

Nakarat

Bestelenmiş bir şiirde tekrar edilen kısım. Özellikle şarkılarda görülür. Bestelenmiş mütekerrir murabbaların tekrarlanan mısraları. (ADŞS, s.347)

"Bu itibarla kıt'aların, sonlarındaki kafiye bağlılıklarıyla bir nakarat gibi birbirini cevaplandırması gerekiyordu." (OATET, s.243) Hu, s.140; OATET, s.243,270; EÜM, s.499; AK, s.211

Nazım

Edebiyatta ölçülü ve kafiyeli mısra kümeleriyle kurulan söz ve yazı. Nazımla ortaya konulmuş kısa eserlere manzûme; uzun olanlarına da manzûm denilir. (ADŞS, s.351)

"Ekrem Bey bu kısır ilham ve imkânlarla, sonuna kadar nesirle nazmın, aruzla hecenin, eski ile yeninin arasında çırpındı durdu." (YK, s.73) OATET, s.21,28,85,94,184,188,246,300,316,394,395,437,438,447,461,468,526,528,535,539; YK, s.73; EÜM ,s.14,30,115,200,252,253,261,265,268,347,365,388,404,405,492; YG, s.317; ED, s.22,89,137,215,266; MS, s.200

Nazım Dili / Nazım Lisanı

Şiir Dili.

“Modern Türk şiiri, Yahya Kemal’le başlar. Yani sokak ve ev konuşmasını nazım diline getiren ilk adamımızla.” (YG, s.286) OATET, s.184; EÜM, s.30,254; YG, s.286

Nazım Piyesi
Nazımla yazılmış piyes.

“Diğerleri klasik olmayanlar (Beş tane: *Eşber*, *Tezer*, *Nesteren*, *Abdullahü’s-sagîr*, ilk nazım piyes tecrübesi *Sardanapal*’dır.)” (ED, s.274) ED, s.274

Nazîre
Bir şiirin (genellikle gazel) başka bir şâir tarafından aynı vezin ve kafiye ile yazılmış benzerlerine denir. (ADŞS, s.354)

“Nazîre, şeklin tem haline gelmesidir. Şiir, redif ve kafiye ile tanınırdı. Bunlar, aynı zamanda şiirin mevzuu idi.” (ED, s.161) OATET, s.85,92,93,182,187,236,286, 437,516,533; EÜM, s.140; ED, s.53,144,161,162

Nesip
Kasidenin giriş kısmı. (MBTS, s.2333)

“Bazı mevsimlerde ve bilhassa kaside nesiplerindeki kış ve yaz tasvirleri bir tarafa bırakılacak olursa, bu şiir tek ve yekpâre bir mevsim içinde yaşardı, denilebilir.” (EÜM, s.188) OATET, s.34,85,370; EÜM, s.188,221,442

Nesr-i Manzum
bk. Nesir Terimleri.

Nesir Şiiri
bk. Mensur Şiir

"Şark, Baudelaire'in o güzel nesir şiirinde anlattığı "Bitişik" odalar" gibidir. (YK, s.27) YK, s.27

Neşide

Şiir, manzume. Atasözü haline gelmiş mısra veya beyit. Nağme, ezgi. (TDEA, c.7, s.35)

"Belli ki Evliya Çelebi bu şehri sadece görmekle kalmamış, onun hakiki benliğini kavramıştır; zaten Bursa için yazdıklarında yer yer bir aşk neşidesinin coşkunluğu hissedilir." (BŞ, s.93) BŞ, s.31,93; OATET, s.340; YK,s .27; Ş, s.100; AK, s.45; MS, s.178

Ode

Uzunluğu sınırlı olmayan, kıt'alardaki mısra sayısı birbirine eşit lirik şiirler. (OATET, s.244)

"(...) iki dörtlükten müteşekkil parçalarıyla bu şiir, Türkçede yerli unsurları da içine alan ilk "ode" tecrübesiydi." (OATET, s.244) OATET, s.244

Öz Şiir

Gerçek, hakikî şiir.

"Bizde öz şiir Yunus Emre ile başlar. Ahmed Paşa'nın iyi mısraları vardır. "Güneş Kasidesi"ndeki mısralar gibi. Bizde hakikî şiir her zaman vardır." (MS, s.169) MS, s.169

Poem - Poéme

Şiir demektir. Genel olarak uzun duyguların ve felsefî düşüncenin ağır bastığı şiirlere denir. (ATDETS, s.277)

"Şiirin şemasını yaparsak, *Halûk'un Defter*'inde dili bozulmuştur; sebebi, küçük manzumeden büyük poéme'e geçiştir; temleri büyür." (ED, s.234) OATET, s.36,84,

99,249,351,465,469,470,474,480,491,495,523,525; YK, s.59,66; EÜM, s.107,243, 265; TM, s.20; AK, s.67; ED, s.113,127,231,234; MS, s.29,54,88; TB, s.249,250

Poésie

Şiir sanatı; şiir; şiir biçimi; şiirsellik. (FONO, s.529)

"Bugünkü şiirde de, eskiden de buluş çoktur. Poésie, yalnız buluşla olmaz; kendisini yoklamalı." (ED, s.216) ED, s.40,44,45,71,89,215,216; TB, s.140,159,170,206

Poetik - Poetique

Şiirsel, şiir gibi, şairane anlamlarında kullanılan kelime. (ATDETS, s.278)

"*Dieu* şairi ile büyük benzerlik noktalarından biri –poetik imajları bir tarafa bırakırsak- Allah telâkkisinde ikisinin de isteyerek aynı tenakuzlara düşmesidir." (OATET, s.496) OATET, s.440,443,496; EÜM, s.21,112,321; TM, s.214; ED, s.295; TB, s.303,321

Poetika

Şiir sanatı, şiir sanatıyla ilgili görüş ve düşünceler. Genel olarak şiirin yapısı ve şiir üzerine yapılan inceleme anlamında kullanılır. (ATDETS, s.278)

"Vâkıa bu edebiyatın poetikası demek olan "bedi' ve beyan", Aristo'dan gelme bir eserdir; fakat bu mevcut bir geleneğe sonradan tatbikten ileriye geçmez. (YK, s.114) YK, s.114

Ramazaniye

Divân şairlerinin ramazan ayının gelişini tebrik için yazdıkları ve devlet büyüklerine sundukları kasîdelere verilen addır. Böyle kasîdelerin girişinde ramazandan bahsedilir. (ADŞS. s.374)

“Selim III’e yazdığı Ramazaniye’nin nesibi, Nedim’in Ramazaniye’sinin başka planda gelişmesi, yani muayyen şahıslı bir hikâyeye gitmesidir. (OATET, s.85) OATET, s.85

Redif

Kâfiyeden sonra her mısrâın sonunda tekrar edilen ek, kelime veya kelimeler. (MBTS, s.2563)

“Redif sistemi, gerek klâsik İran ve gerek bizim halk şiirimizde lirik devreden bir kafiye şeklidir. Bu sistemde manzumenin şekline göre beyit veya kıtayı daima tekrarlanan aynı kelime bitirir. Asıl kafiyeyi bu tekrarlanan kelimeden evvelki kelimelerin hece ve ses uyarlığı vücuda getirir. Bu kafiye şeklinin doğuşunda her iki dilin nahiv hususiyetlerinin bir payı vardır.” (EÜM, s.114) OATET, s.29,32,35, 36,95,101,104,106,107,109,183,236,240,287,293,299,335,430,440,448,482,530; YK, s.107,122,123,124,126,127,131,135,136,137,138,161; EÜM, s.29,114,151,161,316; ED, s.84,87,161,162,205,282,283

Refrain

Nakarat. (TB, s.355)

“Dörtlük bir kıta ve bir destek refrain mısraının kafiyesiyle bir mısra ile her hangi bir kafiyede bir mısra.” (TB, s.243) TB, s.243

Rubâî

Dörtlü, dörtlük. İslâmî klâsik edebiyatta tam bir anlam ifâde eden, kendine özgü bir ölçüsü olan dört dizelik nazım biçimi. Bu nazım biçiminde 1. 2. ve 4. dizeler kafiyeli, 3. dize serbesttir (aaxa). Ancak iki beyitlik kıta biçiminde (xaxa) yazılan rubâîler de vardır.

Rubâînin bir başka özelliği de yoğun fikir örgüsüne sahip oluşudur. Rubâîde ilk iki dize fikrin hazırlayıcısıdır. Asıl söylenmek istenen düşünce 3. veya 4. dizede ortaya çıkar. Genelde mahlâsız şiir olup divânların sonunda, rubâiyyât başlığı altında ve kafiyelerine göre sıralanırlar. (ADŞS, s.378)

“En güzel şekil rubâi idi; rubâi, bir yüzük taşıdır. Hiçbir şair rubâi yazan kadar sevilemez. Rubâinin en son satırı sevilir.” (ED, s.52) BŞ, s.74; OATET, s.236,237,246; YK, s.120,124,142,143,157,158,165,166; EÜM, s.113,117,170,359, 363; YG, s.93,381; ED, s.52,53,92,101; MS, s.88,133; TB, s.279

Saf Şiir – Poésie Pure

Gerçek şiir. Şiir olmanın dışında hiçbir gayesi olmayan şiir.

“Hâşim’in şiirlerine poésie pure (saf şiir) diyemeyiz. Ancak ayıklanmış şiir deriz. (ED, s.266) SAE, s.315; YK, 31,63; EÜM, s.18,27,114,472,473; ED, s.213,224,266; MS, s.247; TB, s.182

Saray Şiiri

Sarayın himayesinde ve etrafında gelişen şiir.

“Burada, dil gelişmesinde ilk merkezleşmeleri sağlayan dinî ve zühdî-tassavvufî bir edebiyatta yavaş yavaş saray şiirine ve lirik şiire geçişi ve bu suretle klasik tanınan İran şiir zevkinin edebiyatımıza hâkim oluşunu belli başlı bir merhale olarak işaret edelim.” (OATET, s.20) OATET, s.20; YK, s.100

Satyr

Bir fikri, bir kişiyi, bir alışkanlığı yerip hicveden manzumelerin genel adı. (OATET, s.300)

“Hakikatte paşa, bu eseriyle ve öbür hicivleriyle garplı satyr’i edebiyatımıza getirmiştir.” (OATET, s.300) OATET, s.300; YK, s.67

Serbest Mısra

Serbest şiirin bir mısraı. Şiir diğer mısraları ile vezinli ve kafiyeli olmayan mısra.

“İlhamı ve düşünceleriyle ona en yakın olanlar bile, aruz veznini onun şiirine mahsus bir âlet gibi kabul etmişler ve asıl mücadele hece vezniyle serbest mısra veya manzume arasında olmuştur.” (EÜM, s.113) EÜM, s.113

Serbest Manzume / Serbest Nazım / Serbest Şiir
Vezin ve kafiye gibi klasik ve bağlayıcı kurallara bağlı olmadan yazılan şiir tarzı. Türk edebiyatında Cumhuriyetten sonra görülür. (ATDETS, s.298)

“Hece veznini benimseyen nesiller veya şairler onu folklordaki ıttıradından, hattâ darlığından kurtarmaya çalışırken serbest şiir modası edebiyatımızı istilâ etti.” (MS, s,199) OATET, s.461; EÜM, s.116; ED, s.82,266; MS, s.199; TB, s.279

Sınıf Şâiri
Belli bir zümreye tabi olan şair.

“Bittabiî sınıf şairi değildir, belki halk şairi denilebilir.”(MS, s.153) MS, s.153

Seyahat Manzumesi
Gezilip görülen yerlerin anlatıldığı şiir.

“Ben ise bu yoldan üçüncü defa geçiyorum; yolda Hâmid’âne mısralar, seyahat manzumeleri!” (TM, s.96) TM, s.96

Sone - Sonnet
Genellikle lirik karakterde İtalyan şiir türü. İki dörtlük ve iki üçlükten, yani on dört mısradan meydana gelir. İtalyan, Fransız ve İngiliz soneleri kafiye ve mısra kümelenişleri bakımından farklılık gösterirler. Genellikle kullanılan kafiye şeması *abba / cddc / eff / egg* şeklindedir. (TDEA, c.8, s.36)

“Çağrılarının değişikliğiyle, sır havasıyla bizi o kadar şaşırtan bu soneleri ancak çok uyanık, yapmak istediği şeyi çok iyi bilen bir zekâ söyleyebilirdi.” (EÜM, s.507) YK,

s.20,84,133; EÜM, s.113,342,507; YG, s.319,423; SD, s.77; ED, s.77,127,212, 293; MS, s.89; TB, s.156,177,243,292

Strophe – Strof

(Şiirde) kıta, bent. (FONO, s.649)

"Edhem Pertev Paşa, bu tercümesinde klasik koşmanın ilk kıt'asını birleştirerek elde ettiği sekizlik strofları kullanmıştır." (OATET, s.244) OATET, s.244; TB, s.101, 217,245

Şâir

Şiir söyleyen (sonraları okuyan ve yazan), tabiatında şiir söylemek özelliği ve kuvveti bulunan, vezinli ve kafiyeli söz söylemeye muktedir olan kişi. (TDEA, c.8, s.94)

"Hiçbir şair ilk mısra denen şeyden büsbütün müstağni kalamaz. Zekâ ile ruhun el ele kucakları dünyanın kapısını çok defe o açar." (YK, s.31) BŞ, s.25,39,41,44,46, 47,56,57,68,83,85,87,99,104,107,111,121,122,130,139,150,154,160,167,173,180,182 ,191,192,202,203; SD, s.41,59,77,198,221,226,227; Hu, s.17,40,41,82,94,160,174, 177,249,274,276,310,349,361; OATET, s.20,21,22,23,24,25,26,27,28,29,30,31,32, 34,35,36,37,38,40,42,44,67,72,82,83,84,85,86,87,89,90,92,93,94,95,96,97,98,99,101, 102,104,105,107,108,132,137,147,154,161,170,174,178,182,183,185,186,187,189,19 3,194,195,198,211,228,231,232,233,234,235,236,237,238,239,240,241,245,246,247, 249,250,251,254,255,256,259,274,275,276,285,286,287,290,293,297,299,307,310,31 3,315,318,327,334,336,337,340,342,343,352,356,360,368,371,380,382,396,398,419, 421,428,430,431,432,433,434,436,438,440,441,446,447,448,452,453,454,455,458,45 9,460,462,463,464,465,467,469,470,472,474,475,476,479,480,482,483,487,488,489, 491,492,494,495,496,497,499,500,501,502,507,510,512,514,515,516,517,523,524,52 5,527,527,532,533,534,537,538,539,540,541,543,544; SAE, s.127,144,152,172,306, 315; YK, s.22,23,28,31,35,36,37,38,46,49,50,51,53,54,55,56,57,58,59,63,65,66,67, 69,71,72,73,74,76,81,86,87,88,89,92,96,102,103,107,108,114,116,117,118,120,122,1 23,124,126,128,129,130,134,135,137,139,140,142,143,144,145,147,148,149,153,154

,156,158,159,160,163,164,165,166,170,171; EÜM, s.14,15,17,21,22,23,24,25,29,30,41,42,43,53,56,76,78,79,82,87,89,90,93,95,105,108,109,111,112,113,114,115,116,117,118,119,120,125,128,131,132,135,136,137,140,141,142,143,146,147,148,149,151,152,153,154,155,156,158,159,160,161,162,163,164,165,174,175,176,177,178,179,181,183,185,186,188,189,191,198,200,211,213,216,223,226,235,241,251,252,253,254,256,257,258,259,260,261,262,263,264,265,266,267,268,269,271,273,274,275,276,277,278,282,294,295,296,297,298,299,301,304,309,310,311,312,314,315,316,317,318,319,320,321,322,324,326,327,328,329,331,332,334,335,336,339,340,341,342,343,344,346,347,348,350,351,356,357,358,359,360,361,363,364,365,366,367,374,391,392,396,397,398,400,402,403,404,405,407,408,421,424,427,428,429,430,432,434,435,439,448,455,462,463,464,465,466,472,473,474,486,491,495,503,505,506,507,509,511,512; AK, s.30,175,204,207; YG, s.25,27,45,58,64,65,66,67,68,84,114,129,132,133,142,145,150,162,168,169,175,198,208,210,223,238,241,258,259,265,266,267,268,273,277,286,287,288,296,305,306,307,312,316,317,319,321,322,325,327,328,329,335,336,341,348,350,351,352,375,382,407,410,418,420,445,456,466; TM, s.15,21,22,32,88,91,104,112,116,117,133,134,137,154,159,169,195,204,206,223,227,236,263,264,270,272,273,274; MB, s.17,128; Ş, s.92,138; Hi, s.152; ED, s.43,51,53,54,57,58,59,71,75,80,81,82,83,86,87,89,92,95,96,100,102,103,109,114,115,121,128,159,160,161,162,164,173,174,181,185,209,210,211,214,220,221,222,225,226,233,235,253,260,261,263,264,265,266,270,281,282,288,295; MS, s.23,24,30,32,33,38,40,50,55,58,60,66,67,82,83,84,85,86,87,88,133,153,154,155,163,170,179,180,181,190,191,193,194,195,199,200,218,219,231,237,239,245,246,249,251;TB, s.19,21,22,23,27,133,135,142,158,180,182,195,207,220,230,238,253,255,263,264,279,284,293,320,321,333

Şarkı

Türk edebiyatında bestelenmek amacıyla yazılan bir nazım biçimi. Millî nazım biçimlerinden olup halk edebiyatındaki türkünün karşıtıdır. Şekil yönünden murabbaa benzer. Çoğunlukla dört dizeli bentlerle yazılır. Ancak beş veya altı dizeli bendlerden oluşan şarkılar da vardır. Şarkıda her bendin üçüncü dizesi miyân (orta) veya miyânhane; sonda tekrarlanan dize ise nakarât adını alır.

Şarkın konusu genellikle aşk, sevgili, ayrılık, içki ve eğlencedir. Geniş halk kitlelerine seslendiği için dilinin yalın olmasına özen gösterilir. Bestelenmek üzere yazıldıkları için de bend sayıları az olur (2-5 bend). Diğer musammat şekillerde olduğu gibi şâir genellikle son bentte mahlâsını söyler. Kafiye düzeni ilk bendde değişik şekiller gösterir. En yaygın şekil ise "aAaA"dır. Büyük harfler nakaratı karşılar. Bunun yanında ilk bendi abab, aBaB, aaaa, aaaA, aaxa, aaaaA, aaaAA biçiminde kafiyelenmiş şarkılar da vardır. İkinci ve sonraki bendler daima düz kafiye (bbba... vd. veya bbbA... vd.). biçiminde düzenlenirler. Şarkıda aruz ölçüsünün her kalıbı kullanıldığı halde, musıkîye daha kolay uyum sağladığı için çok zaman iki uzun, iki kısa duraklı mef'ûlü mefâîlü feûlün kalıbı tercîh edilmiştir. (ADŞS, s.420)

"Dede'nin ilk meşhur bestesinin bir şarkı, yani dinî olmayan bir musıkî eseri ve bilhassa şehir halkının benimsediği cinsten bir eser olduğunu unutmayalım." (YG, s.368) BŞ, s.52,108,120,126,132,174,195; Hu, s.14,36,49,62,116,125,136,148,149, 197,200,203,233,244,313,314,317,329,380; OATET, s.37,85,86,87,194,245,286,431, 441,481,541; SAE, s.28,160,218,220,324,331; YK, s.57,123,129,130,131; EÜM, s.102,149,151,160,161,165,175,177,200,330,360,431; YG, s.122,143,159,176,213, 295,368; SD, s.22,37,38,104,158,160,163; MB, s.15,54,61,64,65,111; Hi, s.125,152, 255,306; AK, s.107,158,182; ED, s.188,277,291; MS, s.66,129,133; TB, s.215,249, 262

Şiir

Tanpınar şöyle anlatıyor; "Şiir bir söz sanatıdır, fakat ölçülü fikri vardır; ölçülü sözdür. Dilin hususi tasarrufudur; bazı kaidelerin tasarrufu ile yapılmıştır. Şiirin âhengi, birtakım zaruretlerin içinden geçer. Şiir, nesrin dışında bir söz sanatıdır. Yani mânâyı ikinci plana alıyoruz ve mükemmellik fikri, boşalan yere geçiyor. Kanunlarını dilden alan sanattır. Bunun birtakım rasyonalist kaideleri vardır. Cümlenin kendisini de değiştirir, mısra yapar. Eski edebiyatta tek veya çift mısra realitesi vardı, şimdi ise bu daha geniştir. Mısra, evvelâ kelimelerden teşekkül eder; âhengi ve nağmesi vardır. Vezne göre giderse âhenktir, müzikalitedir. Şiirin vezni ve kafiyesi, aklın koyduğu bir âlet gibidir ve ritmi temin eder. Ritm, hayatımızdadır;

ritm, cosmose'tur. Dile ve kelimeye kafiye ve vezin vasıtasıyla tabiatında olduğundan fazla bir sada, dalgalanış getirir." (ED, s.51)

"Şiir nedir? Şiir, kelimelerle yapılan bir sanattır ki kelimelerin ötesinde bir şey arar. Dil dolayısıyla sosyaldir. Şiir söylediği ile değil, söylemediği ile konulur." (ED, s.124)

"Bizim şiirden anladığımız mâna, kelimelerin terkibinden doğan ritm, ahenk vs. vasıtalarla alelâde lisanla ifadesi kabil olmayan derunî hâletlerimizi, heyecanlarımızı, istiğraklarımızı, neş'e ve kederimizi ifade eden ve bu suretle bizde bedîî alâka dediğimiz büyüyü tesis eden bir sanat olmasıdır. Zâhirî bir bakış bununla, vezin kafiye, şekil dediğimiz kayıtların arasında hiç bir münasebet bulamaz; bunları sonradan gelme, hakiki bünye ile alâkası olmayan birtakım ilâveler, lüzumsuz kayıtlar gibi görür; fakat biraz da yakından gören bir göz, bütün bu sonradan gelme lüzumsuz ilâvelerde şiirin nizamını, mükemmeliyet dediğimiz kıvılcımı çıkartmak için, zekânın madde ile mücadelesini temin eden esaslı unsuru bulur." (EÜM, s.16)
BŞ, s.25,28,39,49,56,63,69,74,82,83,84,85,93,97,101,106,107,111,120,122,139,150,151,163,166,171,172,173,176,180,183,189,190,191,195,196,198,201,207; Hu, s.40,94,101,170,171,175,181,245,276,277,299,301,325,326,343,353; OATET, s.20,21,22,26,28,29,30,31,32,34,35,36,37,38,41,42,44,45,46,81,82,83,84,85,86,87,88,89,90,92,93,94,95,96,97,98,99,100,101,102,103,104,105,106,107,109,117,136,145,151,154,161,170,178,179,180,181,182,183,184,185,187,192,195,201,232,233,234,235,236,237,238,239,240,241,242,243,244,246,247,248,249,250,251,253,254,255,257,265,268,271,273,274,275,276,286,287,291,294,296,297,298,307,308,310,311,313,333,334,335,337,338,339,340,341,342,344,376,382,394,418,420,421,428,429,430,431,432,433,434,435,436,437,438,439,440,441,442,445,447,448,450,453,456,457,463,464,466,467,468,469,471,472,474,475,476,477,478,480,481,482,487,489,490,491,493,494,495,496,497,498,501,502,506,517,519,524,527,528,529,531,532,533,534,535,536,537,538,539,540,541,543,544; SAE, s.125,127,134,255,264,315; YK, s.17,18,20,21,22,23,24,25,26,28,30,31,32,33,35,37,38,39,40,42,43,46,47,48,49,50,53,54,55,63,64,66,67,68,71,73,74,75,78,82,83,84,86,88,89,90,92,96,101,102,103,104,105,106,107,108,109,110,111,112,114,115,116,118,119,120,121,122,123,124,125,126,127,128,129,130,134,1

35,136,137,138,139,142,143,145,146,147,148,149,150,151,153,154,157,160,161,162,163,164,165,166,169,170,171,172; EÜM, s.13,14,15,16,17,18,19,20,21,23,24,25,26,27,28,29,30,31,38,40,41,42,43,61,66,73,74,75,78,82,87,88,89,91,92,93,95,97,100,105,106,107,108,109,110,112,113,114,115,116,117,118,119,120,127,128,131,135,136,137,140,141,142,143,144,146,147,148,150,151,152,153,154,155,156,157,158,159,161,162,164,165,174,175,176,177,178,179,180,183,185,186,187,188,190,191,198,200,218,226,227,245,251,252,254,256,257,259,260,261,262,263,264,265,266,267,268,269,271,272,273,274,277,283,288,290,292,295,296,297,298,299,301,303,309,310,312,313,315,316,317,318,319,320,321,322,323,324,325,326,328,329,330,331,332,333,334,335,336,337,338,341,342,343,345,346,347,348,349,350,351,353,357,358,359,360,361,363,3643,365,366,367,368,373,374,375,378,380,389,391,393,394,395,396,397,398,400,401,103,404,405,406,407,408,409,413,419,424,425,427,434,435,437,438,439,440,448,450,455,462,463,464,465,466,469,471,472,473,475,476,479,483,484,485,486,487,489,494,495,505,506,507,509; YG, s.21,25,45,49,64,65,66,129,132,134,142,153,156,157,159,160,162,167,177,179,181,184,185,215,217,219,223,230,235,241,252,254,258,259,271,285,286,287,288,289,296,297,298,301,305,306,307,308,309,312,313,314,315,316,317,319,320,322,325,326,327,328,329,330,335,336,337,338,339,340,347,349,350,351,352,372,375,377,381,382,388,407,409,412,416,418,428,429,431,438,442,443,444,461,464,468; SD, s.41,42,77,207,221,227; TM, s.11,12,13,15,18,19,20,21,32,34,38,39,40,42,43,44,52,60,62,102,123,144,148,149,151,152,160,161,162,163,164,168,169,170,171,172,174,175,181,188,194,195,196,201,202,204,206,207,214,217,224,230,232,234,236,240,258,261,262,263,270,272,273,274,275,276; MB, s.11,57; Ş, s.24,128,148; Hi, s.73,84,89,127,164,206; AK, s.26,51,71,83,128,155,207; ED, s.22,27,33,37,47,48,50,51,52,53,54,56,58,59,62,63,75,76,77,78,79,80,81,82,83,84,85,86,87,88,89,92,93,94,95,96,97,98,99,100,101,102,103,104,107,110,111,114,115,116,118,120,123,124,125,126,127,128,129,130,131,133,134,137,138,160,161,162,169,171,177,178,185,186,187,197,200,207,208,210,211,212,214,215,216,217,219,221,222,223,224,225,227,232,233,234,235,244,254,258,262,263,264,265,266,267,268,270,281,289,290,291,292,295; MS, s.23,24,38,39,40,51,53,56,58,60,61,62,68,71,81,82,83,84,85,86,87,88,89,90,129,132,136,151,153,154,155,158,159,163,169,170,178,179,180,182,190,194,195,197,199,200,201,203,217,218,226,228,229,230,231,232,235,237,238,239,245,246,247,249,250,251,255; TB, s.22,23,24,32,35,59,90,92,

101,104,115,116,117,129,130,132,133,135,137,139,142,143,146,147,150,151,152,154,155,156,157,158,160,166,167,175,181,183,195,198,201,207,208,209,215,216,217,218,219,222,224,225,227,239,241,243,245,246,247,249,250,251,252,254,255,256,257,260,261,263,266,268,270,272,275,276,277,278,279,281,282,292,293,294,295,296,300,301,305,309,315,316,318,319,320,321,328

Şiir Dili / Şiir Lisanı

Günlük dilin dışında şiirde kullanılan dil.

"Kabulü biraz güç olan bu iddiada, şiir lisanının alelâde konuşma ve nesir lisanından ayrı olması gibi büyük ve esaslı bir hakikat mevcuttur." (EÜM, s.18) BŞ, s.75; OATET, s.26,89,184,237,399,340,341,379,494; YK, s.23,37,84; YG, s.156,287,305,306; EÜM, s.18,92,114,115,116,145,146,180,252,269,299,330,349,381; MS, s.51,199,201; ED, s.115; TB, s.57,130

Şiir Sanatı

bk. Şiir

Şiir Zevki

Şiirden anlama, şiir idrak ve takdir etme zevki.

"Mehmet Âkif, Servet-i Fünûn'un ve Fikret'in getirdiği mahallî şiir zevkini almış ve bir nevi mükemmelliğe götürmüştür." (EÜM, s.407) OATET, s.154,308,380,450; EÜM, s.114,407,437; MS, s.41,190,249

Şiiriyet

Söyleyiş ve duygu bakımından nesirden ayrı, şiir olma özelliği.

"Fakat, manzume ne kadar büyük olursa olsun özü, esası, şiiriyeti muayyen bir yerde toplanır." (ED, s.127) ED, s.127; MS, s.56

Tabiat Manzumesi / Tabiat Şiiri

Doğayı anlatan şiir.

"Onun tabiat manzumelerinde hiçbir panteizmden eser yoktur. Tabiat ona sadece, insanlardan uzak, basit, riyasız ve endişesiz bir hayatın, bir sükûnet hayatının dekorunu verir." (EÜM, s.272) EÜM ,s.272, 434; EÜM, s.253,254

Tahmis

Dîvan edebiyatında bir gazeli, her beytinden önce birinci mısrâlarının kâfiyelerine uygun üçer mısrâ eklemek sûretiyle beşer mısrâlık kıt'alardan meydana gelmiş bir manzûme hâline getirme, beşleme. (MBTS, s.2997)

"Ziya Paşa'nın şiirleri arasında bir de "Zafernâme" adlı bir kaside ve onun o kadar akis bırakan şerhiyle beraber neşrettiği bir tahmisi vardır." (OATET, s.297) OATET, s.36,161,297,298,299; YK, s.129; ED, s.88,162,174

Taktî

Vezinli bir mısraı veznin parçalarına göre ayırma demektir. Takti' bir mısraın veznini denetlemek için, veznin çeşidine ve örneğine göre mısraın hecelere ayrılması, hecelerin sayılması, duraklarının yoklamasıdır. (TDEA, c.8, s.204)

"Ali Haydar Bey'den sonra manzum trajediyi benimseyen ve eserlerinin mühim kısmını o şekilde yazan Hâmid'e gelince o, aruz, takti'siz hece, her şahsı ayrı ayrı vezinle konuşan aruz gibi vasıtaları kullanmakla üstadının bu şüphelerine iştirak etmişe benzer." (OATET, s.262) OATET, s.262; YK, s.71; EÜM, s.396,463; MS, s.159

Tanzir

Benzetme. Bir şairin manzum bir eserine -çokluk gazeline- başka bir şair tarafından aynı vezin ve kafiyede nazire yazılması. (TDEA, c.8, s.249)

“Eski şiirimizde, meselâ “olsa gerektir” redifini kullanan şair ister istemez onu ilk kullananın dairesine girerdi. Tanzîrin yanında bir de ayak uydurma (tahmis) vardı.” (ED, s.162) OATET, s.161,281; ED, s.162

Tardiye

Muhammesin özel bir biçimidir. Aruzun “Mef’ulü Mefâilün Feûlün” vezniyle yazılır. Muhammesten ayrılan yanı, ilk bend dâhil, beşinci dizelerin kendi arasında kafiyeli olmasıdır. Kafiyelenişi bbbba-cccca-dddda şeklindedir. Mesnevî arasında kahramanların ağzından yazılan değişik şekilli manzûmelere de tardiye denir. (ADŞS., s.438)

“Öyleki *Hüsn ü Aşk*’taki ve *Divan*’daki tardiyeler, bir iki müseddesle beraber yeninin kapısında hissini bırakırlar.” (OATET, s.37) OATET, s.37,244,246,511

Tarih Manzumesi

Bir olay, bir binanın tamamlanması, doğum veya ölümler için yazılan ve ebced hesabı ile bahse konu olan şeyin tarihini veren manzume.

““Fihrist-i Şâhân-ı Âl-i Osman” manzumesi, Çatana’nın ve Sivastapol tersanesinin zaptı için yazdığı tarih manzumeleri, Abdülaziz’e muhtelif vesilelerlr sunduğu kasideler, (...) şairine hiçbir şey ilâve etmeyen, ölü doğmuş eserlerdir.” (OATET, s.286) OATET, s.286,481

Tasavvufî Şiir / Tasavvuf Şiiri

Tasavvuf düşüncesini veren şiir.

“Bu kısım eski tasavvufî şiirimizin bütün remiz ve işaretlerini *Kur’an*’dan ve diğer Müslüman menbalardan istifade etmek suretiyle bize gösteren bir kamustur, denebilir.” (EÜM, s.140) OATET, s.40,106,193,327; EÜM, s.140

Taştîr

Nazım şekli olarak herhangi bir şâirin beyit esasıyla kurulmuş manzûmesinin – özellikle gazel- her beytini ikiye ayırıp ortalarına dizeler koymakla yapılır. Kafiyelenmiş şeklinde yine beyitlerin ilk dizeleri esas alınır ve ilk dizeye uygun 2, 3, 4, dize araya yazılır. (ADŞS, s.442)

"Tazmin edeceği beytin arasına kendi mısralarını sokarak yapılan taştir bu ustalığın en güç şekli idi. "(OATET, s.37) OATET, s.37; EÜM, s.153,163; ED, s.89

Tazmîn

Tanpınar şöyle anlatıyor; "Tazminler (tahmis, tesdid vs.) bir evvelki şâirin seçilen sözünü veya bütün eseri kendi içine alarak ona ayak uydurma zorluğu ile zarureti tam bir üslûp hâline getiriyordu." (OATET, 36) OATET, s.36,101,281; YK, s.162

Tecrîd

Bir şâirin kendisini başka bir kişi yerine koyup ona hitâp etmesidir. Özellikle mahlâs beyitlerinde şâirler tecrîd yaparlar. Tasavvufta ise Allah yolunda mâsivâdan kurtulma yerine kullanılır. (ADŞS, s.445)

"Pascal'in insan hakkında verdiği "düşünen saz" tarifi, şiirin diliyle söylendiği için bu cinsten tecritlerin en güzeli, belki en mânâlısıdır." (YG, s.21) EÜM, s.139,154, 164,179,183; YG, s.21; ED, s.134,189,239

Tehzil

Gülünçleme. Edebiyatta ünlü bir şiire aynı ölçü ve kafiyede şaka ve alay yollu yazılmış benzer şiir. (ADŞS., s.445)

"Filhakika bunlarda yaptığı değerlere yer değiştirtme ameliyesini o, münferit beyitlerde, birçok tehzil gazellerinde, musammatlarında başka başka şekillerde –

daima halkın ağzından alınmış ifadelerden hareket etmek şartıyka- tekrarlar." (OATET, s.88) OATET, s.88

Telmih

Bir mısra, beyit veya cümlede, bir kelime ya da sözün geçmişteki bir olayı, atasözünü, fıkrayı, eseri, şahsı hatırlatacak şekilde kullanılması sanatı. (ATDETS, s.332)

"İyi dikkat edilirse eski şiirin gerek halktan aldığı ifadelerle, gerek bu cinsten dinî unsurlarla, yukarda anlattığımız hazır hayalleriyle hat ve musiki gibi sanatlara telmihleriyle, kaynak eserlerden aldığı kıyas unsurlarla daima bir hazır malzeme tarafı vardır. (OATET, s.34) OATET, 34,169,310,448; ED, s.115

Terci-i bend

"hâne" adı verilen gazel biçiminde kafiyelendirilmiş 5-10 beyitlik şiir parçalarının (genellikle 5-12 hâne), "vâsıta" adı verilen ve sürekli tekrarlanan bir beyit ile birbirine bağlanmasından oluşan nazım şekli. Bir bendin asıl kafiye şeması aa, xa, xa... VV; bb, xb, xb...V vd. biçiminde olur. Ancak tercîhânesinin her dizesi birbiriyle kafiyeli bendlerden kurulu tercî-i bendler de vardır (aa, aa, aa,.. VV; bb, bb, bb,... VV vd.).

Tercî-i bendin konuları arasında felek, Allah'ın kudreti, evrenin sonsuzluğu, hayatın zorlukları, dünyadan şikâyet vs. mücerret konular ile mersiye, medhiye, tevhid gibi nazım türleri ilk sırayı alırlar. (ADŞS, s.448)

"Halbuki aynı şiirin an'anevî lisandan çıkmayan manzumeleri, o müseddesler, terci-i bendler ve terkib-i bendler, bir iki gazeli hemen herkes tarafından sevilen eserlerdir.(EÜM, s.320) OATET, s.37,311,431; EÜM, s.200,320; Hi, s.84; ED, s.127,194

Terkib-i bend

Divan edebiyatı nazım şekillerindendir. kafiyelenişi gazel gibidir. Hane adı verilen (terkibhane) bölümünden oluşur. Her hane 5-10 beyitlik parçalarından ibarettir. Hane

sayısı ise 5-12 arasında değişir. Haneler, her defasında değişen vasıta beyitleri ile birbirine bağlanır. Vasıta beyti her bendin sonunda farklıdır. Vasıta beyti her bendin sonunda aynı olan terkiblere terkib-i bend denir. Şair, mahlasını son terkibhanede söyler. Kafiye şeması, "aa, ba, ca, da, es, fa, ga, xx" veya "aa, aa, aa, aa, aa, aa, aa, xx..." şeklindedir. Nadir olarak değişik şekillerde kafiyelenenler de vardır. Terkib-i bentlerde sosyal meseleler, din, ahlak, tasavvuf, felsefe gibi konular işlenir. (ATDETS, s.336)

"Nâmık Kemal kitabında bundan başka roman nev'ine yerli bir çeşni vermek arzusuyla bir terkîb-i bend ile bir de mersiye ilâve etmiştir." (OATET, s.370) OATET, s.37,93,245,341,370; EÜM, s.221,320

Terza-rima

Çokluk İtalyan edebiyatında kullanılan bir nazım şekli. Üç mısralı kıtalardan meydana gelir, uzunluğuna sınır yoktur, tek bir mısra ile biter. Kafiye düzeni şöyledir: *aba / bcb / ded / efe / f.* (TDEA, c.8, s.324)

"Hâmid, iki şeyi almaya çalıştı: 1. Sonnet: Bu bizde koşma şekliyle vardı; 2. Terza-rima: Bu da bize gelmez. Buna mukabil eski divan şekillerini aldı." (ED, s.127) ED, s.127

Tesdis

Bir gazelin her beytine dörder mısra ekleyerek onu müseddes haline getirme. (TDEA, c.8, s.325)

"Tazminler (tahmis, tesdis vs.) bir evvelki şairin seçilen sözünü veya bütün eseri kendi içine alarak ona ayak uydurma zorluğu ile bu zarureti tam bir üslûp temrini haline getiriyordu." (OATET, s.36) OATET, s.36

Tevhit

Allah'ın birliğini konu edilen manzûme. (MBTS, s.3152)

“Divanı her minareden başka bir kasidenin okunduğu Arabistan ramazan geceleri gibi naat ve tevhit sesleriyle çınlar.” (EÜM, s.152) EÜM, s.152,162

Tuyuğ

Dîvan edebiyatına halk edebiyatından geçen, aruzun “fâilâtün fâilâtün fâilün” kalıbı ile yazılan, mısrâ sayısı ve kâfiye düzeni bakımından rubâîye ve mâniye benzer bir nazım şekli. (MBTS, s.3210)

“Buna mukabil matlasız kasideler (eskiler bunlara mukattaat derlerdi), rubâi ve tuyuğ kıt’alarından teşekkül etmiş murabbalar, tıpkı her nevi musammatlar gibi, eskiden gelen şekillere daha çok rastlanır.” (OATET, s.246) OATET, s.246

Vatan Şairi

Tanpınar şöyle anlatıyor; “Vatan şairi derken sık sık vatandan bahsedenleri kasdetmiyorum; vatanı dilin içinde ve öz cevheriyle kuran şairden :

Ardında vatan semtinin ormanları kuydu

ve derin heybetinde yükselen manzumelerin yaratıcısından bahsediyorum.” (EÜM, s.349) EÜM, s.349

Vatanî Manzume / Vatan Şiiri / Vatanî Şiir

Vatan sevgisini, vatanın güzelliklerini anlatan şiir.

“Vatanî şiir önce Taşlıcalı Yahya’da başlar; cengâverlik havasındadır.” (ED, s.246) OATET, s.334,454,456; EÜM, s.90,349; ED, s.246

Vers Libre

Serbest şiir. (FONO, s.713)

“Sanat tabiî şeklinde mevcut olan bir şeydir. Halbuki vers libre, bir ekoldür. Kemal’e ise şiirin kendisi lâzımdır.” (ED, s.82) ED, s.82

Vezin

Manzume yazılarda hecelerin belli şekil ve sayıda sıralanışından meydana gelen ölçü. (MBTS, s.3322)

"Dile ve kelimeye kafiye ve vezin vasıtasıyla tabiatında olduğundan fazla bir sada, dalgalanış getirir." (ED, s.51)

"Vezin, cümleyi iki türlü söyleyen âlettir. Cümle iki türlüdür: " Derunî cümle; 2. Dramatik hal cümlesi." (ED, s.113)

"Vezinleri ikiye ayırmak mümkündür: 1. Uzun vezinler lirizmi ve şiirin diğer unsurlarını getirir. 2. Kısa vezinler mısraı boğar; en tutunanı Mef û lü Me fâ î lün Fe û lün'dür." (ED, s.116) OATET, s.20,21,28,36,37,90,103,162,182,244,246,247,248, 339,430,434,438,461,463,467,469,477,493,500,516,526,535,536,539,540; YK, s.30, 37,71,120,147; EÜM, s.16,17,29,89,105,108,109,112,113,147,149,160,165,186,262, 319,334,381,408,474; YG, s.286,298,312,313,316,352; TM, s.214,274; ED, s.23,51, 56,58,113,114,116,131,141,207,208,215,232,269,272; MS, s.158,159,200,238,251; TB, s.23,101,245,246,260,279,319

V. BÖLÜM
ROMAN TERİMLERİ

Aşk Romanı
Konusu aşk olan roman türü.

"Burada onlardan çok başka, insanı tanımakta onlardan ileri giden, belki de yeni bir insanı haber veren bir aşk romanının başlangıcı ve bütün psikoloji dikkati vardır." (OATET, s.86) OATET, s.86; EÜM, s.499; ED, s.56

Avantür Roman
Konusu hareketli, heyecanlı, sürükleyici olaylardan alan roman türü. Macera romanı.

"İngiliz edebiyatını iyi tanıması, XVIII. ve XIX. asır İngiliz muharrirleri ile meşgul oluşu, onda tesirini gösterir. İdealizasyon var; romantik romancıdır; avantür roman yazar." (ED, s.46) ED, s.46

Biyografik Roman
Bir kimsenin hayat hikâyesi temel alınarak yazılan roman çeşidi.

"Hülâsan Namık Kemal, Cezmi'de âdetâ bir nevi biyografik romana başlamış ve bitirmeden terk etmiştir." (EÜM, s.222) OATET, s.543; EÜM, s.222

Cinayet Romanı
Konu bakımından cinayet olayların ele alındığı roman çeşidi.

"*Simom ve Marie* ile *La Dame aux Camélias* arasında sallanan zevki polis ve cinayet romanından tezli romana kadar hepsinin numunesini verdi." (EÜM, s.59) EÜM, s.59

Entrika Romanı
Okuyucuyu meraklandıracak şekilde olayların karmaşık kurgulandığı roman çeşidi.

"Bir de roman tefrikası başlıyor ve entrika romanı diye bir genre çıkıyor." (ED, s.27) ED, s.27

Eşhas

Şahıslar, kişiler. Tiyatro eserleri ve romanlardaki kişiler, kahramanlar veya kadroya eskiden verilen ad. (TDEA, c.3, s.110)

"Şüphesiz Hüseyin Rahmi'nin bir konuşma dehası vardı. Ve eşhasını konuştururken sokağı en tuhaf tarafıyla almasını biliyordu." (YK, s.80) OATET, s.359,509,520; YK, s 80; EÜM, s.216,220,237; ED, s.236,243

Halk Romanı

Konusu ve kahramanları halk olan ve halk tarafından benimsenip okunan roman.

"Kardeşin kardeşi sevmiş olması eski trajediye veya destana lâyık hakikî bir fatalite unsurudur. Fakat XIX. asrın büyük halk romanları bu cins temleri çok kullanıyordu." (OATET, s.416) OATET, s.416,423

Hiciv Romanı

Toplum ya da kişi eleştirileri üzerinde yoğunlaşan roman çeşidi.

"*Leyla vü Mecnun*, hicve çok yakın olabilir. Yani, onu tasavvuftan atlatabilirsek çok güzel hiciv romanı olabilir." (ED, s.188) ED, s.188

Hissî Roman

Duygusal, psikolojik yönü ağır basan roman çeşidi.

"Fllaubert'e göre Emma Bovary'nin sukutunu dinî ilâhiler, tablolar, hissî romanlar daha çok evvelinden hazırlar." (YG, s.130) YG, s.130

İdeolojik Roman

Belirli bir ideolojiyi savunan roman çeşidi.

“Aynı zamanda işe başlayan bu iki muharrirle, psikolojik roman, vaka romanı, tarihî roman, ideolojik roman ve onların etrafından bütün beşerî alâkalar bir yığın acemilik arasında Türkçeye girer.” (EÜM, s.121) EÜM, s.121

Kahraman

Roman, hikâye, piyes gibi eserlerde vak’aların merkezi durumunda olan yaşayan kişi.

“Romanda üç esas vardır: Vak’a, şahıslar, üslûp. Bunun dışında bir de hayat vardır. İkinci derece şahıslar ve kahramanlar vardır.” (ED, s.258) Hu, s.184,332; OATET, s.41,84,94,182,194,248,249,251,344,345,349,351,358,359,361,363,364,365,367,368,369,370,371,411,412,413,415,417,418,419,420,421,422,423,425,442,443,444,445,458,465,470,472,500,506,507,510,511,512,514,515,519,522,523,543; YK, s.41,52,77,80; EÜM, s.32,49,62,68,69,93,100,102,122,123,124,125,220,221,222,237,238,239,242,286,288,289,298,313,314,333,371,377,379,382,383,389,401,431,459,460,461,476,479,481,492,503,504,512; YG, s.170,191,219,346; SD, s.9,76,222,245; TM, s.143,206; MB, s.20,145,147,148; Hi, s.59,62,70,104,108,163,165; AK, s.202,203; ED, s.19,20,27,31,36,44,45,110,119,132,133,141,153,193,210,224,240,254,255,258,259; MS, s.204,205,210,211,233,234; TB, s.31,297

Karakter

Edebiyatta, bir edebî eserde (roman, hikâye, tiyatro) yer alan belli bir özelliği, ruh yapısı olan kahraman.

“Karakter: Rolün iç tarafıdır. Karakterin mânâsı, bir şeye kazınmış çizgidir. Tiyatroda hakikat, geçen vak’anın hakikate uydurulmasıdır. Bunu karakter yapar. İnsanda mevcut manevî çizgilerin bütünüdür. Karakter, hâkim bir terkiptir. Karakter irsiyetten, terbiyeden, muhitten gelir. Karakter, hâkim bir çizgiden kendisini idrak eder ki bu *possession*, ihtirastır; bu aşk *sentiment d’ infériorité*’dir.” (ED, s.240) OATET, s.194,266,343,349,360,371; SAE, s.40; EÜM, s.68,70,122,124,242; ED, s.28,133,143,190,191,199,240,241; MS, s.204

Karakter Romanı

Karakteri esas alan, karakter üzerine yoğunlaşan roman çeşidi.

"*Sinekli Bakkal* muharririnin bütün eserlerinde olduğu gibi, her şeyden evvel bir karakter romanıdır. Küçük, tok teferruatsız çizgilerle adeta plastik bir maddeden yoğruluyormuş gibi bütün bir kalabalık gözümüzün önünde yavaş yavaş canlanır." (EÜM, s.373) EÜM, s.373; ED, s.26

Kişi

Roman, hikâye, destan, tiyatro gibi şahıslara bağlı olarak olayların geliştiği edebiyat türlerinde yer alan kahraman veya kahramanlar. (ATDETS, s,94)

"*Personnage*, kişi, var ki bu karakter mânâsına gelmez; Latince *persona'*dan gelir ve bu tahtadan bir maskedir. *Personnage*, rolü olan insanların dış tarafıdır maske gibi aynı." (ED, s .240) ED, s.240

Köylü Roman

Köy çevresini ve köyde yaşayan insanların hayatlarını konu edinen roman çeşidi.

"Türk romancısı, başka memleketlerde yeni yeni tecrübe edilen köylü romanı bile yapmağa kalkmıştır. Kadın-erkek meselesi, cehalet meselesi, yenilik meselesi, münevverin sermaye meselesi... daha realistlerin elinde köylünün hayatı, cehalet, tenbellik. Bütün bunlar bizim romanlarda var." (EÜM, s.48) EÜM, s.48,53

Kronolojik Roman

Bir devri tarih sırasına göre anlatan roman.

"Yakup Kadri'nin romanları yazıldıkları tarihlere göre değil, mevzularının geçtiği tarihlere göre sıralanırsa Abdülhamid devrinden son zamanlara kadarki devrin kronolojik romanıdır." (ED, s.256) ED, s.256

Macera Romanı

Konu olarak, günlük hayatta her zaman rastlanmayan serüvenlerin, esrarlı ve şaşırtıcı olayların anlatıldığı roman çeşididir. (ATDETS, s.215)

"Son romanı olan *Jön Türkler*'de bu kozmopolitizm, macera romanının esas unsurlarından biri olan kadın kini ve intikamı, yerli yaşayışla Avrupalılık, eski örfler –meselâ kitabın başındaki düğün ve gelin hazırlama hikâyesi- ve Avrupa bilgisi hep bir arada toplanır." (OATET, s.424) OATET, s.414,420,422,423,424; ED, s.20,26

Merhamet Romanı

Acıyı yansıtan ve bir nevi şefkat hissi uyandıran roman.

"Hugo, her şeyden evvel bir merhamet romanı yazmak istemiştir" (ED, s.30) ED, s.30

Nehir Roman

Modern kurmacada roman serileri için kullanılan bir terim. Her biri birbirinden ayrı olan bu romanların kesişen noktaları vardır. Çünkü karakterlerin bazıları veya hepsi müteakip olaylarda ortaya çıkarlar. (DLT, s.764, "roman-fleuve")

"*Sinekli Bakkal*, Frenklerin "nehir roman" dedikleri nev'e dahildir. Bu itibarla bir ferdin hikâyesi değildir. Daha ziyade bir cemiyetin muayyen bir devrinin, kendisine has üslûp ve modaları, hatta çok hususî talihi olan hayatın romanıdır." (EÜM, s.371) EÜM, s.371

Nesil Romanı

Bir dönemin, bir neslin yaşayışını, yaşadıklarını anlatan roman türü.

"Nesil romanı nedir? Roman, hayatı beraber getirdiği zaman sosyal olur. *Pére Goriot* neslin romanıdır, *Rouge et Noir* ise değildir ama yine neslinin hikâyesidir." (ED, s.41) ED, s.41,43

Örf Romanı / Örf ve Adet Romanı

Gelenek, görenekler üzerinde yoğunlaşan roman.

"Nitekim yenilik devirlerinin müteredditve kıvamsız hareketlerine yaptığı ufak tefek tesirlerden sarfınazar edilirse, bir örf romanının teşekkülüne kadar onun sesi cevapsız kalmıştır." (OATET, s.90) OATET, s.88,90; EÜM, s.61,254

Polis Romanı

Konu bakımından polisin görev alanına giren olayların ele alındığı roman çeşidi.

"Macera romanlarının yanında, Midhat Efendi'nin *Esrâr-ı Cinâyât* (1301) adlı oldukça muvaffakiyetli bir polis romanı da vardır. Bu romanda çok iyi bildiği Boğaziçi coğrafyasından faydalandığı gibi eski örfün bazı hususiyetlerinden de istifade eder." (OATET, s.423) Hu, s.47,371; OATET, s.423; Hi, s.165; TM, s.141, 208; EÜM, s.59,122; TB, s.103,104,152,238

Psikolojik Roman

Daha çok, roman kahramanlarının iç dünyalarını yansıtan, ruh tahlillerine önem veren romanlardır. (ATDETS, s.279)

"Aynı zamanda işe başlayan iki muharrirle, psikolojik roman, vaka romanı, tarihî roman, ideolojik roman ve onların etrafından bütün beşerî alâkalar bir yığın acemilik arasında Türkçeye girer." (EÜM, s.121) EÜM, s.121; YG, s.271; ED, s.40, 192

Resimli Roman

Edebiyatta konusu, ilgili bir takım resimlerle anlatılan roman veya hikâye. (ATDETS, s.283)

"Sinema romana da tesir ediyor: Resimli roman. Bundan daha büyük eşeklik, hamakat olur mu? Güpgüzel okumak varken insanı küçülttü, okumaktan alıp resim seyrettirebildi." (ED, s.48) ED, s.48

Roman

İnsan veya toplumu konu edilen, gerçek veya hayâlî kişiler etrâfında geçen olaylar dizisinin nesirle anlatıldığı uzun eser, büyük hikâye. (MBTS, s.2594)

"Bir romanda anlatılabilecek şeyin azamisi ferttir, muayyen bir cemiyetin muayyen bir zümresinin muayyen bir tarihi onda yaşamış olan ferdi ve bu fert de bizzat romancının kendisidir." (EÜM, s.52)

"Roman hayatın kendisinin peşindedir. Şiir kendisi için, roman hayat ve insan içindir diyebiliriz. Gerçi o da, roman da kendi üzerinde toparlanır ama, hayatın düzenleri içinde. Belirli bir insanın, cemiyetin çevresinde." (YG, s.338)

"Evvelâ, roman bir vak'a sanatıdır. Kendi problemini getirir. İnsanlar veya hayalî mahlûkat arasında geçer. Yani insanın şahsiyeti verilmiş mahlûkat arasında." (ED, s.23)

"Romanın iki şartını biliyoruz; Tenkid fikri ve romandan müteesir olma." (ED, s.188)

"Romanda üç esas vardır: Vak'a, şahıslar, üslûp. Bunun dışında bir de hayat vardır. İkinci derece şahıslar ve kahramanlar vardır. Roman bütün kalabalığı içinde hayatı veren eserdir." (ED, s.258) BŞ, s.91,129,170; Hu, s.38,40,41,47,112,179; OATET, s.43,44,45,141,144,195,232,257,262,263,264,265,268,269,270,271,272,274,275,295,327,345,348,362,363,365,366,367,368,370,371,372,377,380,382,397,401,412,413,414,415,416,420,421,422,423,424,425,440,441,442,443,444,532,543; SAE, s.151,163,164,166; YK, s.24,29,43,63,71,74,77,78,79,80,87,96,112,170; EÜM, s.24,30,41,42,47,48,49,50,51,52,53,54,55,56,57,58,59,60,61,62,64,66,68,69,73,74,75,79,83,90,96,100,106,107,109,115,118,120,121,122,123,124,125,126,127,131,143,156,218,220,221,222,239,241,242,243,245,246,248,249,254,271,284,285,286,287,288,289,290,292,298,325,333,367,371,373,376,377,378,379,381,382,383,386,410,411,417,418,423,427,431,459,460,461,464,476,485,489,501,502,503,504,507; YG, s.26,32,41,65,85,122,

129,130,170,184,191,219,241,252,257,260,290,296,298,301,309,312,325,326,328,329,330,336,337,338,339,340,350,352,406,410,468; SD, s.24,37,47,232,255; TM, s.11,21,49,50,71,119,122,130,142,143,147,149,156,158,170,224,235,239,240,245,246,256,266,268,272,273,275; MB, s.20,55,146,152; Hi, s.50,145,252,253,259; AK, s.25,30,31,32,90,126,137,157,160,163,202; ED, s.19,20,22,23,25,26,27,28,29,30,31,32,33,36,37,38,41,44,45,46,48,49,56,64,69,70,71,72,89,100,103,107,112,131,132,136,169,171,176,181,185,186,187,188,189,190,191,192,193,194,195,196,200,210,217,233,237,242,243,244,246,247,253,254,255,256,258,259,262,272,273,277,278,279,284; MS, s.54,83,85,87,89,182,183,185,196,197,203,204,205,210,211,215,216,228,229,233,234,236; TB, s.22,24,128,129,130,132,133,134,137,139,140,141,146,147,151,153,157,159,161,162,166,174,179,182,200,201,202,208,209,213,216,217,219,222,226,232,235,237,248,252,257,260,262,263,266,268,270,272,273,285,286,289,291,295,296,297,299,300,303,309,313,314,320,328,329

Roman Dili

Romana has dil.

"Tiyatro dili yerine Tanzimat yazarları ekser hikâye, roman dilini kullandılar." (ED, s.137) ED, s.137,277

Roman Sanatı

Bir romanın roman olmasını sağlayan özelliklerin, teknik niteliklerin bütünü.

"Roman sanatı, hangi seviyede olursa olsun okuyucuyla kitabın baş başa kalmasını ister." (OATET, s.413) OATET, s.366,413; YK, s.41; EÜM, s.287

Romancı

Roman yazarı. (MBTS, s.2595)

"Bir romancı, bir insandır, fakat bütün bir kalabalığı, bütün bir müstakbel insanlığı kafasında taşıyan insandır." (EÜM, s.52)

“Bir romanda anlatılabilecek şeyin azamisi ferttir, muayyen bir cemiyetin muayyen bir zümresinin muayyen bir tarihi onda yaşamış olan ferdi ve bu fert de bizzat romancının kendisidir.” (EÜM, s.52) BŞ, s.9,55; Hu, s.108,168,199,219,278; OATET, s.363,365,368,404,413,418,419,421,422,424,542; SAE, s.163,164,166,271; YK, s.41,51,76,80,81; EÜM, s.27,42,48,49,50,51,52,53,54,56,57,58,59,62,64,65,66,68,69,73,77,100,108,109,119,121,126,220,246,248,286,287,290,333,371,373,377,378,417,431,444,479,480,501; YG, s.64,115,254,329,336,337,351,407,413,425; TM, s.88,158,175,199,274; AK, s.62,169; ED, s.23,24,33,37,46,103,258,260,278,279,284; MS, s.84,163,182,219; TB, s.22,232,237,280,293,308

Şahıs

Roman, hikâye ve piyeslerde olayda yer alan kimse. (MBTS, s.2898)

“Tiyatro yazarı için en çok lâzım olacak olan, şahısları konuşturabilme de onda yoktur.” (ED, s.200) Hu, s.60; OATET, s.195,343,345,349,360,363,370,371,403,413,458,503,508,512,513,526; EÜM, s.64,68,122,131,143,220,242,285,376,377,512; YG, s.26; SD, s.11,128; TM, s.157; ED, s.19,20,27,110,133,141,142,145,146,147,196,199,200,219,236,244,256,258; MS,s.204; TB, s.297

Şövalye Romanı

Şövalyelerin maceralarını anlatan roman.

“Romanın Garpta diğer bir şekli şövalye romanlarıdır: Hz. Ali ve Hz. Hamza hikâyelerine benzer. Şövalyenin esası üç şeydir: Zayıfa muâvenet, zulümle mücadele, dinsizle ve büyü yapanla mücadele. Çoğu kontes, bir kadın vardır; onunla münasebettedir.” (ED, s.188) ED, s.188

Tarihî Roman

Konusu, başlıca kahramanları ve olayları, tarihten alınan roman. (ATDETS, s.324)

“Tarihî romanların en mühimi şüphesiz III. Selim devri yenilikleriyle kabakçı isyanını ele aldığı *Yeniçeriler* (1871) ve *Dünyaya İkinci Geliş* (1874) romanlarıdır.” (OATET, s.422) OATET, s.263,422; EÜM, s.121; TM, s.122; ED, s.258

Tefrika Roman

Gazete ve dergi gibi süreli yayınlarda bölüm bölüm yayımlanan romanlara verilen isim. (ATDETS, s.330)

“Tefrika romanlar ile işe başlayan bu muharrirler, yavaş yavaş etraflarında bir okuyucu seviyesi teşekkül ettiğine inandıkça asıl edebiyata yaklaşırlar.” (OATET, s.265) OATET, s.265,515; Hi, s.239; AK, s.38; EÜM, s.122; ED, s.258

Tenkit Romanı

Eleştiri etrafında yoğunlaşan, eleştiriye dayanan roman.

“Kitap, ahlâkî bir tez ve tenkit romanıdır. Bir makalesinde zemmettiği yerli göreneklerin, memleketimizde gençlik terbiyesinin ve eğlence tarzlarını velhâsıl muaşeret hayatımızın kötü taraflarını tenkit eder ve aynı zamanda ihtiraslarımıza kendimizi terketmemekliğimiz dersini verir.” (EÜM, s.242) EÜM, s.242

Tez Romanı / Tezli Roman

Bir görüş ve bir konudaki önerileri sunmak için yazılmış roman türü.

“*Simon ve Marie* ile *La Dame aux Camélias* arasında sallanan zevki polis ve cinayet romanından tezli romana kadar hepsinin numunesini verdi.” (EÜM, s.59) EÜM, s.59,242; MS, s.233

Tip

Edebî eserlerde, roman ve piyeslerde kendine has duygu, düşünce ve davranışları ile tanıtılan, canlandırılan kişilik. (MBTS, s.3171)

“Tiyatroda Aristo altı unsur arar: (...) 2. Şahıs: Bu da iki türlü olur: a) Tip. Bu umumî olandır; b) Karakter. Bu hususîdir. Bazen tip ve karakter birbirine karışır; Ophelia, genç kız rüyası ile tipe yaklaşır. Hamlet ise karakterdir. Kral Lear, başta contraction (çatışma, karşılaşma), sonra karakterdir.” (ED, s.133) OATET, s.23,26,88,194, 257,346,349,351,362,363,422,443,444,455,503,506,507,508,524, EÜM, s.25,49,53, 61,64,118,144,156,157,168,242,254,284,287,377,386,461,478,511; YG, s.241;ED, s.20,23,28,37,43,55,70,110,133,134,143,145,163,190,191,193,194,195,198,204,217, 224,243,254,258; TB, s.257,320

Vak’a

Eskiden edebiyatta “Olay” karşılığı olarak kullanılmıştır. Vak’a (olay), eserde yaşananlardır. Öyküleyici anlatım yoluyla yapılan anlatımlarda (roman, hikâye) asıl ögedir. (ATDETS, s.363)

“Bugün roman denince, medenî insanın anladığı şeyin esasını vak’a değil, muharririn kafasında canlanıp yaşayan şahıslar yani insan teşkil etmektedir. Vak’a onların şahsiyetlerini en açık kabartmalarından en gizli noktalarına kadar anlatmağa mahsus bir vasıtadır.” (EÜM, s.376)

“Vak’anın böyle bir sanattaki mevkii, şahsiyetin etrafına gerilmiş bir tuzaktan başka ne olabilir? Bir tuzak ki, her çırpınışında içine düşen kahramanın o zamana kadar gizli kalmış bir tarafını aydınlatır.” (EÜM, s.377)

“İlk romanlarda vak’alar: vak’a bir romanda en ehemmiyetli olan şeydir; vak’a bir romanda, gizlenmesi lâzım geldiği için birinci planda değildir derler. Vak’anın çıkması, şiirde veznin çıkması gibidir.” (ED, s.23)

“Piyeste perde dediğimiz *acte*(bölümler) var. Tanzimat buna “vak’a”, “manzar”(perde) derdi. *Acte, action* yani hareketten gelir.” (ED, s.236) OATET, s.193,194,260,261,266,267,271,343,344,345,347,351,352,353,354,355,357,368,415, 417,422,503,504,506,509,510,512,513,516,517,520,521,522,523; YG, s.62,346; TM, s.158; EÜM, s.61,69,182,221,237,243,286,287,289,371,376,377,378,431,450,460,

479,502,510,511; ED, s.20,23,28,37,46,131,132,133,134,140,142,186,191,217,236, 239,240,244,245,246,258,272,273

Vak'a Romanı

Olay ağırlıklı roman.

"Şifası kabil olamayan genç kız da bu arada o öleceği için Lord'la evleneceklerdir. Görülüyor ki *Finten* tam bir vak'a romanı gibi kurulmuştur." (OATET, s520) OATET, s.520; EÜM, s.121

Zaman Romanı

Zaman algısındaki ilkeyi roman kurgusunda ön planda tutan ve zamana ilişkin çeşitli açıklamalara, yorumlara yer veren roman türü. (RS, s.177)

"*Maî ve Siyah*, zaman romanı değildir. Halid Ziya hiçbir zaman hâtıralarla yürümez." (ED, s.72) ED, s.19,72

VI. BÖLÜM
NESİR TERİMLERİ

Başmakale

Bir gazete veya derginin görüşünü aksettiren ve baş sayfaya konan makale, başyazı. (MBTS, s.300)

"Ahmed Midhat Efendi, Midhat Paşa'nın sadareti üzerine birincisi Mahmud Nedim Paşa''ın aleyhinde yazdığı başmakale yüzünden daha ilk sayısında lağvedilen, ikinci 17 nüsha çıktıktan sonra kapatılan *Devir* ve *Bedir* adlı iki gazete çıkarır." (OATET, s.402) OATET, s.402; Hi, s.272

Bend-i mahsus

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar gazete makalelerine bend veya bend-i mahsus adı verilirdi. (TDEA, c.1, s.394)

"Artık hiçbir zaman tam olarak yazı yazmaz; demek ki vazgeçiş var. Yalnız bir iki bend-i mahsus var." (ED, s.173) ED, s.173

Biyografi

Bir kimsenin, özellikle insanlığa hizmet etmiş, tanınmış kimselerin hayatları anlatan yazı; yaşamöyküsü, tercüme-i hal, hal tercümesi, hayat hikâyesi, biyografya. (ATDETS, s.54)

"Bugün bir edebiyatı asıl yapan şeyler biyografiler, monografiler, velhâsıl cemiyetin kendisini bilmek için sarfettiği gayretin mahsulü olan ikinci derecede eserlerdir. Ve bu cins mahsullerdir ki, dehanın gelip geniş terkibini yapabilmesi için lâzım olan muhit ve malzemeyi hazırlarlar." (EÜM, s.95) OATET, s.275,313,353,369,372,373, 374,375,376,382; EÜM, s.94,183,211,212,266,333,416,421; YG, s.65; TM, s.256; ED, s,138,190

Deneme

Edebî yazı türü. Çeşitli olay ve düşüncelerin genellikle sübjektif bir açıdan ele alınarak işlendiği kısa yazılardır. Denemede her şey denemeyi yazan kişinin şahsî duyguları, düşünce ve dünya görüşü açısından değerlendirilir. (TDEA, c.2, s.238)

“Bir kalıptan çıkmış gibi birbirine en küçük unsurlarında ve bütün sentaks hususiyetlerinde cevap veren bu ritmik ve kafiyeli nesir tecrübesi Hâmid’in denemelerini nerelere kadar götürdüğünü gösterir” (OATET, s.516) Hu, s.184; OATET, s.145,232,302,317,343,378,516,541,544; YK, s.105; EÜM, s.106,107,115; ED, s.268,291; TB, s.35,266

Denemeci

Deneme türünde eser yazan kimse, demene yazarı. (MBTS, s.665)

“Yeni dil davasını şiddetle tutan denemeci ve münekkit Nurullah Ataç’ın tesirinin bu son nesil üzerindeki hâkimiyetini de burada belirtmek gerekir.” (EÜM, s.120) YK, s.83; EÜM, s.120

Essai

Deneme, kalem tecrübesi. (OATET, s.263)

“Nurullah Ataç bizim memleketimizde hiç mevcut olmayan fikrî tenkidi ve essai’yi getirmiştir.” (MS, s.163) OATET, s.263,274; MS, s.163

Essayiste

Deneme türünde eser veren kimse. Deneme yazarı.

“Büyük romanlarını vermeden evvel büyük bir esseyist olan Stendhal, sanat tenkidi yapar, Balzac resme ve bütün sanat eşyasına hayran olmakla kalmaz, ondan anlar da.” (EÜM, s.66) OATET, s.376; EÜM, s.66

Fıkra

1. Bir düşünceyi, bir olayı en kısa ve etkili yoldan anlatan özlü, nükteli, mizah ve hiciv unsurları taşıyan küçük hikâye, kıssa.

"Ahmed Midhat Efendi'nin romanı, bir darb-ı mesel etrafında bir hikâye, zaman romanıdır. Fıkrada genişleyip yavaş yavaş hikâye oluyor. Sonra, roman oluyor." (ED, s.19)
BŞ, s.16,41,154,181; Hu, s.261; OATET, s.92,94,115,166, 172,175,221,314,320, 361,415,416,421; YK, s.34,35; EÜM, s.76,212,232,304; SD, s.92,270; MB, s.17,47; AK, s,82, 83; ED, s.19; MS, s.48,125; TB, s.187

2. Gazete veya dergilerin belirli sütunlarında gündelik konuları çeşitli bakımlardan ele alan, bunları çeşitli görüş ve yorumlarla anlatan kısa yazı türü.

"O zamanlar ise, Nâmık Kemal'in *Celâleddin Hârzemşah Mukaddimesi*'ne kadar, bizde tiyatro edebiyatı *Cerîde-i Havâdis*'in birkaç fıkrası ile yine Nâmık Kemal'in arkadaşlarının, Tiyatro-yı Osmânî etrafındaki heyet kurulunca yazdıkları makalelerden ibaretti." (OATET, s.261)
Hu, s.340; OATET, s.175,209,261,274,284,433; EÜM, s.297

3. Bir kânun kitabı veya ilmî eserde maddelerin kendi içlerinde ayrıldıkları bölümlerden her biri.

"Eseri 1731 tarihinde tab'edildiğine göre bu fıkranın sonundaki hüküm yanlıştır." (OATET, s.56) OATET, s.56,176

4. Bir yazının ayrıca bir konu oluşturan, başından ve sonundan ayrılabilen parçası. (MBTS, s.954)

"Dokuzuncu fıkrada Hikmet Efendi, işi düzelir düzelmez mizacındaki kayıtsızlığa kavuşan Müştak Bey'in alayları arasında: "Ya birbirinin ahvâlini asla bilmeyerek ev bark olanların hâli nasıl olur, var bundan kıyas et" diyerek komedinin tuttuğu tezi belirtir." (OATET, s.193) OATET, s.193

Gazete Fıkrası

Gazetelerin belirli sütunlarında gündelik konuları çeşitli bakımlardan ele alan, bunları çeşitli görüş ve yorumlarla anlatan kısa yazı türü.

"Okuduğu romanı, gazete fıkrasını, dinlemiş olduğu şehirli masalını hemen ertesi günü eğer doğrudan doğruya geniş ve serbest bir şekilde tercüme etmezse yerli bir hikâyeye çeviren, bu behemehâl hayatını edebiyattan kazanmaya azmetmiş muharrir çalışma tarzının zaafları ne olursa olsun yeni nev'in temelini atar." (OATET, s.416) OATET, s.416

İnşâ

Dîvan edebiyatı sanatlarına çok fazla yer veren, Arapça, Farsça kelimelerle yüklü, süslü, secîli nesir. (MBTS, s.1418)

"Hakikatte bizim bugün "inşa" kelimesiyle hulâsa ettiğimiz bu sanatlar iyi bir nesrin asıl kuvvet ve hususiyetlerini alacağı ferdin yerini, tıpkı şiirde olduğu gibi fakat ondan daha başka, bütün hayatiliği giderecek şekilde, hünerin alması demekti." (OATET, s.46) OATET, s.46,114,124,137,167,264,315,372,394; EÜM, s.220; ED, s.116,200

Jurnal

Olayların gündelik şeklinde yazı ile kaydedilmesi. Siyasi, bedîî, ilmî, içtimaî gündelik olayları kapsayan ve yayan yayın (gazete). Bir kişi tarafından tutulan gündelik notlar, hâtıralar, yorumlar. Özellikle Sultan II. Abdülhamid devrinde devlet ve saray aleyhinde çalışanlar hakkında saraya verilen gizli raporlar bu mânadadır. (TDEA, c.5, s.57)

" Babam Toptaşı'na kapattırana kadar, neler çekmedi. Orada da rahat oturmadı; her gün babamın aleyhinde saraya bir jurnal yazardı." (Hu, s.377) Hu. s.154,260,377; OATET, s.116,298; SAE, s.39; EÜM, s.372,494,495,510; YG, s.308; SD, s.8,111; TM, s.152; AK, s.183; ED, s.42,230; TB, s.129,198,306,307,308

Makale

Bir fikri, bir görüşü savunmak, desteklemek veya bilgi vermek amacıyle yazılıp gazete, dergi vb. yayın organlarında yayımlanan yazı. (MBTS, s.1915)

"Bunların yanı başında makale, tenkit ve deneme gibi az çok gazetenin bünyesine dahil neviler girer. Makale ile politika ve hayat meseleleri, tenkit ve deneme ile edebiyat ve fikir meseleleri günün hadisesi olmaya başlar. Böylece toplumun düşünce sahası genişler." (OATET, s.232) BŞ, s.171; Hu, s.103; OATET, s.43,107,125,141,142,147,172,175,176,179,181,190,191,192,196,197,198,200,209,210,214,217,218,219,220,222,224,226,229,232,247,248,274,275,279,285,298,300,301,302,303,305,307,308,317,318,320,322,323,325,326,336,342,343,344,345,347,372,377,378,379,383,386,387,388,389,390,391,392,399,404,405,409,411,414,419,448,503,541; SAE, s.7,270,271,273,297,301,345; YK, s.22,30,32,37,38,40,43,44,45,46,47,48,54,56,59,60,64,70,75,83,87,93,119,128,131,147,156; EÜM, s.21,22,30,50,51,78,95,110,112,145,151,152,218,224,231,232,234,242,244,246,248,262,267,270,282,296,297,310,316,329,336,410,413,418,431,435,438,448,478,506; YG, s.33,44,174,175,181,182,184,193,195,199,202,301,381,388,399; SD, s.63,65,189,265,277,278; TM, s.18,35,43,59,159,213,266,284; AK,s.179; ED, s.71,144,149,169,170,171,178,185,196,211,221,255,287,290,291; MS, s.62,228,245; TB, s.116,137,138,141,150,154,172,208,209,215,216,222,226,228,229,232,241,242,247,259,260,263,272,276,277,278,281,282,283,286,289,290,295,300,305,310,313,317,318,320

Mensur

"Düz yazı" anlamına gelir. Edebiyatta, vezin ve kafiye gibi şiire has özellikleri taşımadan söylenmiş söz veya yazıya denir. (ATDETS, S.228)

"*Nijad Ekrem*'in bilhassa hâtıralardan ve gündelik hâdiselerden bahseden mensur parçaları, Ekrem Bey'in en sıcak ve güzel eserleri arasındadır." (EÜM, s.253) OATET, s.394,439; EÜM, s.216,221,253,254; ED, s.138,140,150,171

Mensûre

Mensur şiir tarzında yazılmış yazı. (MBTS, s.2003)

“Aşağıda bahsettiğimiz “Rüzgâr” şiiriyle yukarda bahsettiğimiz “Gece” kıt’ası bu küçük mensurede hemen hemen bütün unsurlarıyla hazırdır.” (OATET, s.337) OATET, s.337

Mizah Gazetesi

Gülmeyi, güldürmeyi esas alan ve toplumsal çarpıklıkları dile getiren hiciv ağırlıklı gazete.

“Aynı günlerde Teodor Kasap, *Diyojen* adlı mizah gazetesini çıkarır.” (OATET, s.320) OATET, s.320; EÜM, s.21

Münşi

İnşâda usta olan yazar, usta nâsir. (MBTS, s.2218)

“Büyük münşi tanınmış herhangi muharririmizin yazdığı bir sayfayı, cümlenin ritmin, diğer dillerden iktibaslara, zikrettiği âyet ve hasîslere ve nihayet tavsif için kullanılmış tabirlere iyice dikkat ederek okuyunuz,sayfayı cümle cümle, ayrı ayrı renklerle süslü ve yer yer yaldıza boğulmuş görürsünüz.” (EÜM, s.60) BŞ, s.68; OATET, s.95,110,117,142,450; EÜM,s,60,195,198,199

Nâsir

Nesir yazarı. (MBTS, s.2306)

“Devrin nâsirleri içinde tarihçileri başta sayacağız. Fakat bu ehemmiyet, dil, üslûp ve bizzat tarih anlayışından ziyade, nev’in ehemmiyeti ve müverrihlerin şahsiyet ve mizaçları dolayısıyladır.” (OATET, s.111) OATET, s.111,375,391; YK, s.74,83,95; EÜM, s.166,167,199,215,297,488; YG, s.175; TM, s.146,167; ED, s.253,278; MS, s.193,252

Nesir

Belli bir ölçü ve âhenge bağlı olmaksızın söz dizimi kurallarına uygun anlatım şekli, manzum olmayan yazı, düz yazı. (MBTS, s.2333)

“Nesir olabilmek için her şeyden evvel fikrin vücudu lâzımdır. Bırakın ki onun da kendisine mahsus bir nizamı, bir nevi ritmi olması lâzım gelir.” (MS, s.252) BŞ, s.122,183; OATET, s.15,21,22,34,45,46,81,84,85,88,90,94,110,117,124,138,164,166,167,168,179,180,181,185,187,188,195,201,231,243,252,253,254,265,272,275,300,301,307,311,314,315,336,338,341,366,390,394,395,397,398,399,418,431,432,434,435,437,439,440,445,446,447,456,461,466,467,489,495,516; YK, s.36,50,57,69,73,78,82,83,84,89,97,104,105,107,114,116,135; EÜM, s.13,18,19,60,61,65,66,73,74,82,102,105,116,118,121,149,160,198,199,209,210,211,252,253,260,268,269,274,293,297,303,320,328,348,365,368,393,398,402,405,430,432,465,473,486,487,489,492; YG, s.297,305,306,308,315,323; SD, s.221; TM, s.20,39,225,240; AK, s.26; ED, s.22,37,40,51,63,69,72,99,100,107,135,136,137,138,142,145,169,170,171,176,177,178,181,185,197,198,199,207,209,211,212,215,219,222,244,263,277; MS, s.54,153,163,169,178,193,194,195,228,229,250,252; TB, s.38,117,146,167,206,241,278,279,281,294

Nesr-i Manzum

Şiiri hatırlatan, iç kafiyeye yer veren cümlelerden oluşan düz yazı.

“Bunun için sade, mümkün mertebe açık bir lisan kullanmakla kalmamış, aruz mısraının öteden beri devam eden vahdetini bozarak, manzumeyi mısralarda vücuda gelmiş bir kül hâlinden alelâde cümlelerden yapılmış bir yazı, Hâlit Ziya Bey’in dediği gibi, bir nevi (nesr-i manzum) hâline getirmiştir.” (EÜM, s.269) EÜM, s.269; ED, s.235

Nesir Dili / Nesir Lisanı

Düz yazıya özgü dil.

“Halbuki Türkçe, tarihe *Orhon Âbideleri* gibi hakikaten olgun bir nesir eseriyle girmişti. Daha o devirde bile her şeyden evvel bir nesir dili gibi görünür. Toplayıcı nahvi vuzuhun ta kendisidir. (OATET, s.45) OATET, s.45; EÜM, s.18

Nesir Sanatı

Düz yazıda ustalık. Nesirde kullanılan söz oyunları, ustalıklar.

“Seci gibi nesir sanatlarının ve şiire o kadar kuvvetle hâkim olan belâgat kaidelerinin, hüner endişelerinin, başlangıcını yine Arapçadan alan teşrifat ve merasim cümlelerinin, iki dilin lügatini ve hazır malzemesini birden kullanan ve medeniyetin asıl yaratıcı devrini bitirdikten sonra yeniden ve çok karışık bir sözlükle teşekkül etmeye çalışan Türk nesrinde bu canlılığa imkân vermemesi tabiî idi.” (OATET, s.45) OATET, s.45

Nesir Şiiri

bk. Şiir Terimleri

Otobiyografi

Bir kimsenin kendisi tarafından yazılan hayat hikâyesi. (MBTS, s.2405)

“Bu hikâyede dikkat edilecek nokta, otobiyografi ile başlayıp lâlettayin bir macerada bitmesidir,” (OATET, s.420) OATET, s.420; EÜM, s.478

Prose

Nesir, düzyazı. (FONO, s.552)

“İki türlü nesir var. Adi nesir gayet kestirmedir. İkinci nesir “prose”, nazım tesirindedir, seci’lidir.” (ED, s.22) ED, s.22

Risale

Genellikle belli bir konuda yazılmış küçük kitap, broşür, dergi. (MBTS, s.2590)

“(...)garp tefekkürüne yaklaşmak için yaptığımız bütün gayretler, bir iki coğrafya kitabı ile askerliğe dair birkaç risâlenin ve bazı riyâzî eserlerin hududunu geçmez.” (OATET, s.66) OATET, s.55,66,119,120,121,123,154,161,168,212,316,318,321, 372; SAE, s.295; EÜM, s.76,241; Hi, s.220; ED, s.39,196

Seci'

Düzyazıda cümle ve cümleciklerin sonunu, kulakta aynı sesi bırakan kelimelerle kafiyelendirip süsleme sanatı; nesir içinde kafiye. (ADŞS, s.393)

"Eski nesrin yukarıda da söylediğimiz gibi, asıl hususiyetini yapan seci' ve cinas ve nükte sanatlarıdır." (OATET, s.167) BŞ, s.163; OATET, s.45,117,167,168,180,183, 301,375,379,446,516; EÜM, s.211; ED, s.22,34,58,99,100,171

Tercüme Fıkra

Başka dilden Türkçeye çevirilmiş fıkra.

"*Tasvîr*'de Avrupa'da hurafelerin ne kadar hâkim olduğunu anlatan bir tercüme fıkra "maarif-i akliyenin" tabiriyle başlar." (OATET, s.187) OATET, s.187,314

Tercüme-i hal / Hal Tercümesi

Bir kimsenin hayâtını ve eserlerini anlatan tazı veya eser, öz geçmiş hal tercümesi biyografi. (MBTS, s.3124)

"Mektubunu okurken Vâsıf Divanı'nı okuyorum yahut Şânizâde'den bir tercüme-i hâl zannettim." (TM, s.170) OATET, s.45,91,94,123,170,228,470; TM, s.169,170

VII. BÖLÜM
TİYATRO VE SİNEMA TERİMLERİ

Aktör

Perde ve sahne eserlerinin uygulanışında rol alan erkek oyuncu. (TDEA, c.1, s.98)

"Aktör, temsilin elemanıdır. Aktör evvelâ dil ile piyesi temsil eder." (ED, s.134) Hu, s.372; OATET, s.424,525; SAE, s.40,127;YK, s.116; EÜM, s.214,510; SD, s.114,122,220; TM, s.36,158; Hi, s.78,253,255,258,259; AK, s.156; ED, s.49,132, 133,134,236,237,239,243,244; MS, s.117,187,188,189; TB, s.138,153,267

Artist

Güzel sanatlardan birini; çoğunlukla tiyatro, sinema gibi sahne sanatlarında oyunculuğu meslek edinen kimse. (TDEA, c.1, s.165)

"O devirde, Müslüman halk karşısında bir imam rolü – velev Ebüllâklaka dahi olsa – Ermeni artiste teslim edilemezdi." (OATET, s.258) Hu, s.51,251,253,255,258; OATET, s.144,258; SAE, s.147,197,216,217,250,274,277,291,323; YG, s.75,252, 277; SD, s.47,217,275; TM, s.144,151; AK, s.22,82,207; ED, s.47,134; MS, s.187; TB, s.51

Dinî Dram

Konusu din olan dram dürü.

"Müslüman dininin ilk günahı kabul etmemesi, binaenaleyh insanın baştan mahkûm olmaması, İslâm cemaatlerini sadece tarihî gaiyyet fikrinden mahrum etmiyor, ayrıca dinî dramın teşekkülünü de imkânsızlaştırıyordu." (OATET, s.43) OATET, s.43

Doküman Filmi / Dökümanter Film

Belgelere dayanan, belgesel film.

"Dökümanter filmin, bu her gördüğünü sadakatle kaydeden, gerçeği bozmadan nisbetlerle oynayan ilâve göz ve hâfızanın sokulmadığı yer yok." (YG, s.460) TM, s.253; YG, s.460

Dram

Hayattan acıklı ve gülünç taraflarını bir arada dile getiren tiyatro türü. (ATDETS, s.88)

"Konuşmalar trajedinin –çünkü mevzu trajedi mevzuudur- ifade asaletinden uzak ve bayağıdır; bu tam mânâsıyla son zamana kadar devam eden yerli dramdır." (OATET, s.361) BŞ, s.92; OATET, s.43,44,144,258,261,343,353,356,358,360,361,365,425, 444,445,461,466,468,469,471,515,516,521; YK, s.71; EÜM. s.32,36,101,290; YG, s.83,266,274,448; SD, s.128; TM, s.144; MB, s.7; Hi, s.277; ED, s.138,243; TB, s.111,293

Dramatürji - Dramatürj

Oyun yazarlığı sanatı. Tiyatro eserleri incelemesi. (TDEA, c.2, s.380)

"Demeneci, polemist ve henüz başlangıcında dramatürj, tenkit ve edebiyat tarihinde sezişler dolu, Şahabettin Süleyman daha dinamik, daha atılgan ve daha derin şekilde ufuk araştırıcı idi." (YK, s.83) YK, s.83; EÜM, s.101

Eşhas

bk. Roman Terimleri

Fars - Farce

Hafif konulu, yer yer şarklı, basit ve kaba komedi unsurlarının yer aldığı güldürücü temsil. (MBTS, s.922)

"Hemen hemen mevzusuz denecek kadar basit olan bu komedi yahut farce'in iki büyük hususiyeti vardır. Bir taraftan, bize edebiyatımızın o zamana kadar semtine uğramadığı yeni bir realizmin kapısını açar, öbür taraftan da, bunu yapmak için halka gider, Ortaoyunu ve meddah hikâyeleri gibi mahallî sanatlardan faydalanır." (OATET, s.193) OATET, s.193,504; YK, s.80,81; EÜM, s.509; ED, s.243

Fasıl

Tiyatro eserlerinde perde araları ile ayrılan bölümlere eskiden verilen ad. (TDEA, c.3, s.160)

"Şinasi, daha piyesini yazmadan evvel "fıkra, fasıl" gibi sahne tabirleri dilimizde tecrübe edilmekte idi." (OATET, s.193) OATET, s.193,246,350,339,503,512; EÜM, s.102,461; ED, s.30,204

Feeri

Masalların tiyatro sahnesinde dramatize edilmesiyle ortaya çıkan, cinlerin ve perilerin de (temsili olarak) rol aldığı tiyatro türü. (ATDETS, s,94)

"Şüphesiz ki müstakbel Türk komedisinde ve müstakbel Türk feerisinde ortaoyununun, karagözün mühim hissesi olacak, çok geniş ufuklar ilham edecektir." (MS,s.187) OATET, s.268; ED, s.243; MS, s.187

Film

Verici sinema makinesiyle gösterilen temsil. (MBTS, s.962)

"Bütün bir medeniyetin teknik imkânlarını en müstesna istidadlarla birleştiren, bir çok sanatların sentezini veren en muhteşem filmler bile aynı sinemada üç dört haftadan fazla devam etmezken, İstanbul sahnelerinde bir piyes aylarca tutuluyor." (YG, s.31) BŞ, s.165; Hu, s.130; SAE, s.28,44,147,148,149163,274,277,320; EÜM, s.119; YG, s.31,461; SD, s.190; TM, s.48,49,61,62,119,121,122,123,133,136,143, 144,150,151,155,157,158,164,165,173,180,206,279; Hi, s.229,238,253,277,308; AK, s.22,82,122,136,217; MS, s.224; TB, s.133,154,171,181

Halk Tiyatrosu

Halkı eğlendiren ve eğlendirirken birtakım mesajlar veren düşündüren geleneksel dram sanatına verilen ad. Karagöz, Meddah, Orta oyunu, kukla ve köy seyirlik oyunları halk tiyatrosu olarak nitelendirilir. (ATHETS, s.371)

“Asıl trajediye gelince, onun ne mister’den ne de halk tiyatrosundan doğmadığını biliyoruz.” (OATET, s.43) OATET, s.43,88; YG, s.151

Kahraman

bk. Roman Terimleri.

Karakter

bk. Roman Terimleri.

Kişi

bk. Roman Terimleri.

Karagöz

bk. Halk Edebiyatı Terimleri

Komedi - Komedya

İnsan, olay ve durumların gülünç yönlerini güldürücü bir biçimde ortaya koyan tiyatro eseri. (MBTS, s.1734)

“Daha ziyade halk dilinin hususiliklerine ve cemiyetin bünyesine bağlı olan komedyada, ister Aristophane, ister Moliére olsun, tercümesi kabil olmayan şeylerin yanıbaşında eserin asıl örgüsü gene elde kalır.” (EÜM, s.40) Hu, s.176; OATET, s.42,43,141,144,193,195,247,258,261,300,425,436,444,445,494,497,502,503,504; EÜM, s.40,59,142,155,254,419,437; YG, s.320,446; SD, s.220; TM, s.141;Hi, s.254; AK, s.61,62,72,159,241; ED, s.207,236,244; MS, s.71,82,87,187,188; TB, s.116,153, 319

Livret

Bir operanın sözleri; metin. (OATET, s.426)

“Filhakika bu piyesin gerek aslı olan hikâye ile gerek operasının livret’siyle iyi bir karşılaştırılması, hattâ kendisinden evvel *Atala*’dan yapılmış adaptasyonlar bulunup bulunmadığının aranması lâzımdır.” (OATET, s.446) OATET, s.426,446

Meclis

Bir tiyatro eserinde oyuncuların oyuna girip çıkmasıyle belirlenen bölümlerden her biri, sahne. (MBTS, s.1971)

“Perdeden sonra sahne, meclis gelir: Şahısların girip çıkmasıyla olur bu iş. Meclis, perdenin yürüyüşünde bir şeydir. Meclisde monolog ve diyaloglar var.” (ED, s.236) OATET, s.246,345,346,358,503; ED, s.49,204,236

Melodram

Çağdaş tiyatroda kin, intikam, cinâyet, hıyânet gibi heyecan verici hissî ve acıklı konular üzerine kurulan oyun türü. (MBTS, s.1994)

“(...) yani müstakbel Türk sahnesinin ilk eserlerini verecek olanların üzerinde, bu karışık ve umumî manzarasıyla daha ziyade melodrama kaçan repertuvarın elbette çok mühim tesirleri olmuştur.” (OATET, s.144) OATET, s.144,346,365,425, 503,505,519,526 ; TM, s.157; ED, s.203

Opera

Sözleri besteli olarak söylenen, konusu dram ve trajedi olan, baştan başa müzikli tiyatro eseri. (MBTS, s.2394)

“63. nüshasında çıkan “Tiyatro” makalesi, bu sanat şubesinin, doğuşundan başlayarak, trajedi, komedi, vodvil, pandomim, opera, balet gibi muhtelif nevileri hakkında malûmat verir ki, bizde bu mevzua dair ilk yazı olduğu muhakkaktır.” (OATET, s.141) BŞ, s.178,205; Hu, s.60; OATET, s.54,128,141,143,258,259,260, 446; YG, s.29,57,58,60,161,164,170,255; SD, s.128; TM, s.71,82,94,102,113,146, 157,158,205; Hi, s.215; ED, s.134,211; MS, s.137; TB,s .189

Operet

Konuşmalı bölümlerle şarkılı bölümlerin birbirini takip ettiği, bazan parodi ve yerginin yer aldığı hafif sahne eseri. (TDEA, c.7, s.129)

"(...) Güllü Agop tarafından Gedikpaşa'da Tiyatro-yı Osmânî adlı bir sahne kurulur; 1870-1871 Ramazanında Türkçe olarak tercüme, telif, opera, operet, trajedi, komedi, hulâsa oldukça zengin bir repertuvarla işe başlar." (OATET, s.259) Hu, s.313; OATET, s.91,143,258,259,444,541; SAE, s.40,74,277; SD, s.124,218; TB, s.237

Orta Oyunu

bk. Halk Edebiyatı Terimleri

Oyun

Sahnede, televizyon veya radyoda oynanmak için hazırlanmış eser, temsil, piyes. (MBTS, s.2412)

"Şinasi'nin Şair Evlenmesi çocukça bir oyundur. Fakat iddia edebilirim ki üzerinden bir asır geçtiği halde ondan mükemmel bir piyes yazılamamıştır." (ED, s.268) BŞ, s.168,170; OATET, s.43,46,143,144,258; SAE, s.40,74,128; EÜM, s.82,372,446; YG, s.274,275; Hi, s.255,277; ED, s.135,268

Pandomim

İşâretler, tavırlar ve çeşitli vücut hareketleriyle oynanan, genellikle güldürücü, sözsüz sahne oyunu, sözsüz oyunu. (MBTS, s.2453)

"Pandomim, sessiz dramdır." (ED, s.243)

"Her şeyden sarf-ı nazar, sadece pandomima, tulûat, tiyatro, karagöz, orta oyunu gibi eğlencelerden bu esere ve üslûba, hattâ şahsiyete girmiş unsurlara dikkat etmek, bize çocukluk ve gençliğini ne kadar derinden yaşadığını gösterir." (EÜM, s.422) OATET, s.141; EÜM, s.422; ED, s.243

Parodi - Parodie

Edebiyatta (tiyatroda); ciddi sayılan bir eserin bir bölümünü veya tamamını alaya alarak, şeklini bozmadan ona gülünç bir özellik vermek suretiyle ortaya konan oyun çeşididir. (ATDETS, s.274)

"Adını Ahmed Mithat'ın *Eyvah* piyesinden alan Meftun Bey, Edebiyat-ı Cedîde'nin ve hattâ biraz da şiirin ve şâirin parodisidir." (OATET, s.421) OATET, s.88,421,434

Perde

Tanpınar şöyle anlatıyor; "Piyeste perde dediğimiz *acte* (bölümler) var. Tanzimat buna "vak'a", "manzar" (perde) derdi. *Acte*, *action* yani hareketten gelir. Yunan tiyatrosunda perde kapandı diye bir şey yok; eşhas çekilip koroya bırakır yerini, yani burada da bölüm var." (ED, s.236) OATET, s.193,194,345,346,347,348,350,353, 354,355,356,357,358,360,425,511,512,517,518; EÜM, s.446,513; SD, s.11; TM, s.15,36; ED, s.203,204,236,239,242,245

Piyes

Tiyatroda oynanmak üzere yazılmış eser, tiyatro oyunu. (MBTS, s.2515)

"Bir piyes kuruluşa itibariyle nedir? Bir vak'anın karşımızda yaşanmak sureti ile anlatılması, bir hareketin taklididir." (ED, s.236) Hu, s.130; OATET, s.141,143,144, 145,171,177,181,193,194,195,232,233,248,249,251,257,258,259,260,343,344,345,34 6,347,348,349,350,351,352,353,354,357,358,359,360,361,362,369,373,374,375,397, 404,421,425,426,429,445,446,450,451,455,456,458,463,465,469,495,499,501,502,50 3,504,505,506,508,509,510,511,512,513,514,515,517,518,519,520,521,523,524,525, 526; SAE, s.40; YK, s.38,67,151; EÜM, s.101,102,114,214,216,230,231,235,237, 238,239,243,259,366,446,458,460,510,511,512,513; YG, s.31,403; SD, s.125,272; TM, s.15,36,49,91,141,142,143,144,157,158,206,207; Hi, s.35,255,257,258,310; AK, s.18; ED, s.25,107,112,120,129,133,134,138,140,141,143,145,181,190,194,195, 196,200,202,203,204,215,236,239,246,268,273; MS, s.42,187,208,209; TB, s.35, 151,153,167,171,257,266,286,295,296,312

Repertuvar

Opera, operet ve tiyatro topluluklarının, bir oyun mevsiminde gösterecekleri eserlerin listesi. Bir oyuncunun öğrendiği ve oynadığı rollerin listesi. (TDEA, c.7, s.310)

"Bununla beraber *Şair Evlenmesi*'nin 1864-1872 yılları arasının repertuvarına girmemiş olmasının şüphesiz başka bir sebebi daha vardır." (OATET, s.258) BŞ, s.57,170; OATET, s.43,93,144,249,257,258,259,426,508,509; SAE, s.74,119; EÜM, s.122,127; Hi, s.121,253

Sahne

1. Tiyatroda bir oyunda, perdelerin içinde oyuncuların oyuna girip çıkmasıyla oluşan küçük bölümlerin her birine verilen isim; meclis.

"Perdeden sonra sahne, meclis gelir; şahısların girip çıkmasıyla olur bu iş." (ED, s.263)

OATET, s.143,193,194,270,345,346,347,348,349,350,351,352,353,355,356,360,361, 365,368,457,458,475,503,504,505,507,508,510,513,514,515,516,519,520,521,525; EÜM, s.28,100,127,237,238,239,254,450,513; SD, s.272; Hi, s.254,255,256,258, 277; ED, s.49,133,142,203,236,239,243; MS, s.189; TB, s.106,111

2. Seyircilerin, oyunu ve diğer gösterileri kolayca görebilmeleri amacıyla genellikle yerden belirli yükseklikte düzenlenen yer. (ATDETS, s.290)

"Henüz sahneye Türk artisti çıkmamış, hakikî Türk şivesi sahnede duyulmamıştır." (OATET, s.144)

BŞ; s.30,129; OATET, s.144,193,195,232,258,260,261, 326,358,525; SAE, s.40,73; EÜM, s.64,127,386,510; YG, s.30,31; SD, s.11,220,221,306; TM, s.36,49; Hi, s.170, 252,256,258,310; ED, s.135,143,236,273; MS, s.43,44,117,188

Sahne Eseri

Sahnede oynanmak için hazırlanmış eser.

“Şinasi için, herhangi bir garp muharririnin eserini tercüme veya adapte etmek, hattâ taklit ederek daha geniş kadroda büyükçe bir sahne eseri vücuda getirmek kabildi.” (OATET, s.194) OATET, s.194,269,526; YK, s.102; YG, s.274

Sahne Sanatları

Gösteriye dayalı; tiyatro, orta oyunu, dans gibi sanat dallarına verilen genel isimdir. (ATDETS, s.290)

“Bu tiyatro teşekkülleri ara sıra imkânlarını, diğer opera, operet gibi sahne sanatlarına da veriyorlardı.” (OATET, s.143) OATET, s.143,261

Senaryo

Tiyatro, sinema, radyo ve televizyonda oynanmak üzere yazılmış piyes, film, dizi filmi gibi eserlerin sahnelerini ve akışını gösteren yazılı metne verilen isimdir. (ATDETS, s.298)

“Nerval 1840’da Beyazıt’ta Bab-ı Seraskeri’nin yakınında seyrettiği bir Karagöz oyununun senaryosunu bize verir.” (BŞ, s.168) BŞ, s.168; Hu, s.188; TM, s.49; TB, s.238,243

Sinema - Cinema

Sinema filmlerini düzenleme ve yönetme sanatı. Sinema, esas itibarı ile bir “hikâye”ye dayandığından edebiyatla ilişkisi çok sıkı olan sanat dalıdır. (TDEA, c.8, s.23)

“Sinema, terkibî bir sanat mıdır? Sanatsa, tekniğin bu kadar hız verdiği bir sanat sanat olabilir mi? Tiyatro ile nereye kadar beraberdir, nerede ayrılır? Sinema bir eseri aktörlerin aksettirmesidir. “ (ED, s.49) BŞ, s.131,175; Hu, s.57; OATET, s.526; SD, s.39,177; SAE, s.28,82,147,148,182,248,273,274,327; EÜM, s.24,116,119; YG, s.31,129,237,252,269,309,340,460,462,464; TM, s.49,91,92,122,128,133,146,151, 159,168; Hi, s.77,255; AK, s.136; ED, s.47,48,49,133,134,208,273; MS, s.186; TB, s.69,165,243,,280,296,322

Şahıs

bk. Roman Terimleri

Tarihî Piyes

Konusu, başlıca kahramanları ve olayları, tarihten alınan piyes.

"Nâmık Kemal, bu hadiselerle dolu hayatı, daha sonra *Mukaddime-i Celâl*'de bir kısmını tasrih ettiği değiştirmelerle almış ve ondan, Shakespeare'in tarihî piyesleri, Hugo'nun *Cromwell*'i, Schiller'in *Wallensteine*'i gibi büyük ve bütün bir hayatı içine alan bir tiyatro eseri çıkarmıştır." (OATET, s.353) OATET, s.144,353

Tarihî Tiyatro

Konusu, başlıca kahramanları ve olayları, tarihten alınan tiyatro eseri.

"Böylece realist edebiyatı bir kalemde mahkûm etmekle kalmaz, açıktan açığa romantik, yahut daha sarih olmak Lâzım gelirse, egzotik veya tarihî tiyatroyu ister." (OATET, s.504) OATET, s.504

Temsil

Tiyatro. Uzun süre tiyatro oyunu, piyes karşılığı olarak kullanıldı. Bu bağlamda, *temsil edilmek* (Bir tiyatro eseri oynanmak), *temsil vermek* (Bir tiyatro eseri oynamak) tabirleri oluşmuştur. (TDEA, c.8, s.305)

"Benim naçiz kanaatime göre piyesle temsil ayrı şeylerdir. Bu ayrı şeyler birbirleriyle iş birliği yaparlar. Temsil o kadar ayrı bir şeydir ki..." (MS, s.187) OATET, s.67,143,144,257,325,326,415; SD, s.203,304,306; ED, s.133,134,236,273; MS, s.178,188

Tezli Tiyatro

Bir düşünce ve görüşü benimsetmek maksadıyla yazılmış tiyatro.

“İçtimaî hamlesinde ve tarih tecrübesinde romantik olan Namık Kemal, Hugo’ya olan bütün hayranlığına rağmen realist roman ve tezli tiyatronun tesiri altındaydı ve galiba “edebiyat-ı hakikiye” dediği şey buydu.” (YK, s.96) YK, s.96

Tip

bk. Roman Terimleri.

Tirat

Özellikle tiyatro eserlerinde kişilerin birbirlerine karşı yüksek bir eda ile uzun uzun söz söylemeleri. (TDEA, c.8, s.356)

“Tiyatroda iki şey: Temsilin ve sözün büyüsü. Konuşmayı çıkarınca tiyatro kalmaz. Onun için sözün organik olması lâzımdır: Tiratlar vs. bu organizmayı bozar.” (ED, s.236) OATET, s.358,506,509,514; EÜM, s.64,237,238; SD, s.220; ED, s.236;

Tiyatro

İnsan hayatında yaşanan olayları, sahnede, seyirciler önünde canlandırma sanatı. Sahnede oynanmak için yazılan edebî esere de aynı isim verilir.

“Tiyatro nedir? Tiyatro, roman-hikâyedir; konuşma haline indirilmiş bir vak’adır ve söz sanatıdır. Bu tarif kâfi değildir. Tiyatro hikâye etmez, hâli canlandırır. Hal keyfiyeti var. Roman ve hikâye ise bizi kendi zamanına atar. Tiyatro vak’a hâlinde geçtiği için bizi hâle atar. Tiyatro, okuyucunun yerine şahidi, seyirciyi koyar. Tiyatro aksiyon (hareket) haline gelmiş tasavvur ve düşüncedir. Aksiyon gözümüze unsurları ile beraber gelir. Tiyatro her sanat gibi düşüncenin değiştirilmiş şeklidir; muvaffakiyeti, unsurlarının âhenginden gelir.” (ED, s.132).

“Tiyatro nedir? Edebî eserdir ve bu sebepten edebî bir üslûbu vardır. Roman üslûbu değildir, ayrıdır.” (ED, s.244)

“Tiyatro bir söz sanatıdır. Ve bu itibarla diğer edebiyat sanatları gibi fikri, icap ederse, mücerret şeklinde bile olabilir ve inkişaf ettirebilir.” (MS, s.185)

“Tiyatro nutuk, temsil, ifade ve şahsiyet sanatıdır.” (MS, s.188) BŞ, s.30,170,175,176; OATET, s.43,44,54,129,141,142,143,144,145,151,194,195,200, 201,232,245,248,249,250,253,256,257,258,259,260,261,262,271,274,293,309,319,32 6,333,337,339,342,343,344,345,346,348,350,353,358,359,361,363,365,372,377,380, 381,382,392,397,399,424,425,426,445,456,457,463,468,470,497,503,504,505,506,50 7,508,509,512,513,516,525,526,527,528,531,532; SAE, s.73,74,335; YK, s.20,57,80, 83,112,115,170; EÜM, s.24,41,64,73,74,78,82,83,100,106,107,108,115,120,124,126, 127,220,229,230,231,238,244,245,246,254,259,263,313,359,386,410,422,434,447,45 0,460,485,509,510; YG, s.29,30,45,75,130,152,230,243,252,254,257,269,336,448, 464; SD, s.63,123,124,125,184,203,220,235,301,307; TM, s.11,48,64,122,128,144, 145,146,152,164,206,207,244,252,279; MB, s.152; Hi, s.35,77,255,256; AK, s.56, 82,164,201,202,243; ED, s.22,23,25,44,47,48,49,58,63,81,83,89,107,114,123,131, 132,133,134,135,136,137,138,140,141,144,145,176,179,182,185,187,188,189,194,19 7,199,200,201,202,203,207,232,236,237,239,240,241,242,243,244,245,246,257,272, 273,274,277,284; MS, s.54,83,89,113,185,186,187,188,195,209,222; TB, s.137,167, 168,174,201,292,319

Tiyatro Dili

Tiyatroya has, tiyatroya özgü, tiyatro eserlerinde kullanılan dil.

“Romantizmle nesir oldu tiyatro dili. Tiyatronun dilinin mensur olacağında Şinasi ile Namık Kemal zerre şüphe etmediler.” (ED, s.138) OATET, s.182,246; SAE, s.119; EÜM, s.246; ED, s.137,140,199

Tiyatro Eseri

Sahnede oynanmak için yazılan edebî eser.

“Tiyatro için yazılmayan yahut oynanılabileceğinde şüphe edilen tiyatro eserinin hiç olmazsa bir poem olarak yazılması, nev’in üstünde hususî bir mahiyet taşıması lâzımdı.” (OATET, s.525) OATET, s.259,262,353,445,470,525; EÜM, s.115,126, 127,229,235,243; MS, s.187; ED, s.132,137,143

Tiyatro Sanatı

Dram, komedi, vodvil vb. her türlü sahne eserini oynama sanatı.

"Birincilerinin halka ve halk hayatına doğru bir gidişleri vardır ki, tiyatro sanatını birdenbire önleyen imkânsızlıklar yüzünden ve biraz da, hakikî sahne adamının yokluğundan akim kalmıştır." (OATET, s.262) OATET, s.261,262,510; SD, s.124; TB, s.285

Tiyatro Zevki

Tiyatro sanatından duyulan zevk.

"Şehzadebaş'nın asıl rağbet devri tiyatro zevkinin başlamasından ve bilhassa İstanbul tiyatrolarının Gedikpaşa'dan Şehzadebaşı'na geçmesinden sonradır." (BŞ, s.170) BŞ, s.170; MS, s.188

Trajedi

Konusunu efsânelerden, târihî olaylardan alan çok acıklı sahne eseri, fâcia, hâile, tragedya. (MBTS, s.3192)

"Massignon, Müslüman sanatlarında trajedinin ve trajik hissin yokluğu, İslâmın Allah'tan başka varlık kabul etmemesi, hayatı bir gölge oyununa indirmesiyle izah eder ki bir bakıma çok doğrudur." (OATET, s.39) Hu, s.94,201; OATET, s.39,40, 141,183,247,257,258,289,261,346,351,361,416,425,455,469,474,500,511,513,525,526; YK, s.61,85,125;EÜM, s.100,142,155,156,259,359,491,509,510,511,512,513,514; YG, s.96,152,168,259,274,320,460; Hi, s.303; SD, s.11,220; ED, s.112,113,114,118, 128,142,207,236,239,242,244,269,278,289,290; MS, s.34,87,188,201; TB, s.248

Trajedi Dili

Tiyatronun çeşitlerinden biri olan trajediye has dil.

"Asıl şaşılacak nokta manzum trajedi dili arayan, o kadar olmaz tecrübelere giren ve yaradılıştan her işine yarayanı benimsemekten çekinmeyen Hâmid'in bu mısraı

görmemesi, ancak bu gibi mısralarla Racine veya Corneille'in bulundukları zirvelere yaklaşılabileceğini farketmemesidir." (OATET, s.436) OATET, s.436

Tulûat

Yazılı bir metne dayanmadan, oyuncuların yer ve zamana göre ayarlanmış bir taslağa göre oynadıkları oyun. (TDEA, c.8, s.379)

"Nasıl tiyatrolarını aktörün devamlı surette seyirci ile konuşması öldürmüşse, Midhat Efendi romanını da muharrirle okuyucunun daimi münasebeti öyle bozar." (OATET, s.424) OATET, s.424; SAE, s.129; EÜM, s.422

Vak'a

bk. Roman Terimleri

Vodvil

Hareketli ve eğlenceli bir konuya, basit entrikalardan meydana gelen olaylara, yanılmalara dayanan , sırf güldürmek için yazılmış hafif komedi. (MBTS, s.3328)

"(...) nihayet Assomoir'ın ve Nana'nın, Hakikat'ın, hatta Toprak'ın vodvil ve farsa hiç benzemediklerini, tam aksine edebî nevilerin en yükseği olan destana yaklaştıklarını unutturamaz." (YK, s.81) OATET, s.141425,468,492; SAE, s.277; YK, s.80,81; EÜM, s.80,451; Hi, s35,310; AK, s.241; TB, s.237

VIII. BÖLÜM
AHMET HAMDİ TANPINAR'IN EDEBİ SANATLARA BAKIŞI VE ONLARI KULLANIŞ SIKLIĞI

Ahmet Hamdi Tanpınar üniversitede Türkoloji'yi tercih sebebini anlatırken, Antalya'da lise öğrencisi bulunduğu yıllarda Yahya Kemal'in dergilerde birkaç şiirini okuduğunu ve onun Türkoloji'de hoca olduğunu görünce Felsefe Bölümüne gitmekten vazgeçip Yahya Kemal'in hoca olduğu bölüme kayıt yaptırdığını söyler. Bu şuurlu bir seçimi gösterir. Üniversiteden mezun olduktan sonra Erzurum'da lise hocalığına başlayan Tanpınar, 1939'da Tanzimat'ın 100. yıldönümünde İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı kürsüsüne doğrudan profesör olarak tayin edilir. Böylece daha üniversite öğrencilik yıllarında kendini gösteren sanat faaliyetlerinin yanında Tanpınar'ın bilim hayatı da başlar. *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, *Yahya Kemal,* onun bu alandaki birikim ve faaliyetinin en zirvedeki eserleridir ve hâlâ Türk edebiyatı araştırıcıları için kaynaktır. Tabiî bir sanatkâr ilim adamı olarak onun yazdıkları, değerlendirmeleri yorumları ve tahlilleri önemlidir. Hele *Edebiyat Üzerine Makaleler* kitabında toplanan yazıları tenkit, geniş anlamda edebiyat meseleleri ile ilgilidir. Bu çerçeveden bakıldığında Tanpınar'ın bir sanatkâr ve bilim adamı olarak edebiyat terimlerini ve kavramlarını daha dikkatli, şuurlu ve daha çok kullanması beklenir. Üslûp sahibi olan Tanpınar, eserlerinde, yazılarında kelimeleri çok dikkatli bir şekilde seçip kullandığı halde aynı hassasiyeti terimleri – kavramları kullanırken yapımış mıdır? Tezimizin bu bölümünde, Tanpınar'ın kullandığı edebiyat terimleri ve kavramlarını belirledikten sonra, bu sorunun cevabını araştıralım istedik.

Özel bir çerçevenin içinde değil de genel veya daha umumî bir anlamdaki edebiyat terimlerini söz konusu ettiğimiz birinci bölümdeki edebiyat terimleri veya kavramlarında Tanpınar, maksadını anlatabilmeyi hedef alır. Burada topladığımız terimleri kullanırken özel bir gayret sarfetmez. Mesela "anlatıma sanatı" diye son derece geniş, hatta bazen yazının ötesinde anlamlar ifade eden bir terkip kullanır. (s. 6) Resim, musiki, mimarî, hal-hareket davranışlar da birer anlatma sanatıdır. Bir başka örnek "aşk hikâyesi", "aşk masalı", "aşk mektubu" (s.7) kullanışlarıdır. Bunları artırabilirsiniz ve ürünün mutlaka edebî olması da gerekmez. Gerçi "hikâye", "masal", "mektup" doğrudan edebiyat ile ilgilidir. Bununla beraber Tanpınar'ın bu kullanışlarında bir özellik yoktur. Yalnız unutmayalım ki "çağrışım", "çağrışım"

sistemi (s.12) kullanışları için aynı şeyi söyleyemeyiz. Zira bu kullanışlarda zihnî bir çalışma, dikkat, anlama ve anlatabilme gayreti görülür.

Bu bölümde topladığımız terimlerin belki de en sık kullanılanı "edebiyat" kelimesi ve onunla yapılan birleşiklerdir. Bunun, bir özelliğin veya farklı bir yorumun mahsulü olduğunu söyleyemeyiz. Çünkü konumuz edebiyat, yazarımız edebiyatçı. Yalnız "edebiyat" kadar olmasa da " hikâye", "mektup", "sanat", "imaj", "tercüme", "üslûp" kelimelerinin de çok geçtiğini ayrı bir dikkat olarak sunalım. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın geniş, zengin bir kültür birikimi olduğu bilinir. Belki bunun da etkisiyle pek çok batı kökenli kelime kullanır. Emrunts, epizot, esprit, esthéte gibi kullanışlarda görüldüğü gibi o, kelimelerin batılı imlalarını tercih eder. Bu konuda bir Türkçe hassasiyeti yoktur veya böyle bir hassasiyet göstermeye gerek duymaz.

Yine bu bölümdeki terimlerin - kavramların daha çok anlamayı, sınıflandırmayı kolaylaştıran terimleştirme mahsulü olduklarını ayrıca belirtelim. Esasen yazarımız alışılmış olanların dışına pek az çıkar. Bir bakma o hazır malzemeyi kullanmayı tercih eder. Edebî metinler için çok güzel yorumlar getiren Tanpınar, bu yorumlarını terimleştirirken, terimle ifade ederken hazır olanı kullanmayı tercih eder. Bu durum tezimizin ikinci bölümü olan "Halk Edebiyat Terimleri"nde kendini daha açık gösterir. Bununla beraber bu ikinci bölümdeki "halk romanı", "halk miti", "hapishane türküsü" gibi kullanımların Tanpınarvari kullanımlar olduğuna dikkati çekelim. Elbette son derece güç olan ve bugüne kadar ortaya konmamış bulunan bu kullanışların ilk defa ne zaman ve kim tarafından kullanıldığını söyleyecek durumda değiliz. Yalnız Türk edebiyatını ve Tanpınar'ı tanıyan bir kimse hemen fark eder ki bu kullanışlar Tanpınarvari kullanışlardır.

Bu bölümde "troubadour" (s.76) dışında batı kökenli terin bulunmadığını ifade edelim.

Tezimizin üçüncü "Edebî Devirler ve Akımlar" başlıklı bölümde söz konusu ettiğimiz terimler- kavramlarda Tanpınar, Türk edebiyatının devrelerinin ve batıdaki

edebiyat akımlarının bilinen - mevcut yorum, anlayış ve yaklaşımlarının dışına çıkmaz. Hep çerçeve terim veya kavramlardır onun kullandıkları. Aslında yenileşme dönemi Türk edebiyatındaki iç seyir ve gelişmeleri iyi bilen ve bunu eserlerinde anlatan yazarımız, bilgi, düşünce ve tespitlerini kavramlaştırma-terimleştirme yoluna gitmez. Bir bakma bu, Türk araştırıcı veya aydının ortak algılayış şeklidir, zaafıdır. Tanpınar da bunun dışına çıkmaz. Ne demek istediğimizi daha iyi anlatabilmek için kavramlaştırma -terimleştirme konusunda Türk kültüründe sadece Ziya Gökalp'ın bir istisna teşkil ettiğini söyleyelim. Hattâ Tanpınar, Türk edebiyatının devrelerinin söz konusu edildiği yazılarında bile hazır terimleri kullanmanın dışında bir gayretin içinde olmaz.

Nitekin "Fecr-i Ati cénacle'nin..."(s.84) der. Buradaki tek istisna "Kutsi'nin birkaç intimiste denecek manzumesi yok değildir..." kullanışıdır.

Dördüncü bölümdeki "Şiir Terimleri"nde durum pek değişmez. Onun burada en çok "beyit", "gazel", "kafiye", "kaside", "kıt'a" ve hepsinden çok "manzume", "mısra", "şair", "şiir" terimleri kullandığını söyleyerek bir şair olan Tanpınar'ın klasik anlayışın çerçevesinde kaldığını hele inceleme alanı olan yeni Türk edebiyatında kullanılan nazım şekilleri üzerinde hemen hiç zihin yormadığını söyleyelim. Gerçekten de o, değişik, farklı nazım şekillerinin üzerinde hiç düşünmemeştir. Ama "mısra", "kafiye", "beyit", "gazel", "kıt'a", "kaside" ve "mazume" onun en çok kullandığı şiir terimleri olmuştur. Burada "atomosfer şiir"(s.97) gibi Tanpınarvari kullanışların çok az olduğunu, "chanson" gibi batı şiirini kendi kelimesiyle anlatışlarının bulunduğunu, kendinden hiç beklenmeyecek şekilde bir nazım şekli olan "çapraz kafiye" ile bir manzumede peşpeşe gelen mısralar içinde bazen a b a b kafiye düzeninin yer alışını "Öyle ki aralarında müzdevic kafiyeli beyitler bulunan bu çapraz kafiyeli kıt'alara artık müseddes denemeyeceği gibi, muhtevası itibarıyla da manzumeye yeni demek güçtür." (OATET, s.245) diyerek terimi, başka ve karmaşıklık doğuracak bir anlamda kullanışlarına rastlandığını söylemek gerekir. Ayrıca "elégie" (s.101), fugue (s.102), ode (s.119), refrain (s.121), satyr (s.122), strophe-strof (s.124), vers libre (s.135)gibi batı kökenli terimlerle metin değerlendirmelerinde az da olsa karşılaşıldığını da belirtelim.

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın romanla ilgili terim veya kavramlarının 27 tanesinin roman çeşidi olduğuna sadece işaret edelim. Roman incelemeleri ile ilgili sadece 3-4 terim bulunduğunu da ekleyelim. Üstelik genel olarak düşününce roman terimi en sık kullanılan terimlerden biridir. Belki buradan şöyle bir sonuca gidebiliriz. Romancı Tanpınar, roman incelemeleri ile pek uğraşmamıştır. Onun tiyatro ve sinema terimlerini daha çok kullandığını söyleyebiliriz. Nesir terimlerinin çerçevesi daha dardır. Burada da "makale", "nesir" terimlerinin daha çok kullanıldığını görüyoruz. "Piyes", "tiyatro" terimlerinin de çok kullanılan terimler olduğunu söyleyerek Tanpınar'ın daha çok klasik, bilinen, geleneği olan terimleri kullandığı sonucuna varabiliriz.

Netice olarak söylemek gerekirse Tanpınar, alışılmış terimleri tercih etmekte, bilinen terimlerin dışına pek çıkmamakta, inceleme, metot gibi irdeleyici terimleri pek kullanmadığı görülmektedir.

SONUÇ

Bu çalışmanın amacı, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın eserlerinde kullandığı edebiyat terimleri ve kavramları belirtmekti. Bunun için eserlerini tek tek inceleyerek bir sonuca varmaya çalıştık. İncelememiz sonucunda Tanpınar'ın kullandığı edebiyat terimleri ve kavramları hakkında bazı özellikler ortaya çıkmış oldu. Şimdi bu özelliklerin neler olduğuna kısaca değinecek ve tespitlerde bulunacağız.

Taradığımız eserlerden çıkardığımız terim ve kavramların toplamı 528'dir. Bunları yedi bölüme ayırdık. Bu yedi bölüme düşen terim ve kavram sayısı şöyledir;

1. Bölüm: Edebiyat Terimleri	202
2. Bölüm: Halk Edebiyatı Terimleri	46
3. Bölüm: Edebî Devirler ve Akımlar	43
4. Bölüm: Şiir Terimleri	130
5. Bölüm: Roman Terimleri	37
6. Bölüm: Nesir Terimleri	27
7. Bölüm: Tiyatro ve Sinema Terimleri	43

Bu sayılardan anlaşıldığı üzere Tanpınar oldukça kabarık sayıda edebiyat terimini kullanmıştır. Bizim bunları gruplandırmamızın sebebi anlamaya ve takibi kolaylaştırmak içindir. Esasen ilim tasnif demektir. Fakat bu gruplandırma tezin bölümlenme ihtiyacının da etkisi olduğunu söyleyelim.

Bu terimler ve kavramların çoğu tabiatıyla *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, *Edebiyat Dersleri* ve makaleleri gibi yazarın edebiyat araştırmacısı olarak kaleme aldığı eserinde ve ders notlarında görülmüştür. Ancak romanları, hikâyeleri gibi sanatçı olarak kaleme aldığı eserlerinde de az çok edebî terimler ve kavramlar kullanmaktadır. Daha ayrıntılı bir şekilde söyle sıralayabiliriz.

1. Genel olarak baktığımızda Edebiyat terimleri (1. Bölüm) en çok kullanılmıştır. Bu tabiî neticedir. Bundan sonra şiir terimleri (4. bölüm) gelmektedir.

2. Edebî eserlerinde kullandığı edebiyat kavramları ve terimleri hikâye, masal, hayal ve sanat kelimeleri büyük yer almaktadır. Bütün eserlerinde görülen kelimeler şunlardır; hayal, hikâye, şair ve şiir. Ancak bu kelimelerin çoğu eserlerinde terim olarak kullanılmadığından bunu saymamamız gerekir. Bu halde şiir, şair, beyit, mısra, türkü ve şarkı kelimeleri öne çıkmaktadır.
3. Deneme olan *Beş Şehir*'deki terimler sayı bakımından çok zengin denebilir; toplam 90 çeşit terim görülmekle beraber edebiyat terimleri (1. Bölüm)den sonra halk edebiyatı terimleri yer almaktadır. Burada Halk fıkrası, halk hikâyesi, halk masalı, halk türküsü gibi ifadeler göze çarpan özelliklerindendir. Özellikle döşeme, halk fıkrası, hoyrat ve meydan şairi kelimeleri, Tanpınar'ın bütün eserleri içinde sadece bu eserde kullanılmıştır. En çok kullanılan terim ise şiirdir ve sonra şair kelimesi takip eder. Ayrıca bu eserde terim olarak hiç Fransızca terimleri kullanılmadığını da işaret edelim.
4. Günlük olan *Tanpınar'la Başbaşa*'da da terim sayısı açısından zengin denebilir. Toplam 114 adet terim bulunmaktadır. En çok kullanıldığı terimler, mektup, manzume, mısra, şair, şiir ve makale kelimeleridir. Contrepoint, imagé, fugue, refrain terimleri ise sadece bu eserde görülmektedir.
5. Şiir kitabında görülen edebiyat terimleri şunlardır; ninni, türkü, mersiye, mısra, neşide, şair ve şiir.
6. Masal kelimesi bütün eserlerine bakıldığında en sık rastlanan kelimelerindendir. Ancak terim olaraktan çok mecazî anlamda kullanılmıştır; "masal içinde yaşamak" (ED,s.74), "kendi masalında yaşıyor." (TM, s.168), "bir masal yaşadım." (YG, s.163), masal dilberleri (Ş, s.83,157), masal sultan(YG, s.159) masal havası(YG, s.403; ED, s.95, masal kuşları (YG, s.169), masal tavusu (YG, s.229), masal gemisi (BŞ, s.44; Hu, s.45), masal kızları (BŞ, s.28), şahsî masal (Hu, s.161,178; YK, s.120,122,123,124,164; EÜM, s.151), masal uydurmak (Hu, s.14,69; OATET, s.513; EÜM, s.148; SAE, s.93,108; MS, s.232) gibi daha örnekler çoğaltabiliriz. Masal kelimesini bu şekillerde kullanması,

Tanpınar'ın estetiği veya şiir anlayışını teşekkül eden rüya kelimesinin yanı sıra masal kelimesinin de bir hissesi olduğunu göstermektedir.

7. Yazarımız Fransızca terimler de kullanmıştır. Bunların bazıları hem Türkçe hem Fransızca olarak yere göre değişmektedir. Mesela emprunts, période contrepoint, strophe, poésie pure kelimeleri bunlardandır. Bu terimlere, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi* ve *Edebiyat Dersleri*'nde rastlanmakla beraber günlük türü olan *Tanpınar'la Başbaşa*'da da kullanıldığını gördük.

Bunun gibi örnekler daha çoğaltılabilir. Biz bu çalışmada Tanpınar'ın edebiyatla ilgili yazıları ve edebî eserlerinde edebiyat terimlerini nasıl kullandığını tespit ettik. Yukarda görüldüğü gibi Tanpınar'ın bütün eserlerinde terimlere rastlanmıştır. Kullandığı terimleri de edebiyatın her alanını içine almaktadır. Böylece Tanpınar'ın çok yönlü yazar olduğunu tekrar görmüş olduk.

KAYNAKÇA

I. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Eserleri:

Aydaki Kadın, 1. bs., İstanbul, Adam Yayınları, 1987.

Beş Şehir, 20.bs., İstanbul, Dergah Yayınları, 2005.

Bütün Şiirleri, 7. bs., İstanbul, Dergah Yayınları, 2005.

Edebiyat Dersleri, 4. bs., İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2004.

Edebiyat Üzerine Makaleler, 7, bs., İstanbul, Dergah Yayınları, 2005.

Günlüklerin Işığında Tanpınar'la Başbaşa, 3. bs., İstanbul, Dergah Yayınları, 2008.

Hikâyeler, 5. bs., İstanbul, Dergah Yayınları, 2002.

Huzur, 14.bs., İstanbul, Dergah Yayınları, 2005.

Mahur Beste, 7. bs., İstanbul, Dergah Yayınları, 2005.

Mücevherlerin Sırrı, 3. bs., İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2004.

Saatleri Ayarlama Enstitüsü, 10. bs., İstanbul, Dergah Yayınları, 2005.

Sahnenin Dışındakiler, 7. bs., İstanbul, Dergah Yayınları, 2005.

Tanpınar'ın Mektupları, 3. bs., İstanbul, Dergah Yayınları, 2001.

XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, 11. bs., İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2006.

Yahya Kemal, 5. bs., İstanbul, Dergah Yayınları, 2005.

Yaşadığım Gibi, 4. bs., İstanbul, Dergah Yayınları, 2005.

II. Başvurulan Eserler

Ayverdi, İlhan: **Asırlar Boyu Târihî Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, 2.bs., İstanbul, Kubbealtı Neşriyâtı, 2006

Devellioğlu, Ferit: **Osmanlıca–Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Ankara, Aydın Kitabevi Yayınları, 24.bs., 2004

Cuddon, J. A.: **Dictionary of Literary Terms & Literary Theory**, London, Penguin Books, 1999

Karataş, Turan: **Ansiklopedik Edebiyatı Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, Perşembe Kitapları, 2001

Kaya, Doğan: **Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Sözlüğü**, Anlara, Akçağ Yayınları, 2007

Pala, İskender: **Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü**, 15.bs., İstanbul, Kapı Yayınları, 2007

Özön, Mustafa Nihat: **Edebiyat ve Tenkid Sözlüğü**, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 1954

Tekin, Mehmet: **Roman Sanatı 1**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 3.bs, 2003

Uslu, Mustafa: **Ansiklopedik Türk Dili ve Edebiyatı Terimleri Sözlüğü,** İstanbul, Yağmur Yayınları, 2007

Fono Fransızca Büyük Sözlük, Haz. Çankaya, Birsen, İstanbul, Fono Açıköğretim Kurumu, 2006

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, İstanbul, Dergah Yayınları, 1977-1998

Türkçe Sözlük, Ankara, Türk Dil Kurumu, 2005

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, 1988-2008

TERİM - KAVRAMLAR DİZİNİ

A

Acem Edebiyatı, 4
Açık Mektup, 4
Ağıt, 64
Âhenk, 4
Aktör, 161
Alegori, 5
Aliterasyon, 5
Allegori, 5
Alliterasyon, 5
Alman Edebiyatı, 5
Amerikan Edebiyatı, 5
Anekdot, 6
Anjanbıman, 95
Anjanbman, 95
Anlatma Sanatı, 6
Ansiklopedi, 6
Antoloji, 6
Arap Edebiyatı, 7
Artist, 161
Aruz, 95
Aruz Dili, 95
Aruz Mısraı, 95
Aruz Şâiri, 96
Aruz Şiiri, 96
Aruz Vezni, 96
Âşık, 64
Âşık Edebiyatı, 64
Aşk Hikâyesi, 7
Aşk Masalı, 7
Aşk Mektubu, 7
Aşk Romanı, 138
Aşk Şiiri, 96
Aşk Türküsü, 64
Asonans, 96
Assonance, 96
Atasözü, 7
Atıf, 8
Atıf Sîgası, 8
Atmosfer şiiri, 97
Avangard, 8
Avant-garde, 8
Avantür Roman, 138
Avrupa Edebiyatı, 8
Avrupaî Edebiyat, 8

B

Başmakale, 151
Bedî', 9
Bektaşî Edebiyatı, 65
Bektaşî Fıkrası, 65
Bektaşî Nefesi, 65
Bektaşî Şiiri, 65
Belagat, 9
Belagatçı, 9
Bend-i mahsus, 151
Bent, 10

Bent beyti, 97
Benzetme, 10
Beyân, 10
Beyit, 97
Beynelmilel Edebiyat, 11
Bilmece, 11
Biyografi, 151
Biyografik Roman, 138

C

Cahiliye Kasidesi, 11
Chanson, 98
Cinâs, 98
Cinâs Sanatı, 98
Cinayet Romanı, 138
Cinema, 169
Contrepoint, 11
Cülûsiye, 98

Ç

Çağrışım, 12
Çağrışım Sistemi, 12
Çapraz Kafiye, 99
Çocuk Edebiyatı, 12
Çocuk Masalları, 66

D

Dâsitan, 12
Decadence, 79
Dekadan, 79
Deneme, 151
Denemeci, 152
Derûnî Ahenk, 99
Destan, 13
Destanî Şiir, 99
Din Şâiri, 99
Dinî Dram, 161
Dinî Edebiyat, 13
Dinî Hikâye, 13
Dinî Masal, 66
Dinî Şair, 99
Dinî Şiir, 100
Dîvân, 14
Divan Edebiyatı, 79
Divan Şâiri, 79
Divan Şiiri, 80
Diyalog, 14
Doküman Filmi, 161
Dökümanter Film, 161
Dörtlük, 100
Döşeme, 66
Dram, 162
Dramatürj, 162
Dramatürji, 162
Dünya Edebiyatı, 15
Düz Beyit, 100
Düz Kafiye, 100

E

Ecnebî Edebiyat, 15
Edebî Cereyanlar, 15
Edebî Dil, 15
Edebî Eser, 16
Edebî Lisan, 15

Edebî Moda, 16
Edebî Nevi, 16
Edebî Sanat, 16
Edebî Şekil, 16
Edebî Telakki, 16
Edebî Zevk, 17
Edebiyat, 17
Edebiyat Dili, 19
Edebiyat Nevi, 19
Edebiyat Sanatı, 19
Edebiyat Tarihi, 19
Edebiyat Telakkisi, 19
Edebiyat Zevki, 20
Edebiyat-ı Cedide, 80
Edebiyat-ı Cedideci, 80
Edîp, 20
Efsâne, 20
Ekol, 21
Ekspresyonist, 81
Ekspresyonizm, 81
Elégie, 101
Empresiyonist, 81
Empresiyonizm, 82
Emprunts, 21
Entrika Romanı, 138
Epik, 101
Epik Şâir, 101
Epik Şiir, 101
Epique, 101
Epique Poesie, 101
Epizot, 21
Eşhas, 139, 162
Eski Edebiyat, 82
Eski Nesir, 82
Eski Şiir, 82
Espri, 21
Esprit, 21
Essai, 152
Essayiste, 152
Estet, 21
Estetik, 22
Estetik Zevk, 22
Estetizm, 23
Esthéte, 21
Etüt, 23
Exspressionism, 81

F

Fabl, 23
Fable, 23
Farce, 162
Fars, 162
Fars Edebiyatı, 4
Fasıl, 163
Fecr-i Ati, 83
Fecr-i Ati'ci, 84
Feeri, 163
Fıkra, 152
Film, 163
Folklor, 66
Fransız Edebiyatı, 23
Frenk Edebiyatı, 24
Fugue, 102

G

Garp Edebiyatı, 24
Garplı Edebiyat, 24
Gazel, 102
Gazeliyat, 102
Gazete Fıkrası, 154
Genre, 24
Gotik Edebiyat, 24

H

Hal Tercümesi, 159
Halk Destanı, 67
Halk Edebiyatı, 67
Halk Fıkrası, 67
Halk Hikâyesi, 67
Halk Komedisi, 68
Halk Masalı, 68
Halk Miti, 68
Halk Romanı, 68, 139
Halk Şâiri, 68
Halk Şiiri, 69
Halk Tiyatrosu, 69, 163
Halk Türküsü, 69
Hâne, 103
Hâne Beyti, 103
Hapishane Türküleri, 70
Hâricî Ahenk, 103
Harp Edebiyatı, 24
Hatîb, 25
Hâtralar, 25
Hâtrat, 25
Hayal, 25
Hayal Sistemi, 26
Hece, 104
Hece Manzumesi, 104
Hece Şâiri, 104
Hece Şiiri, 104
Hece Vezni, 104
Hececi, 105
Hiciv, 26
Hiciv Edebiyatı, 26
Hiciv Romanı, 139
Hicviye, 27
Hikâye, 27
Hikâye Sanatı, 28
Hikmet, 105
Hissî Edebiyat, 28
Hissî Roman, 139
Hitâbe, 28
Hitâbet, 28
Hitâbet Sanatı, 29
Hoyrat, 70

İ

İbâre, 29
İç ahengi, 99
İdeolojik Roman, 139
İktibas, 29
İlâhî, 70
İmagé, 29
İmaj, 29
İmaj Sistemi, 30
İmâle, 105

İmpressioniste, 81
İngiliz Edebiyatı, 30
İnşâ, 154
İntimiste, 84
İntimizm, 84
İran Edebiyatı, 4
İslâm (Müslüman) Edebiyatı, 30
İstiâre, 30
İstiâre-i Temsiliye, 31
İstihzâ, 31
İstitrâd, 31

J

Jurnal, 154

K

Kafiye, 106
Kahraman, 140, 164
Kapalı Şiir, 106
Karagöz, 71, 164
Karakter, 140, 164
Karakter Romanı, 141
Kasaid, 106
Kasîde, 106
Kinaye, 32
Kişi, 141, 164
Kıssa, 31
Kıt'a, 107
Klasik, 32, 84
Klasisizm, 85
Klişe, 32
Komedi, 164
Komedya, 164
Koşma, 71
Köylü Edebiyat, 32
Köylü Roman, 141
Kronolojik Roman, 141
Kukla, 71
Kukla Oyunu, 71

L

Lâedri, 107
Latife, 32
Latin Edebiyatı, 33
Lettrisme, 86
Lirik, 33
Lirik Şiir, 108
Lirizm, 33
Livret, 164
Lugaz, 108
Lyrisme, 33

M

Macera Romanı, 142
Mahlas, 108
Makale, 155
Mani, 72
Manzum, 33
Manzume, 108
Masal, 72
Masal Sanatı, 72
Matlâ, 110
Matlâ Beyti, 110
Matlâ Mısraı, 110

Maya, 73
Mazmun, 34
Mecaz, 34
Meclis, 165
Meddah, 73
Meddah Hikâyesi, 73
Medhiye, 35
Mektep, 35
Mektup, 35
Melodram, 165
Menkıbe, 36
Mensur, 155
Mensur Edebiyat, 37
Mensur Şiir, 110
Mensûre, 155
Merhamet Romanı, 142
Merhamet Şiiri, 110
Mersiye, 37
Mesnevî, 111
Mesnevî Vezni, 111
Metin, 37
Mev'iza, 38
Meydan Şâiri, 74
Millî Şâir, 112
Millî Vezin, 113
Mısra, 111
Mister, 41
Mistisizm, 86
Mit, 38
Mitoloji, 38
Mitos, 38
Mizah, 39
Mizah Edebiyatı, 39
Mizah Gazetesi, 156
Mizah Manzumesi, 113
Mizah Şâiri, 113
Modern Edebiyat, 39
Monografi, 39
Monolog, 40
Muallâkat, 113
Muamma, 113
Mübalağa, 40
Muhammes, 114
Mukattaat, 114
Münacaat, 115
Münekkit, 41
Münşi, 156
Murabba, 114
Musahabe, 40
Musammat, 115
Müseddes, 116
(Müslüman) Şark Edebiyatı, 30
Müstezat, 116
Mütercim, 41
Müzdevic, 116
Müzikalite, 41
Mystére, 41
Mythe, 42

N

Naat, 117
Nakarat, 117
Nâsir, 156
Natüralist, 86

Natüralizm, 86
Nazım, 117
Nazım Dili, 117
Nazım Lisanı, 117
Nazım Piyesi, 118
Nazîre, 118
Nefes, 74
Nehir Roman, 142
Neo-classicisme, 87
Neoklasik, 87
Neoklasisizm, 87
Neşide, 119
Nesil Hikâyesi, 42
Nesip, 118
Nesir, 156
Nesir Dili, 157
Nesir Lisanı, 157
Nesir Sanatı, 157
Nesir Şiiri, 118, 158
Nesr-i Manzum, 118, 157
Nevî, 42
Ninni, 74
Nükte, 43
Nükteci, 43
Nüktedan, 43
Nutuk, 43

O

Ode, 119
Opera, 165
Operet, 166
Orta Oyunu, 166
Ortaoyunu, 74
Otobiyografi, 158
Oyun, 166

Ö

Örf Romanı, 143
Örf ve Adet Romanı, 143
Öz Şiir, 119

P

Pamphlet, 43
Pandomim, 166
Parnas, 87
Parnas Şâiri, 88
Parnasizim, 87
Parnasse, 87
Parnassiene, 88
Parnasyen, 88
Parodi, 167
Parodie, 167
Pasaj, 44
Pastiş, 44
Pastoral, 44
Perde, 167
Période, 44
Piyes, 167
Poem, 119
Poéme, 119
Poésie, 120
Poésie Pure, 122
Poetik, 120
Poetika, 120

Poetique, 120
Polemik, 45
Polis Romanı, 143
Prolog, 45
Prologue, 45
Prose, 158
Psikolojik Roman, 143

R

Ramazaniye, 120
Realist, 88
Realizm, 88
Récit, 45
Redif, 121
Refrain, 121
Repertuvar, 168
Resimli Roman, 143
Retorik, 45
Risale, 158
Ritim, 46
Roman, 144
Roman Dili, 145
Roman Sanatı, 145
Romancı, 145
Romanesk Edebiyat, 28
Romantik, 89
Romantizm, 89
Rubâî, 121
Rücû', 46
Rus Edebiyatı, 46
Rüya Edebiyatı, 46
Rytheme, 46

S

Saf Şiir, 122
Sahne, 168
Sahne Eseri, 168
Sahne Sanatları, 169
Sanat, 47
Sanat Eseri, 48
Saray Edebiyatı, 48
Saray Şiiri, 122
Satyr, 122
Saz Şâiri, 75
Saz Şiiri, 75
Seci', 159
Sefaretnâme, 48
Semai, 75
Sembol, 49
Sembolist, 89
Sembolizm, 90
Senaryo, 169
Serbest Manzume, 123
Serbest Mısra, 122
Serbest Nazım, 123
Serbest Şiir, 123
Servet-i Fünûn, 90
Servet-i Fünûn Edebiyatı, 90
Servet-i Fünuncu, 91
Seyahat Edebiyatı, 49
Seyahat Manzumesi, 123
Seyahatnâme, 49
Siga-i atfîyye, 8
Sinema, 169

Sınıf Şâiri, 123
Siyer, 50
Sone, 123
Sonnet, 123
Sosyalist Edebiyatı, 50
Söz Sanatı, 50
Stil, 50
Stilistik, 51
Strof, 124
Strophe, 124
Surnâme, 51
Sürrealist, 91
Sürrealizm, 91

Ş

Şaheser, 51
Şahıs, 146, 170
Şâir, 124
Şanson, 98
Şarkı, 125
Şehnâme, 51
Şekil, 52
Şeklî Tema, 52
Şiir, 126
Şiir Dili, 129
Şiir Lisanı, 129
Şiir Sanatı, 129
Şiir Zevki, 129
Şiiriyet, 129
Şövalye Edebiyatı, 52
Şövalye Romanı, 146

T

Tabiat Manzumesi, 130
Tabiat Şiiri, 130
Tahkiye, 52
Tahmis, 130
Takriz, 53
Taktî, 130
Tanzimat Edebiyatı, 53
Tanzir, 130
Tardiye, 131
Tarih Manzumesi, 131
Tarihî Hikâye, 53
Tarihî Piyes, 170
Tarihî Roman, 146
Tarihî Tiyatro, 170
Tasavvuf Edebiyatı, 54
Tasavvuf Şiiri, 131
Tasavvufî Edebiyat, 54
Tasavvufî Hikâye, 54
Tasavvufî Şiir, 131
Taştîr, 132
Tazmîn, 132
Tecrîd, 132
Tecvid, 54
Tedai, 55
Tefrika, 55
Tefrika Roman, 147
Tehzil, 132
Tekerleme, 55
Tekke Edebiyatı, 55
Tekke Nefesleri, 76

Tekke Şâiri, 76
Tekke Şiiri, 76
Tekrir, 56
Telif, 56
Telmih, 133
Tem, 56
Tema, 56
Temsil, 170
Tenkit, 56
Tenkit Eseri, 57
Tenkit Romanı, 147
Tenkitçı, 57
Terci-i bend, 133
Tercüman, 57
Tercüme, 58
Tercüme Edebiyatı, 58
Tercüme Fıkra, 159
Tercüme-i hal, 159
Terdîd, 58
Terkib-i bend, 133
Terza-rima, 134
Teşbih, 59
Tesdis, 134
Teşhis, 59
Tevhit, 134
Tevriye, 59
Tez, 59
Tez Romanı, 147
Tezat, 60
Tezkire, 60
Tezli Roman, 147
Tezli Tiyatro, 170
Theme, 56
Tip, 147, 171
Tirat, 171
Tiyatro, 171
Tiyatro Dili, 172
Tiyatro Eseri, 172
Tiyatro Sanatı, 173
Tiyatro Zevki, 173
Trajedi, 173
Trajedi Dili, 173
Troubadour, 76
Tulûat, 174
Türk Edebiyatı, 60
Türkü, 77
Tuyuğ, 135

Ü

Üslûb-ı âdî, 61
Üslûb-ı âli, 61
Üslûp, 61

V

Vak'a, 148, 174
Vak'a Romanı, 149
Vatan Şairi, 135
Vatan Şiiri, 135
Vatanî Manzume, 135
Vatanî Şiir, 135
Vazıh, 61
Vers Libre, 135
Vezin, 136
Vodvil, 174

Vuzuh, 62

Y

Yazılı Edebiyat, 62
Yeni (Türk) Edebiyat, 91
Yeni Nesir, 92
Yeni Şiir, 92
Yüksek (Zümre) Edebiyatı, 92
Yunan Edebiyatı, 62
Yunanî Edebiyat, 62

Z

Zaman Romanı, 149
Zümre Şiiri, 93